

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VI 1998

58

IN CAUTAREA IDENTITATII

Editorial Board:

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMAS

fundația
Societatea Civilă

President: DAN GRIGORE

Redacție:

Dan Pavel
(Redactor șef adjunct)

Valentin Stan
Radu Dobrescu
Eduard Helwig
Iulius Rostaș
Sergiu Țâra

Grafičă:

Tomnița Florescu

Acest număr este finanțat de:

Grupul de Presă NORD-EST,
editorul cotidianului
Monitorul

și
TOFAN GRUP
București

SFERA POLITICI este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Tehnoredactare:
Ω Press '93
Manuela Gheorghiu

Tiparul executat la:

S.C. Multiprint S.A. – Iași

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.
SFERA POLITICI ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se cîștigă influență.

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni. Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, str. Piața Amzei nr. 13, etaj 1, sector 1. Un abonament pe șase luni costă 37.000 lei, inclusiv taxele poștale.

Outside Romania: Yearly subscription in \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania.
Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATIA "SOCIETATEA CIVILĂ"
Lei: 25110246602642003
USD: 25110246602840000
BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației "Societatea Civilă" este:
Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1
oficiul poștal 22/212, București
Fundăție tel.: 659 57 90; tel./fax.: 312 84 96
Tehnoredactare: tel.: 610.16.03
EMAIL sfera @ dnt. ro
Adresa noastră Internet: <http://www.sfos.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu: București, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundăția Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omniscope: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărăndeanu 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltau 59

Cuprins

2. <i>Editorial</i>	Dan Pavel	Preliminarii la statul multinațional
6. <i>În căutarea identității</i>	Nicolae Gheorghe	Formele elementare ale discursului prejudiciat, pre-rasist
13. <i></i>	Dan Opreseu	Ce-i de făcut?
18. <i></i>	Iulius Rostaș	Modalități de abordare
21. <i></i>	István Aranyosi	Romii din Ungaria
25. <i>Arhiva Sfera Politicii</i>	Ion Varlam	Dreptul la replică
28. <i></i>	Document	Moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej
34. <i>Dezbateri</i>	Valentin Protopopescu	Starea psihanalizei în România
39. <i>Actualitatea</i>	Romulus Brâncoveanu	Strategiile TV și viața politică
45. <i>Politică internațională</i>	Doru C. Frunzulică	Puterile vestice și integrarea europeană (II)
50. <i></i>	Marian Zulean	Interesele americane în Balcani
54. <i></i>	Anamaria G. Dutceac	Kosovo: exploatarea tragică a unui mit istoric
58. <i>Cărți și autori</i>	Andrei Roth	Victor Neumann, <i>Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului</i> Liviu Chelcea, <i>Naționalism și regionalism în Banat în perioada interbelică: competiție pentru resurse, elite și discursuri culturale</i>
60. <i></i>	Radu Voicu	Raoul Girardet, <i>Mituri și mitologii politice</i>
62. <i></i>	Răzvan Grecu	Jean William Lapierre, <i>Viața fără stat?</i>
64. <i>Semnale</i>		

Preliminarii la statul multinnațional

DAN PAVEL

În octombrie 1997 am participat la o reuniune internațională organizată de fundația americană Project on Ethnic Relations, la Antalya, pe malul turcesc al Mediteranei, în luxosul hotel Sheraton Voyager. Acolo, în cursul unei discuții cu privire la statutul minorităților etnice în fostele țări comuniste, am fost pus într-o situație delicată de către Galina Starovoitova, deputată în Duma Rusiei. Ea m-a întrebat dacă pot explica de ce în Constituția României țara noastră este definită drept "stat national", în timp ce Federația Rusă, în care procentul minorităților este la fel ca în România, este definită ca stat multinnațional. Trecând peste detaliul legat de răspunsul pe care l-am dat, și care nu este decât părerea critică a unui membru a societății civile, cred că în întrebarea pusă de deputata din Duma rusă trebuie să vedem o provocare legată de modul în care țara noastră își definește pozițiile față de problema minorităților, de standardele internaționale și de anumite tendințe pe plan internațional. În anii din urmă, liderii politici români au lăsat de dorit în ceea ce privește modul în care au gîndit problemele minorităților, în special problemele celor două comunități importante din punct de vedere numeric - cea a maghiarilor și cea a romilor.

În general, atunci când punem în discuție statutul minorităților și ne raportăm la criteriile internaționale, spunem că deficiențele noastre sunt flagrante doar raportate la standardele occidentale. Iată însă că există semnale venite chiar dinspre Răsărit, dinspre orientul criteriilor și standardelor internaționale, care pun sub semnul îndoelii complexul nostru de superioritate provocat de sentimentul că suntem ultimul bastion al Occidentului, că ne aflăm la "portile Orientului". Desigur, Galina Starovoitova are o biografie politică atipică și reprezintă fortele democratice aflate într-o minoritate politică în Rusia: membră în Congresul Deputaților Poporului (1989-1991); consilier pe relații etnice al președintelui Rusiei, Boris Elțin (1991-1992), post din care s-a retras în semn de protest față de interventia armată din Cecenia; co-fondator al Mișcării pen-

Față de momentul de grație decembrie 1989, când se stia destul de puțin despre situația romilor din Europa Centrală și România, acum s-au acumulat o serie de contribuții remarcabile. Conform ultimului recensămînt national din 1992, în țara noastră ar trăi 409.723 romi, adică 1,8% din totalul populației; însă estimările organizațiilor politice sau civice ale romilor merg pînă către 2 sau chiar 3 milioane de romi, ceea ce - dacă ar fi adevărat - ar face din romi cea mai numeroasă minoritate din România, mai mare chiar

decît cea a maghiarilor; specialiști precum soții Zamfir sunt de părere că oricum această comunitate trece bine de un milion de oameni. Discrepanțele dintre aceste cifre sunt date de anumite ezitări ale romilor în a-și declara în mod deschis apartenența etnică, mulți dintre ei preferînd să se declare români, maghiari sau turci. Reviste care și-au făcut o profesiune de credință din manipularea sentimentelor naționale și a resentimentelor naționaliste nu se pronunță cu privire la numărul romilor, însă nu ezită să scoate în evidență faptul că vreo 200.000 dintre cei care s-au declarat maghiari sunt de fapt romi maghiari. Chiar faptul în sine al reticenței în ceea ce privește declararea propriei identități etnice constituie un indiciu cu privire la orizontul de așteptare al celor care o fac, el fiind o oglindă destul de fidelă cu privire la gradul de deschidere, de toleranță al majorității. Astfel, dacă este să ne raportăm la comunitățile românesti din Serbia, Bulgaria, Ungaria, Ucraina, vom observa în mod constant că cifra statistică oficială este întotdeauna mai mică decît cea reală.

Romii sunt o comunitate cu un statut radical diferit de tot ceea ce înseamnă comunitate etnică majoritară sau minoritară în România. Studierea istoriei romilor ne poate ajuta să înțelegem o parte din problemele actuale. În acest sens, merită semnalată lucrarea extrem de bine documentată a lui Viorel Achim, *Tiganii în istoria României*⁴, care arată de unde provine situația de prelungită marginalitate a acestei etnii: "De la primele atestări ale prezenței lor în Țara Românească și Moldova, tiganii au fost robi. Ei vor perpetua această condiție socială multe secole, pînă la legile de abolire a robiei de la mijlocul secolului al XIX-lea. Robia tiganilor a existat însă și în Transilvania, și anume în regiunile care s-au aflat pentru un timp în stăpînirea domnilor munteni și moldoveni; chiar și după ce stăpînirea celor două state românești nu s-a mai exercitat aici, tiganii au rămas o vreme în condiția de robi". Condiția de sclavie, asemănătoare celei a sclavilor negri din Statele Unite ale Americii, și-a pus pe cetea asupra statutului ulterior al acestei comunități, chiar dacă la mijlocul secolului al XIX-lea cele mai înaintate falange ale intelectualității și clasei politice liberale românești au militat pentru eliberarea din robie (remarcabile sunt cele două capitole din carteau lui Achim - "Tiganii în țările române în Evul Mediu. Robia" și "Dezrobirea" - care ocupă cam jumătate din economia cărții). Nimic din ceea ce s-a întîmplat ulterior nu a contribuit în mod semnificativ la schimbarea statutului social și economic al romilor. Emanciparea juridică a romilor nu a fost însotită de emanciparea lor socială. Mai mult decît atât, în timpul lui Antonescu, romii au fost victime ale Holocaustului, alături de evrei trimiși în Transnistria.

Din păcate, pînă în momentul de față, această problemă nu s-a bucurat de o abordare în măsură să clarifice anumite aspecte morale, juridice și politice. Chiar bine documentata carte a lui Viorel Achim, prin unele din constatări și concluziile ei, devine parte a modului problematic în care majoritatea continuă să se raporteze la minorități, și mai ales la aspectele care își de responsabilitatea în genocid. Astfel, tîrnărul istoric de la Institutul "Iorga" arată că în vara și la începutul toamnei anului 1942 "au fost duși în Transnistria cca. 25.000 de tiganii, și anume toți nomazii, precum și o parte dintre tiganii stabili. Măsura a fost luată împotriva tiganilor - «problemă», adică a celor considerați în limbajul oficial al epocii drept «periculoși» și «indezirabili». Nu avem la îndemînă un material special care să încerce lămurirea acestor noțiuni. Însă criteriile după care s-a făcut «trierea» populației tigănești au fost model de viață, nomadismul, condamnările suferite anterior și lipsa de mijloace de subsistență sau a unei ocupații precise din care să poată trăi". Autorul consemnează cu o aparentă minuțiozitate științifică faptul că în acea perioadă "a fost promovată o politică de eliminare a tot ceea ce nu se încadra în conceptul de ordine, aşa cum era el înțeles atunci. Aici trebuie plasate persecuțiile împotriva comuniștilor, legionarilor (din ianuarie 1941), evreilor, tiganilor, cultelor religioase minoritare etc. Nu trebuie omisă nici legislația foarte dură aplicată în acești ani în privința vagabondajului, cerșetoriei, prostituției, refuzului de a presta o muncă etc."

Ceea ce Achim tocmai a descris este o variantă autohtonă a ceea ce știința politică numește fără ezitări drept nazism. Cu toate acestea, istoricul român are îndoeli. Deși în Transnistria au murit atâtva mii de romi, el are îndoeli: "fiind vorba de deportare și cunoșcînd ce a însemnat politica nazistă față de tiganii, ne punem întrebarea dacă autoritățile române au urmărit în mod deliberat moartea tiganilor deportați. Nu există încă indicii care să conducă la concluzia că s-a urmărit lichidarea fizică a deportaților. Din datele de arhivă pe care le-am parcurs nu rezultă că autoritățile civile și militare române din Transnistria ar fi organizat execuții în rîndul tiganilor". Autorul se plasează într-o zonă

a ambiguității etice, nefiind foarte sigur dacă "politica față de țigani a guvernului Antonescu s-a încadrat în ceea ce se numește politica nazistă de holocaust", pentru că măsurile luate împotriva lor "s-au limitat la deportarea unora dintre ei în Transnistria", cu toate că, recunoaște el, "măsura deportării grupurilor etnice indezirabile este caracteristică politiciei naziste". Concluzia sa este că, "în ciuda unor asemănări, nu se poate pune semnul egalității între deportarea în Transnistria și lagările de exterminare naziste sau execuțiile în masă din Polonia și alte teritorii ocupate, cărora le-a căzut victimă un mare număr de țigani".⁵

Nu aş fi insistat aici atât asupra episodului Holocaustului, dacă el nu ar fi fost legat de cel puțin două aspecte ale atitudinii prezente și viitoare față de romi. În primul rând, revine în discursul mediatic⁶ și politic concepția nazistă cu privire la romi ca o comunitate infracțională, față de care trebuie luate măsuri dure. În al doilea rând, o parte din liderii romi militează azi pe plan național și internațional pentru recompensarea celor care au avut de suferit de pe urma Holocaustului în timpul celui de-al doilea război mondial, să că orice clarificare privind ceea ce s-a întâmplat atunci este binevenită.

Revenind în prezent, trebuie arătat că, pe fondul deteriorării generale a nivelului de trai al populației din România, romii sărăcesc într-un ritm mai rapid. Situația socială și profesională ale romilor sunt grav reduse, deoarece comunitatea lor se izolează din ce în ce mai mult de restul populației, nivelul de educație școlară (44% dintre barbați și 59% dintre femei nu știu să citească, conform cercetării făcute de soții Zamfir pe un esantion semnificativ) și cel de calificare profesională (79,4% dintre romi sunt necalificați) sunt mult mai reduse decât la restul populației, șomajul romilor atinge cote alarmante (45,2% dintre romi nu au locuri de muncă), iar uneori discriminarea merge pînă acolo încît la anunțuri de mică publicitate sunt excluși romii de la tot felul de slujbe.

Soții Zamfir au formulat lapidar concluziile cercetărilor amplului lor studiu:

- constituirea unor pungi de săracie cronică absolută, în care oamenii sunt progresiv lipsiți de orice șansă de ieșire;
- creșterea criminalității în rîndurile populației de romi; creșterea violenței, ca efect al scăderii rapide a șanselor, dezvoltarea unei criminalități organizate

cu o puternică coloratură etnică romă, alimentată continuu de lipsa de speranță;

- creșterea tensiunilor dintre populația de romi și restul populației; accentuarea stereotipurilor etnice negative, creșterea intoleranței și a marginalizării și, ca o consecință, întreprinderea de măsuri tot mai aspre de control social care măresc izolare și micșorează și mai mult posibilitățile de obținere a resurselor necesare vieții pentru romi;
- creșterea automarginalizării și a marginalității adinsește izolare pungilor de săracie și criminalitate omogene țigănești și, în consecință, lipsa de speranțe și antagonizarea".⁷

Marea problemă care derivă din cele enumerate pînă acum este dacă actuala clasă politică va ajunge la gradul de responsabilitate care să-i permită a-și asuma sarcina dificilă a inițierii vastelor proiecte legislative și programelor de asistență socială care se impun. Unii cercetători prevăd că actualul potențial de tensiune se poate transforma într-o bombă etnică dacă actualii lideri politici vor ezita să recunoască problemele și să ia măsurile necesare. Faptul că este ignorat semnalul de alarmă tras de societatea civilă este ceva aproape de la sine înțeleas în peisajul nostru politic. Însă lipsa de receptivitate față de avertismentul explicit al Comisiei Europene privind extinderea Uniunii Europene pare ceva de domeniul literaturii științifico-fantastice. Țara noastră va trebui să mai aștepte pe la porțile integrării europene dacă nu ia în seamă criteriile politice ale integrării enunțate de Comisia Europeană, între care au fost incluse paragrafe referitoare la drepturile și protecția minorităților. Iată ce se spune în documentul comunitar:

"Romii, care reprezintă un procent considerabil din populație (1-1,5 milioane, depinde de estimări), sunt victimele discriminării în multe sectoare ale vieții cotidiene. Ei sunt adesea agresați de forțele politice și de membri ai publicului, delictelor care rămân adesea nepedește. În afară de discriminarea pe care o suferă din partea restului populației, factorii de natură socio-logică și culturală dau seamă într-o oarecare măsură de situația lor socială extrem de grea. Este important ca guvernămîntul să accelereze măsurile de integrare recent anunțate, pentru a începe de la deplin de dificultățile întâmpinate de această secțiune a populației".⁸

Dacă am vorbit pînă acum în termeni care converg către o zonă morală a discursului, nu este greu de

- presupus că un asemenea demers îi va lăsa indiferenți pe politicieni. Motivul este simplu, fiind suficient să ne reamintim de prejudecata însărcinată în capul mulțoră de către Machiavelli cu privire la dihotomia dintre politică și etică. În schimb, dacă mutăm discuția pe tărîm pragmatic, ține de domeniul perplexității lipsa de reacție a clasei politice autohtone față de avertismentul Comisiei Europene. Politicienii noștri ar fi putut măcar să disimuleze lipsa lor de preocupare pentru soarta romilor pretinzînd în față occidentalilor că îi preocupă chestiunea în cel mai înalt grad. Recent, cu ocazia vizitei în Olanda a delegației prezidențiale, înaltele personalități politice din România s-au prefăcut perfect că le pasă de drepturile homosexualilor și ale lesbienelor, așa cum atunci cînd au venit președintele Clinton sau alte personalități politice americane la București, liderii noștri s-au prefăcut că le pasă de drepturile minorităților religioase. Occidentalii numesc această practică *double speech*: una spui în relațile internaționale, alta faci în politica națională. Problema cu această duplicitate este că, în cazul în care vrei să te integrezi sau dacă vrei împrumuturi sau vrei ajutor militar, atunci ești obligat să faci pe plan intern ceea ce pretindeai pe plan internațional.

Este greu de spus dacă marile probleme ale minorităților etnice din țara noastră derivă din faptul că legea noastră fundamentală consfințează statutul de stat-național și dacă nu cumva o prevedere cu privire la un eventual stat multinnațional ar simplifica lucrurile. Dar ceea ce se întimplă în Federația Rusă, în special conflictele violente ale minorităților angajate în mișcările de autodeterminare, arată că statul multinnațional nu este neapărat o pavăză în sine. Esențială este de fapt voința politică a conducătorilor și modul în care ele percep sau nu minoritățile etnice drept comunități naționale legitime. După cum ar spune locatarul de la Cotroceni, esențial este ce consideră un astfel de personaj suprem că înseamnă a fi președintele tuturor românilor. □

NOTE:

1. Galina Starovoitova, *Sovereignty After Empire. Self-Determination Movements in the Former Soviet Union* (Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 1997), p. Vi.

2. Vezi în special editorialul meu la numărul special al revistei 22, suplimentul "Un destin amînat: romii", nr. 56, 22 octombrie 1997, Dan Pavel, "«Bombă etnică» sau inconștiință politică?".

3. Cea mai serioasă contribuție la studierea problemei rămîne cartea coordonată de Elena Zamfir și Cătălin Zamfir, *Tiganii. Între ignorare și îngrijorare* (București: Editura Alternative, 1993), cu participarea Catedrei de Asistență Socială, Universitatea din București și Institutul de Cercetare a Calității Vieții. De o remarcabilă calitate sunt rapoartele fundației americane Project on Ethnic Relations, dintre care menționez *The Media and the Roma in Contemporary Europe: Facts and Fictions*. Prague, September 1996 (Princeton, New Jersey: Project on Ethnic Relations, 1996), *The Roma in the Twenty-first Century: a Policy paper*, May 1997 (Princeton, New Jersey: Project on Ethnic Relations, 1997) și *Images and Issues: Coverage of the Roma in the Mass Media in Romania*, Sinaia, June 27-28, 1997.

4. Viorel Achim, *Tiganii în istoria României* (București: Editura Enciclopedică, 1988), p. 31.

5. Achim, *op. cit.*, pp. 138, 147, 150, 152.

6. Dintr-o largă bibliografie, am reținut volumul semnat dr. M. Băcanu, *Tiganii – minoritate națională sau majoritate infracțională?* (Bravo Press, 1996). În mod semnificativ, volumul nu conține trimiteri la localitatea de unde este editura cu pricina și nici la locul unde ar fi fost tipărită.

7. Zamfir, *op. cit.*, p. 171.

8. *Agenda 2000*, document al Comisiei Europene.

DAN PAVEL – studied philosophy at the University of Bucharest, and is Fellow of the Advanced International Seminar on "U.S. Foreign Policy Making Process", School of Public Affairs, University of Maryland. He was Deputy Editor of 22 magazine. Author of *Bibliopolis* and *Adam's Ethic. Or Why do We Rewrite History*. He is Deputy Editor of *Sfera Politicii*.

Formele elementare ale discursului prejudiciat, pre-rasist

NICOLAE GHEORGHE

Istoria mentalităților ne învață că practicile discriminatorii, deseori repressive și violente ale administrațiilor de stat, sunt pregătite mai întâi în discursul public, în care actorii principali sunt intelectualii, aceia dintre noi care crează și mînuesc expresia și emoția prin vorbă, prin gînd, prin fapta expresiei artistice...

Idei formulate în studii, eseuri, cercetări de experți etc. devin, în circumstanțele capricioase ale timului, opțiuni politice ale politicilor de stat. Această putere – a gîndului și a scrisului – motivează energiile celor care se dedică unor cariere de producere a informației și cugetării. Aceeași putere trezește neliniști atunci cînd gîndul inofensiv scăpare de sub controlul pulsunii umaniste și se reifică, întorcîndu-se împotriva noastră și a firii, în forma practicilor politice distructive pentru semenii noștri și pentru noi însine.

Cazul particular al istoriei romilor poate hrăni din plin astfel de cugetări, ce pot fi suspectate că pozoară din spusele Eclesiastului, dacă nu ar fi stimulate de texte mai prozaice ale administrațiilor de stat din ultimele decenii ale istoriei contemporane.

În acest context, semnalăm apariția unor formulari, estimări statistice și declarații percepute de noi ca avînd un caracter prejudiciat și discriminatoriu, privind situația populației de romi din România; aceste texte sunt tipărite în publicații apărute sub îndrumarea sau cu colaborarea unor departamente ale Guvernului României, a reprezentanțelor la București ale unor organisme ONU și a unor institute academice.

În cele ce urmează, ce vom referi la următoarele titluri:

a. *Situatia Copilului și a Familiei în România*, ediția a II-a revizuită, iulie 1997, avînd ca autori, pe coperta I, Guvernul României – Departamentul pentru Protecția Copilului și UNICEF – Reprezentanța România.

b. *Raportul național al dezvoltării umane / National Human Development Report, ROMANIA – 1997*, Editura Expert, mai 1997. Studiul a fost elaborat sub coordonarea Institutului Național de Cercetări Economice și de Comisia Națională de Statistică, la solicitarea Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP), reprezentată la București.

Lucrările, în întregimea lor, reprezintă un instrument de lucru util pentru informarea publicului de specialiști din România și din lume despre aspectele "umane" ale dezvoltării economice și ale politicilor sociale din țara noastră din anii '90. Am fi bucuroși să insistăm mai mult, dacă spațiul ne-ar permite, asupra informațiilor interesante, stimulatoare oferite de aceste lucrări de "experti", în care analiza de tip "academic" se împletește cu discursul propriu administrației de stat.

Privitor la includerea lucrărilor mai sus menționate a unor subcapitole referitoare la populația de romi din România, noi am reînțintat intenția autorilor textelor la care facem aici referință: cea de a atrage atenția (*awareness raising*, cum se spune în jargonul birocrației internaționale) opiniei publice din România – îndeosebi organelor de stat și instituțiilor publice – asupra unor situații considerate a fi specifice populației de romi în întregime sau unor segmente ale acestei populații și apreciate ca prezentând o anumită "gravitate" atât pentru romi, cât și pentru societate în ansamblul ei.

În opinia noastră, în aceste texte sunt prezente însă elemente de prejudecată față de minoritatea romilor din România. Ne exprimăm, și cu această ocazie, îngrijorarea și protestul față de apariția unor astfel de formulari în publicații cu caracter oficial, redactate și editate de instituții guvernamentale și academice, finanțate de la bugetul de stat al României.

Prejudecata binevoitoare – boala copilăriei libertății de expresie

În lucrarea *Situatia copilului și a familiei în România*, publicată de Departamentul pentru Protecția Copilului, analiza este "etnicizată" numai în cazul romilor. Un întreg subcapitol este consacrat analizei "copilului în familiile de romi", fără ca o astfel de analiză să fie aplicată și populației majoritare, etnicilor români sau altor minorități naționale. În textul subcapitolului sunt reprodate tabele statistice și grafice privind indicatori de caracterizare a situației sociale a populației de romi. După cum se menționează în nota de la p. 137, "datele folosite în subcapitol au fost obținute printr-o cercetare întreprinsă în 1992, pe un eșantion de romi foarte larg – 12.000 persoane, care compune 1.804 familii" – și au fost reprodate din lucrarea *Tiganii între ignorare și îngrijorare* [Elena Zamfir și Cătălin Zamfir (coordonatori), București, editura Alternative, 1993]. În corpul lucrării nu sunt reprodate date statistice similare, comparative, referitoare la eșantioane ale populației de români, maghiari, germani, turci etc.

Pentru analiza unor indicatori de demografie etnică a populației de romi nu se fac referiri la indicatorii corespunzători ai populației generale a României sau a unor subpopulații (etnice, regionale), pornind de la recensăminte generale ale populației; nu sunt folosite date statistice oferite de organisme publice mandatate să culeagă și să publice astfel de statistică: recensăminte, anuar demografic, statistică ale ministerelor de resort, deși astfel de studii există în prezent.

În cazul datelor referitoare la romi:

- nu se face referire la datele de recensămînt, obținute prin libera declarare a apartenenței etnice/naționale și comparabile cu datele privind ansamblul populației sau alte minorități naționale;
- se folosesc date rezultate din cercetări referitoare exclusiv la populația de romi/tigani, utilizîndu-se "heteroidentificarea", identificarea de către alții, după criterii care nu sunt verificabile și care nu sunt validate de normele naționale și/sau internaționale ce reglementează regimul datelor personale referitoare la identitatea etnică a persoanelor investigate.

În aceste condiții, nu este posibilă verificarea și compararea datelor prin surse publice, cu caracter ofi-

cial, așa cum trebuie făcută în cazul unor publicații apărute sub egida unui departament guvernamental, cum este Departamentul pentru Protecția Copilului.

Efectuarea și publicarea rezultatelor unor cercetări parțiale, bazate pe eșantioane, în de dreptul de liberă cercetare și exprimare într-o societate democratică; datele și opinii exprimate în publicații de autor constituie proprietatea intelectuală a respectivilor autori, care își asumă răspunderea pentru ideile și formulările lor. Reproducerea unor date, aprecieri și opinii ale autorilor în publicații ale unor organisme de stat ridică însă o problemă diferită, de răspundere publică, a respectivelui organ de stat în relația sa cu cetățenii ale căror interese pot fi afectate de politicele respectivelui organ de stat, inclusiv prin publicarea de date, estimări statistice, aprecieri etc.

"Tradiția romilor" sau prejudecăți tradiționale despre romi?

Să luăm ca exemplu criteriul de identificare și definire a romilor în lucrarea *Situatia copilului și a familiei în România*. Elementul central al caracterizării populației de romi reținută în eșantionul din cercetarea citată în lucrare este "modul tradițional de viață" al unei părți a populației de romi. O definiție a acestui criteriu este inclusă în formularea: "Ea (situația dispărătă a populației de romi) este compensată parțial prin modul tradițional de viață, caracterizat prin aspirații extrem de modeste și prin recurgerea la resurse semi-sau ilegale, cu toate costurile pe care aceste fapte le implică" (p. 141, subl. noastră).

Cuvîntul "tradițional" este folosit frecvent cu referire la populația de romi în general sau la un segment al acestei populații în sintagme precum "mod tradițional de viață...", "formele tradiționale de viață..." (p. 138); "strategii tradiționale de viață...", "Familia de romi în mare parte continuă să aibă o serie de caracteristici de tip tradițional" (p. 147) etc.

Evaluarea numărului romilor din România, prin heteroidentificare, se face tot după aprecierea "tradiționalității": "În această cifră (4% din populația țării) se consideră doar tiganii care continuă să trăiască mai mult sau mai puțin în formele tradiționale de viață" (p.138). Menționăm că lucrarea Departamentului pentru Protecția Copilului prezintă această evaluare a

numărului populației de romi ca alternativă la cifra de 409.723 (1,8% din populația totală) conform recensământului României din anul 1992.

Ne putem imagina că astfel de caracterizări ale "tradiției" pot fi tipărite într-o publicație guvernamentală, cu referire la comunități etnice sau minorități naționale ce trăiesc în România?

Anomia gîndirii prejudicate

Pentru sensul cuvîntului "tradiție", anunç cînd este folosit în legătură cu minoritățile, trimitem la lectura art. 4.2 al Declarației ONU cu privire la drepturile persoanelor aparținînd minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice (Rezoluția 47/135 din 18 decembrie 1992) sau la textul Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, elaborat de Consiliul European.

Textul lucrării publicată de Departamentul pentru Protecția Copilului, capitolul despre romi, abundă în referiri la devianță, încălcarea legii, infracționalitate. În cele 13 pagini ale subcapitolului despre romi, inserat într-o lucrare despre *Situatia copilului și familiei în România*, apar frecvent formulări în care sunt combinate cuvintele *legal, semi-legal, ilegal, criminalitate, violență, infracționalitate, închisoare*, precum:

- "posibilități, unele legale, altele mai puțin legale..." (p. 138);
- "la limita legalității sau dincolo de aceasta..." (p. 141);
- "lipsa mijloacelor legale de subzistență..." (p. 141);
- "venituri nedeclarate... obținute pe căi mai puțin legale..." (p. 141);
- "În închisoare, declarat se află 1,2% din populația matură, ceea ce reprezintă mai mult decât dublul proporției pe întreaga populație a țării (0,5%). Se pare că cei mai mulți sunt tineri..." (p. 141);
- "tendența creșterii infracționalității în cadrul populației de romi este mai accentuată decât la nivelul întregii populații" etc.

În lucrarea *Situatia copilului și a familiei în România* am citit o formulare care m-a surprins prin franchezetă cu care gîndirea prejudicialeă scapă de sub condeiu scrierii "corectă politic" prin care ne stră-

duim, deseori, să deghzăm suspiciunea binevoitoare, dar nu mai puțin distrugătoare, adînc înrădăcinată în percepția colectivă despre romi. Anomia propriei noastre mentalități – prin raportare la îndemnurile, dacă nu chiar normele privind nondiscriminarea, toleranța, combaterea xenofobiei etc. – se proiectează prin imaginea romilor ca o "majoritate infracțională", aşa cum zice, mai cînd, o carte care se mîndrește cu titlul colecției "Noi spunem adevărul!" (vezi lucrarea dr. M. Băcanu, *Tiganii – minoritate națională sau majoritate infracțională*, editura Bravo Press, 1996).

Ca un ecou, parcă, al acestei lucrări, textul publicat de Departamentul pentru Protecția Copilului ne spune, la p. 138, că "Perioada de tranziție ridică în mod special probleme grave (subl. noastră) pentru situația socială a romilor. Aceste probleme pot fi înțelese având în vedere câteva tendințe fundamentale de natură etnică, culturală, politică și social-economică care s-au conturat după Revoluție în cadrul populației de romi: "Apariția unei mișcări active de afîrmare etnică și politică a romilor; revendicarea respectării unor drepturi fundamentale de tip etnic și general uman, susținută și de noile procese și tendințe care s-au conturat pe plan european".

În continuarea același lung paragraf se face referire la "procesul de sărăcire", la "tendența infracționalității", la "tendența de organizare a criminalității și violenței" care "... prin amplierea lor au șocat în ultimul timp opinia publică", la "posibilități legale sau altele mai puțin legale, deosebit de atractive de îmboagătire rapidă", la "apariția unor conflicte între grupuri aparținînd populației majoritare și grupuri de romi care, prin amplificare, pot lua proporțile unor conflicte interetnice deschise" (p. 138; dacă spațiul editorial ar fi permis, cred că ar fi fost utilă reproducerea paragrafului în întregimea lui, pentru a ușura lectura acestor formulări în contextul lor semantic).

Aceste tendințe sunt atribuite "majorității populației de romi" sau unui "anumit segment al populației de romi"; se fac comparații cu intensitatea acestor tendințe la nivelul întregii populații, precum în formularea deja citată: "(...) tendința creșterii infracționalității în cadrul populației de romi este mai accentuată decât la nivelul întregii populații" etc.

Autoidentificîndu-mă ca rom și ca militant rom, mărturisesc surprinderea mea la lectura acestui text

publicat de un Departament al Guvernului României: "mișcarea de afîrmare etnică și politică a romilor" ridică "... o problemă gravă pentru situația socială a romilor"? (subl. noastră).

Activitatea noastră, a militanților romi și a unor activiști ne-romi pentru drepturile omului, de a ne asocia și a "revendica respectarea unor drepturi fundamentale de tip etnic și general uman" poate fi pusă pe același plan (tipografic, dacă nu ideatic) cu "... tendința de organizare a criminalității și violenței" sau cu "...îmboagătirea rapidă", cu mijloace legale sau ilegale? Ni se poate atribui nouă, asociațiilor civice ale romilor (chiar și implicit, fără intenția autorilor textului) efectul, nedorit, al apariției unor "...conflicte interetnice deschise"?

Înainte de a opri analiza noastră asupra acestui text, să menționăm, pentru a ilustra dialectica gîndirii prejudicate, o formulare din capitolul XIV al cărții *Directii prioritare de acțiune*, paragraful 1. "În domeniul drepturilor copilului" se menționează ca una din posibile direcții: "Continuarea politicii active de nediscriminare în domeniul protecției copilului, cu referire la copiii minorităților și, în special, minorității tiganilor; stimularea participării acestora la viața socială și diminuarea impactului social al prejudecăților existente" (subl. noastră, pp. 156-157).

Cui îi este frică de... tigani?

Raportul național al dezvoltării umane – România 1997 (lucrare plină de interesante analize de economie socială) operează și el un decupaj etnic al problematicii analizate într-un capitol general despre "legitimitatea guvernării" (cap. 4), care are un subcapitol general despre "Legitimitatea politicilor sociale" (4.2) și un subcapitol despre "Politica socială în perioada tranziției" (4.2.3). Un paragraf (4.2.3.d., p. 91), restrîns ca spațiu tipografic, analizează relațiile interetnice în România, care evoluează conform "... unui proces de detensionare a relațiilor și de dezvoltare a unui climat de dezvoltare normală" și ne informează, sumar, despre demografia etnică a populației României la 1 ianuarie 1996 (tabel 4.24, p. 92) și despre numărul de mandate acordate, în Parlament, organizațiilor aparținînd minorităților.

O casetă separată (3.2, p. 60) ne vorbește despre *Copiii în situații de risc: copiii de tigani (romi)*, iar

un paragraf (4.2.3.e), care urmează celui despre relațiile interetnice, tratează despre "O problemă specială: îngrijorarea față de evoluția unui important segment al populației de romi" (pp. 92-93; textul în limba engleză folosește consecvent traducerea prin *gypsies*).

Problema romilor revine, din plin, în cuprinsul unui alt paragraf: "Suportul pentru copii: cum s-ar putea explica o negociere uimitoare" (4.2.3.f, pp. 93-94) și în concluziile întregului capitol (p. 95); o referire sumară la romi se face și la p. 70, în paragraful despre "Conflictele sociale".

Să menționăm că *Raportul dezvoltării umane*, publicat în 1995 de către Guvernul României (cuvînt înainte: Nicolae Văcăroiu, prim-ministru), includea un paragraf privind "Problemele economice și sociale ale familiilor de Gypsies (am consultat ediția în limba engleză, N.Gh.) și un comentariu relativ lung, încadrat în chenar, numit "Opinii despre dezvoltarea umană a Gypsies-ilor români după 1989", semnat de Uniunea Generală a Gypsies-ilor din România (pp. 75-76).

Mesajul textului din capitolul 4.2.3., ediția 1997 a *Raportului național al dezvoltării umane*, rezumat (nedrept de scurt) l-am citit astfel:

Politica socială în perioada de tranziție urmează așteptările sau opinioile principale ale populației privind politica socială, ca avînd o "situație de excepție".

În România, apreciază autorii, opinia publică este în favoarea unei abordări pe bază de muncă a protecției sociale; au preponderență atitudinile "clasei de mijloc", care favorizează o "abordare universalistă" a serviciilor de protecție socială oferită de stat; această atitudine acionează în defavoarea persoanelor aflate în șomaj sau a celor săraci. Față de aceștia, există un "amestec de dorință de a sprijini" și o "teamă că accesia vor deveni dependenți" de protecția socială oferită de stat.

ACESTE STĂRI DE OPINIE SÎNT MOȘTENITE DE LA REGIMUL DE DINANTE DE 1990, PRO-NATALIST, DAR SE APRECIAZĂ CĂ SISTEMUL DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ INTRODUS ÎN 1995 A GENERAT CRITICI, ÎNDEOESEBI LA NIVEL DE COMUNITĂȚI LOCALE. PRINCIPALA OBIECȚIE ÎN OPINIA PUBLICĂ: alocațiile de asistență socială "nu leagă acest sprijin de muncă și de o contribuție la rezolvarea problemelor colective" și pot deveni "un stimulent pentru un comportament demografic considerat de colectivitate a fi irresponsabil" (p. 93).

Etica cercetării și spiritul perioadei de tranziție

În acest context, autorii textului fac o referire directă la populația de rromi/gypsies: "... deși această îngrijorare era generală, ea era asociată în mod special cu segmentul populației de rromi, caracterizat prin-tr-un mod de viață tradițional...", sprijinul statului tîndând să fie "perceput ca un mijloc stimulativ al reproducerii largite a acestui segment". În aceste condiții, ne putem aștepta la o eroziune a sprijinului public pentru asistența socială "și nu în ultimul rând dintr-o anumită teamă a efectelor perverse ale suportului pasiv, avându-se în minte în primul rând, deși nu exclusiv, situația populației de rromi" (p. 91).

Îngrijorarea poate evoluă spre o veritabilă "teamă", formulată explicit în concluziile capitolului: "... există o teamă generalizată în legătură cu generarea unor forme de dependență socială de modalitățile passive de sport social, neglete de muncă și contribuție. Această teamă este amplificată de situația specifică a unui larg suport al populației de rromi aflat într-o puternică criză datorită modului tradițional de viață...".

Ca ilustrare a acestei analize, în text este inclus Tabelul 4.27 (p. 94), despre "Numărul de copii născuți în funcție de vîrstă mamei, ca procent din grupa de vîrstă"; datele sunt împărțite pe "rromi" și "populația în general" și au ca sursă lucrarea *Tiganii între ignorare și îngrijorare*, deja citată. Un text însoțitor ne spune că "A existat mereu, mai ales la clasa mijlocie, a cărei stare de spirit este reflectată de decidenții politici, obsesia nesprijinirii comportamentului demografic irresponsabil. Realitatea susține parțial o asemenea percepție" (p. 94).

Autorii textului din *Raportul național al dezvoltării umane – România 1997*, paragrafele despre rromi, sunt mai zgîrciți în oferirea de date statistice. În schimb, abundă argumentele de felul: "percepția colectivă este că...", "... (și se pare că într-adevăr o mare parte a beneficiarilor de ajutor social sunt rromi)", "(povestea rromilor care vin în mașină să ia ajutorul social a devenit un clișeu foarte răspândit)" (p. 91); "Specialiștii estimează că...", "estimarea standard la nivelul conștiinței colective", "s-a cristalizat ideea unui...", "suportul statului tîndea să fie perceput...", "a existat mereu... obsesia...", "problemele prioritare în politica față de copii par a fi..." (pp. 93-94).

Un precedent-avertisment

"Știință despre Zigeuner / Gypsies / țigani" și impactul acestela asupra politicilor de posibilă persecuție a romilor

Discriminarea și persecuția față de romi (numiți desori și "țigani", "zigeuner", "gypsies"), realizate pe criterii rasiale și aplicate de organe de stat, sunt adînc imprimate în memoria colectivă a romilor. Informațiile statistice despre comportamentul romilor ("țiganilor", "gypsies"-ilor) – îndeosebi informațiile privind relațiile de familie/rudenie și comportamentul demografic – atunci cînd nu au fost supuse controlului public, au putut fi utilizate în scopuri distructive pentru romi. Utilizarea în documente de stat a datelor furnizate de "experti", fără respectarea coerentă a principiilor egalității și nondiscriminării, ne evocă experiența nefericită a "științelor rasei" din perioada Europei fasciste, soldată cu deportarea și distrugerea în masă a populațiilor de evrei și romi din mai multe țări europene, inclusiv a unor comunități numeroase de romi din România.

Combaterea acestor practici administrative și a mentalităților, inclusiv a celor "științifice", din care pornesc astfel de practici constituie repere principale ale analizei critice în studiile despre romi. Am putea cita cîteva zeci de titluri pe această temă publicate în diferite țări, mai ales în Germania, în ultimele două decenii. Să menționăm, spre ilustrare, lucrarea *Die gesellschaftliche Konstruktion des Zigeuners. Zur Genese eines Vorurteils* (Jacqueline Giere – ed., Capus Verlag, Frankfurt/New York, 1996).

Unele dintre asociațiile romilor din România au solicitat adoptarea de urgență a unor reglementări privind (a) modul de culegere a datelor personale și (b) folosirea, interpretarea și publicarea informațiilor statistiche produse de diferite organizații publice – organe de stat, institute de cercetare finanțate de la buget, organizații interguvernamentale cu filiale și reședință pe teritoriul României, asociații civice supuse controlului public în condițiile Legii 21/1924 etc. Un exemplu: Romani CRISS – Centrul Romilor pentru Intervenție Socială și Studii – a cerut public, în anul 1997, informații privitor la culegerea și publicarea de către Inspectoratul General al Poliției (IGP) a unor date statistice privind infracționalitatea (criminalitatea) atribuită "țiganilor" sau "romilor". CRISS a se-

sizat neconstituționalitatea unui astfel de procedeu de identificare, stocare și publicare a datelor privitoare la identitatea etnică a unor persoane cărora li se atribuie o anumită apartenență etnică/națională fără a preciza, public, dacă respectivele persoane consimt la actul notării și publicării unor astfel de date personale. Ministerul de Interne, prin scrisoarea nr. 311523 / 25 iulie 1997, adresată CRISS, semnată de dl. general Pavel Abraham, Inspector General al Poliției (la acea dată), a comunicat asociației Romani CRISS următoarele: "Luând în considerare observațiile dumneavoastră (CRISS) și în scopul menținerii unui climat nediscriminatoriu și de toleranță, s-a decis ca, la nivelul poliției, în statisticile judiciare să fie menționată apartenența etnică a tuturor făptuitorilor, care ulterior va fi dată publicitate".

Până la realizarea acestui sistem de evidență, cazurile sau statisticile ce vor fi date publicitate nu vor menționa apartenența la etnia rromilor/țiganilor a făptuitorilor".

Publicația Departamentului pentru Protecția Copilului reduește în actualitate controversa legată de folosirea de către un organ de stat, guvernamental, a unor date statistice, de demografie etnică, privind populația de romi, în mod discriminatoriu față de populația aparținând majorității etnice sau altor minorități din România. Am adresat un apel DPMN pentru a iniția, ca măsură de urgență, adoptarea unor norme unitare privind culegerea și publicarea de către organele de stat a datelor cu caracter personal privind cetățenii României. Protecția Minorităților Naționale presupune și reglementarea de către stat a procedurilor de culegere, stocare și utilizare a datelor referitoare la persoanele aparținând minorităților naționale și altor categorii vulnerabile la atitudini și practici de racism, xenofobie, intoleranță.

Cunoaștere... pentru cine?

Soluții alternative la problema culegerii datelor statistice despre minorități naționale în general, despre romi în particular

La o căutare de soluții inovatoare în această problemă ne îndeamnă *Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale*, document pregătit de Consiliul European și intrat în vigoare recent, la 2 februarie 1998, după ce a fost ratificat de 19 state. Să

reamintim că România a fost primul stat care a semnat și apoi a ratificat acest important document de drept internațional, a cărui respectare a devenit acum obligatorie. Articolul 3 al Convenției și Nota explicativă oferită de Consiliul European indică faptul că declararea apartenenței etnice a unei persoane este o chestiune de liberă alegere a respectivei persoane, care are dreptul de a decide dacă să intre sau nu în protecția prevederilor care decurg din principiile Convenției-cadru menționate. În Nota explicativă se mai menționează și relația dintre "alegerea subiectivă" și "criteriile obiective relevante pentru identitatea unei persoane". Considerăm că practica autorităților de stat și metodologia cercetătorilor și experților domeniului trebuie reanalizate, regîndite în perspectiva noilor percepții despre etnicitate și identitate minoritară, așa cum sunt acestea reflectate în sfera normativă, printre altele în Convenția-cadru pentru Protecția Minorităților. Membrii grupurilor etnice și ai minorităților naționale sunt îndemnați să reconsideră ei însăși autodefinirea identității lor și exprimarea identităților etnice minoritare în spațiul vieții civice. Astfel de analize sunt cu mult mai necesare în cazul romilor, data fiind experiența, încă recentă, a afirmării lor în viață publică cu o identitate care poartă încă, în percepția comună, semnele subordonării sociale, a "stigmatelor" personalității "etichetată" prin heteroidentificare, a stereotipurilor și prejudecăților evocate de cuvîntul "țigan" (recomandat de autoritățile României ca fiind "adevărată" denumire a celor care doresc să fie cunoscuți public sub numele de romi – vezi Memorandum-ul H(03)169/1995 al Ministerului de Externe).

Pozitia noastră nu vrea să evoce un fel de "refuz al cunoașterii" prin instrumentele oferite de statistica etnică. Problema este suficient de complexă pentru a merită poposirea îndelung răbdătoare asupra subiectului, prin discuții de specialiști și prin dialog public (așa cum se doresc aceste rînduri). Să amintim că există preocuparea unor organisme specializate, inclusiv grupuri de lucru de specialiști reunite de Consiliul European, de a elabora norme și recomandări europene privind culegerea, folosirea și protecția datelor personale sau, la un nivel și mai specializat, metodologii și experiențe de cercetare a problematicii minorităților naționale, prejudecăților etnice, a discriminării vs. egalității de șanse.

Aș menționa aici publicațiile Comisiei europene pentru combaterea rasismului și intoleranței – ECRI, în special volumele referitoare la *Rapoartele ECRI țară-de-țară*, CRI(97)48 și *Combaterea rasismului și intoleranței: o culegere de practici pozitive*, CRI(96)38. O ilustrare privind Ungaria, din *Rapoartele pe țări*, vol I, la capitolul "Statistică" (p. 44), se face referință, pozitivă, la practica actuală privind culegerea de date statistice, inclusiv privind ocuparea/șomajul romilor, prin respectarea prevederilor Codului penal și ale unei legi speciale privind protecția datelor personale referitoare la naționalitatea, rasa persoanelor înregistrate în statistici administrative. Documentul ECRI recomandă autorităților de stat să "Contribuie la stabilirea unui sistem de culegere a datelor și informațiilor în acord cu reglementările europene privind protecția datelor și protecția vieții private. Un astfel de sistem trebuie să fie elaborat prin colaborare cu reprezentanții organizațiilor grupurilor minoritare afectate, folosindu-se de experiența altor țări...".

Același document recomandă, ca experiență pozitivă, practica unor state – inclusiv a serviciilor de poliție – de a ține o evidență a situațiilor de *violenta rasială* sau cercetările sociologice din Suedia privind felul în care imigranții simt și relatează situațiile de xenofobie, discriminare pe care le trăiesc în relațiile cu autoritățile de stat sau cu cetățenii aparținând populației majoritare. *Xenofobia* este abordată ca un domeniu central al științelor sociale și al fenomenologiei vieții cotidiene; cercetările de acest tip pot ajuta la elaborarea de strategii de combatere și la măsuri pozitive pentru a depăși manifestările xenofobe, hărțuirea și violența rasială etc. Astfel de cercetări "(...) întreabă victimele – actuale sau potențiale – despre experiența lor privind rasismul și discriminarea, mai degrabă decât publicul general". Studiul a fost ulterior folosit în relațiile cu diferite agenții ale administrației de stat (oficii de muncă, poliție etc.) pentru a demonstra că percepția lor despre felul în care discriminarea există în cadrul respectivelor agenții nu este neapărat la fel cu percepția victimelor potențiale – CRI(96)38, p. 129; vezi publicațiile lui Andreas Lange.

Am citat aceste exemple pentru a indica un fel alternativ de a privi problema cercetării sociologice, a culegerii și publicării de date statistice privind romii;

pentru a incita cercetătorii din România de a reexamina practicile de investigație care riscă, adesea, să reîntărească prejudecările despre romi, oferind "probe științifice" discursului xenofob și racist. Problema centrală pe care o ridică "statistica romilor sau a «țiganilor»" este aceea a relației dintre autoidentificare și heteroidentificare, criteriile de categorisire a originii și apartenenței etnice (inclusiv cele de includere într-un eșantion de cercetare) sunt necunoscute, confuze, imposibil de verificat și replicat de către alți investigatori, păguboase pentru cei recenzanți/investigați/checkboxați/"măsurăți" etc.

Rândurile de față se doresc o invitație la o discuție publică despre romi, fără prejudecăți, *sine ira et studio*, în spiritul toleranței pe care mentalitatea românească și-o revendică drept o moștenire culturală și drept definire a propriei identități. □

NICOLAE GHEORGHE – is coordinator at Roma Center for Social Intervention and Studies, member in Council for Ethnic Agreement at Project on Ethnic Relations. He was vicepresident at Roma International Union. At present, N.G. is sociologist in Sociology Center at Romanian Academy.

Ce-i de făcut?

DAN OPRESCU

Ceea ce contează în primul rând este așezarea pe aceeași linie de start a tuturor cetățenilor României, indiferent de apartenența lor etnică. Acesta este un principiu al Constituției României, prevăzut și în numeroase înțelegeri și documente internaționale semnate și ratificate de țara noastră, de la Declarația Drepturilor Omului la Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale. În ceea ce privește însă comunitățile de romi din România, s-ar cuveni recunoscut deschis faptul că, vreme de sute de ani, romii au fost ținuți în condiții de sclavie (pentru că sclavie a fost roba în care aceștia au fost legați timp de aproape cinci sute de ani, până la *slobozirea* din 1856), fără a fi fost vreodată și *emancipați* altfel decât strict juridic; de pildă, la *împroprietățirea* clăcașilor din 1864 romii nu au putut beneficia de noile prevederi ale legii pentru simplul motiv că s-a considerat că ei ar fi fost deja liberi. Desigur, libertatea doar formală nu este decât o formă de mulțumire a conștiinței majorității, majoritate care a beneficiat – repet, sute de ani – de munca sclavilor romi; și aceasta pentru că robi romi au avut și boieri, și voievozi, și Biserica (mai mult încă, în secolul al XVIII-lea, se întâlnesc în documente și robii celor ce fuseseră *maziliți*, precum și cei ai *veneticilor* etc.).

Eliberarea (prin răscumpărare) a sclavilor romi mi se pare că a fost mai puțin efectul extinderii în Țările Române a ideologiei urmaniste și iluministe a Revoluției franceze, și mai mult o măsură luată de marii proprietari de pămînt pentru a scăpa de un surplus supărat de forță de muncă de pe moșiile lor. După pacea de la Adrianopol, dar mai cu seamă după instaurarea regimului Regulamentului Organic, teritoriile românești s-au deschis comerțului internațional cu grîne, îndeosebi celui englez (cf. și contribuțiile lui Ștefan Zeletin, cuprinse în *Burghezia română*, 1925, capitolele I și II). În aceste condiții, marii proprietari de terenuri agricole au început să își orienteze producția spre export, nemaivînd nevoie de atât de multă forță de muncă și introducând, treptat, noi tehnici și culturi agricole. Ca atare, *slobozirea robilor* a fost mai degrabă ceva asemănător alungării țărănilor englezi (în secolul al XVII-lea) de pe pămînturile pe care le lucraseră.

Nefiind o adeverată eliberare (ceea ce ar fi presupus și o *împroprietărire*), ci doar o emancipare juridică, *slobozirea* din 1856 nu a adus cu sine mult dorita și mult așteptata ridicare a romilor din starea de săracie, și chiar mizerie, în care se zbatuseră timp de veacuri. De multe ori ei au fost alungați de pe moșiile pe care le lucraseră și au fost lăsați în plată Domnului, fără ca situația lor să constituie vreo preocupare pentru autorități sau pentru marea majoritate a populației. Niciodată Biserica nu a socotit de cuviință să ia o atitudine referitoare la romi. Mi se pare că una din cele mai eloante poziții – de asigurare a unei conștiințe mulțumite cu privire la romi – poate fi găsită la V. Alecsandri, în nuvela *Vasile Porojan*.

Percepții de către opinia publică românească doar în săracia lor pitorească, romii au trecut peste decenii de pînă la cel de-al doilea război mondial fără a fi participat efectiv la viața istorică (și, în primul rând, la cea politică) a României; ce-i drept, cîteodată, anumite persoane și personalități din cadrul etniei romilor au putut ajunge la o oarecare notorietate și chiar celebritate, dar aceasta s-a întîmplat mai ales în domeniul artistice tradiționale, cum ar fi lăutăritul. Marea masă a romilor a continuat să trăiască în săracie, la marginea societății, fără vreo sansă de integrare efectivă în structurile societății românești. Integrarea fiind ab initio refuzată, o parte a etniei romilor a optat pentru assimilare, pierzîndu-și limba și obiceiurile tradiționale, dar căpătînd în schimb o nouă identitate, majoritară.

Din nefericire, în anii celui de-al doilea război mondial, romii au intrat în sfera de interes a autorităților doar în calitate de obiect al discriminărilor cu caracter rasial. Așa se face că în timpul guvernării Antonescu numerosi romi au fost deportați în Transnistria (dar și dincolo de Bug), spre a fi internați în lagăre de concentrare (aflate sub comandă militară românească, ar mai trebui adăugat) sau chiar spre a fi uciși. De un asemenea tratament barbar au avut parte, tot din principiul rasiale, și evrei, iar Holocaustul evreilor este evenimentul tragic cel mai apropiat de ceea ce au pătit romii. Este aproape de neînchipuit cum de autoritățile române de după război nu au întreprins o recunoaștere publică a responsabilităților politice și juridice pentru

politica discriminatorie și exterminatorie față de romi; de asemenea, este greu de înțeles pentru mine din ce pricini nu există, pînă în ziua de azi, nici o tentativă oficială de a compensa moral sau de a despăgubi material pe supraviețuitori și familiile celor deportați și uciși. Pe scurt, acest tragic, violent și rușinos episod din istoria României a fost trecut sub tăcere, la fel cum ai ascunde gunoiul din casă sub covor. Mizeria este o realitate, ea s-a întîmplat cu adevărat, dar nu este la vedere – și cei mai mulți locuitori ai României pot să spună că, nefiind vizibilă, ea nu ar exista. Dăvă vrem realitate să facem curățenie în casa noastră comună, care este România de după 22 Decembrie 1989, va fi nevoie să dezgropăm și asemenea prea puțin eroice fapte și să căutăm a face ceva pentru a șterge rușinea care apasă asupra noastră, a tuturor.

Personal, sunt convins că numai o politică viguroasă de acțiune afirmativă ar putea, întrucîtiva, să amelioreze actuala situație în care se află cele mai multe comunități de romi din România. Problemele romilor nu sunt doar probleme sociale, sau doar probleme economice, sau doar probleme sanității-medicale, sau doar probleme educaționale etc.; problemele romilor, după părerea mea, au la bază o certă lipsă de voință politică, manifestă la nivelul politicianilor trecuți și prezenti, dar și la cel al marii majorități a populației, deopotrivă. De aceea, cred cu toată convingerea că așa-zisa problemă a romilor este în realitate o chestiune politică, pe care o situez la nivelul majoritarilor (fie ei de naționalitate română sau maghiară), precum și a segmentului politic ce reprezintă actualmente pe acești majoritari. Desigur, chestiunile legate de dialectica majoritate-minoritate sunt mai complicate (de pildă, românii reprezintă o minoritate în județele Covasna și Harghita și.a.m.d.).

În formele sale cele mai simple, acțiunea afirmativă înseamnă stabilirea unor cote minime la admiterea în instituțiile de învățămînt de toate gradele, în armată, poliție, administrație, regii de stat, întreprinderi și companii private etc. Începuturile făcute la noi în ultimii ani în domeniul acțiunii afirmative (numită adesea *discriminare pozitivă*) sunt mai degrabă dezamăgitoare. De pildă, a devenit evident faptul că nu este cîtuși de puțin suficient să se rezerve pentru romi un anumit număr de locuri la o facultate sau alta, atîta vreme cît instituția respectivă de învățămînt superior nu asigură și pregătirea viitorilor candidați pentru asemenea locuri. Din această cauză, mi se pare că

a vorbi de acțiune afirmativă cînd nu se creează și condițiile efective, practice, pentru ca potențialii beneficiari să devină beneficiari reali nu reprezentă decît un soi de discurs ipocrit. Instituțiile care urmează să încorporeze un anumit procent de romi trebuie să fie obligate să se îngrijească și de pregătirea potențialilor candidați, în toate domeniile menționate mai sus.

Principala obiecție ce se aduce, de obicei, programelor de acțiune afirmativă este aceea că ar reprezenta stătuarea unei inegalități între cetățenii României: unii care au acces la locurile rezervate prin sistemul cotelor – și ceilalți. Mi se pare că o asemenea obiecție este nefondată în ceea ce-i privește pe romii din țara noastră, întrucît ei au constituit obiectul unei asupririri și discriminări de circa cinci secole, asuprare și discriminare cu un pronunțat caracter rasist. Cu alte cuvinte, programele de acțiune afirmativă nu încercă să creeze privilegii pentru o anumită minoritate, ci doar caută să redreseze, pe cît se poate acum, o nedreptate multiseculară. Important este ca și romii să ajungă, în genere, la aceeași linie de start cu restul cetățenilor români. Apoi, după acest start echitabil, fiecare este lăsat să-și dovedească măsura capacitatilor sale, în competiție deschisă cu toți ceilalți; de pildă, dacă se stabilesc anumite cote minime pentru romi la admiterea într-o anumită instituție de învățămînt superior, aceasta nu presupune că studenții romi vor fi supuși, de-a lungul anilor de studiu, la mai puține examine sau că vor căpăta note după alte criterii decît colegii lor majoritari. Nu, studenții romi vor avea absolut aceeași programă de învățămînt, vor fi notați în funcție de performanța lor personală din timpul anului și de la examen, vor fi studenți obișnuiți pe tot parcursul studiilor, precum și la absolvire.

Dar cum (și cine) va stabili aceste cote minime de participare a romilor la bunul mers al societății românești? Ne vom ghida, oare, după rezultatele ultimului recensămînt, cel din 1992? Vom lua de bune estimările forurilor europene? Sau pe cele ale diferențelor organizații și asociații ale romilor? După părerea mea, trebuie să ținem cont de faptul că la ultimul recensămînt apartenența etnică s-a socotit după principiul autoidentificării (ceea ce este absolut firesc într-o societate liberă, ce pune la baza să opțiunile fiecărui individ social). În cazul romilor însă, situația este ceva mai complicată. În primul rînd, există un stigmat social (ce mai are încă o conotație rasială) legat de numele de *rom* sau *tigan*; de aceea cred că au existat

destule cazuri în care romii s-au declarat a fi români sau maghiari. În al doilea rînd, romii reprezintă un ansamblu de comunități traumatizat de istoria mai îndepărtată sau mai recentă: cum se putea declara *rom* sau *tigan* cineva în memoria căruia (memorie individuală, familială sau de grup) era încă via experiența deportărilor și execuțiilor din Transnistria? Iată din ce cauză mi se pare firesc să se admite la următorul recensămînt (care s-ar putea să aibă loc mai degrabă în anul 2000, cum solicită forurile europene, decît în 2002, cînd se țină în 2002 zece ani de la recensămîntul din 1992) ca o persoană să aibă dreptul de a-și declara o dublă (sau multiplă) apartenență etnică (de pildă, *român* și *rom*). Sunt convins că și celelalte minorități naționale din România vor țină înămpina această propunere cu bunăvoie, deoarece multe dintre ele se confruntă cu o problemă similară celei a romilor, chiar dacă de proporții mai reduse.

Modalitatea concretă prin care un asemenea amendament major la legea recensămîntului național va fi realizată depinde – iarăși – de voința și de imaginea politică de care vom ști (sau nu) să dăm dovadă cu toții. În orice caz, dreptul de a-și declara o dublă apartenență etnică va trebui dublat de asigurări legale referitoare la confidențialitatea unei asemenea declarații, după modelul unor prevederi din legile altor țări (inclusiv vecine nouă). Altăminteri, se vor perpetua actualele distorsiuni din statisticile privind populația României și vom continua să amînăm la nesfîrșit scandalele de tot felul, după bunul nostru obicei prost.

România are, pentru prima oară, șansa de a se arăta Europei și lumii întregi cu un adevărat *model românesc* de abordare și soluționare a chestiunii minorităților naționale; începutul este promițător, după semnarea Tratatului bilateral cu Ungaria (ce include și Recomandarea 1201) și participarea, din Decembrie 1996, a UDMR la guvernare. Totuși, a rămas pînă în prezent, ca o mare și nesoluționată problemă, chestiunea comunităților de romi; nu există nici măcar o schiță de strategie guvernamentală, iar acțiunile desfășurate pînă acum au avut mai curând un caracter punctual, dacă nu chiar pompieristic. Personal, consider că *situatia romilor este o chestiune de prioritate națională pentru România*, atât din perspectivă internă, cît și externă; este clar pentru oricine că România nu se poate integra în structurile europene și euroatlantice atîta vreme cît romii de aici vor fi așa cum sunt acum. Orientările rezistenței și prejudecății ar funcționa încă la nive-

lul clasei politice românești, nu cred că s-ar putea găsi un om politic responsabil care să nu accepte gîndul că integrarea României în Europa este obiectivul strategic al perioadei prezente și viitoare; iar – în cadrul acestui obiectiv strategic – problemele romilor reprezintă o urgență imediată. Acum trebuie să facem ceea ce nu am făcut niciodată: să avem o privire împedite asupra a ceea ce este de întreprins pentru romi. Si să avem și țăria de a întreprinde ceea ce trebuie.

Pînă atunci se pot face însă o seamă de pași înainte, mai ales în domeniul legislativ, ca de pildă:

- trecerea prin Parlament a proiectului Legii minorităților naționale, unde va trebui să existe un set de prevederi specifice pentru romi;
- amendarea Legii învățămîntului astfel încît copiii de romi să nu mai fie dezavantajați în comparație cu ceilalți copii;
- prevederi specifice în Legea administrației publice (centrale și locale), prin care să se recunoască importanța structurilor organizatorice tradiționale ale comunităților de romi;
- amendarea Legii restituirii bunurilor comunitare, în sensul introducerii unor prevederi care să recunoască că saptul că aurul, obiectele de cult și podoabele confiscate de la romi în deceniiile trecute au caracter de bunuri comunitare;
- amendarea Legii evidenței populației în aşa fel încît romii să capete acte de identitate și dacă nu au domiciliu stabil sau legal într-o anumită localitate;
- amendarea Legii fondului funciar astfel încît să poată fi improprietății cu pămînt și romii care au lucrat pe acele terenuri;
- reforma sistemului actual de încorporare în armată, prin care multe familii de romi, cu mulți copii, sănătățile, practic, fără nici un mijloc de subzistență prin luarea în armată a capului de familie; dreptul de a îndeplini serviciul militar alternativ și pentru alte motive decît cele de conștiință;
- revizuirea sistemului pedepselor cu închisoarea, în sensul delăsării accentului de pe incarcereare pe presarea de muncă în folos comunitar, de preferință în cadrul comunității de origine;
- rezolvarea chestiunii "medicului de familie" pentru romi, în condițiile în care destui romi nu posedă acte de identitate sau domiciliu legal, nici nu sunt încadrati în sectorul formal al economiei;

- extinderea sistemului de protecție a copilului și asupra tinerei generații de romi.

Desigur, mai există nenumărate alte măsuri ce vor trebui luate pentru a îmbunătăți situația romilor din România. Cred însă că obiectivele pomenite mai sus s-ar cuveni să facă parte dintr-un prim set de *măsuri de urgență*. Specificul comunităților de romi din țara noastră (specific determinat, încă, în bună parte, de tradițiile multiseculare ale romilor) constă în faptul că nu sunt cu putință ierarhizări de prioritate, că nu puntem spune că problemele medico-sanitare trebuie tratate înaintea celor educationale, ori problemele de protecție socială înaintea celor privind ordinea publică. În țara noastră, în ceea ce-i privește pe romi, va trebui atacat pe toate fronturile dintr-o dată, prin mobilizarea unor mari resurse umane și financiare din interior și din afară. Și, ca întotdeauna, resursele umane sunt cele mai importante, deoarece numai ele sunt în stare să pună banii la lucru. Din experiența mea, nu banii lipsesc în momentul de față, ci imaginația de a produce și de a duce la bun sfîrșit proiecte și programe pentru romi; cu alte cuvinte, capacitatea de absorție este cea care se află în suferință, iar acest lucru este valabil nu numai pentru romi, ci pentru România sau, mai larg, pentru întreg spațiul central și est-european, precum și pentru cel ex-sovietic.

Am convingerea că, de pildă, un program de *împrumuturi mici* (să spunem, sume de pînă la 10.000 de dolari), îndreptat direct spre comunitățile de romi – și, de preferință, către femei, cum a arătat experiența UNDP în țări din Asia, Africa și America Latină – ar putea să fie un mare succes și să marcheze începutul unei astfel de dezvoltări pentru comunitățile de romi. La romi există spirit antreprenorial; el însă se cere valorificat printr-o injecție de imagine și de capital (capital ce poate apărea numai dacă vor exista proiecte și programe în măsură să atragă investitorii interni și externi). Nu de la București va veni rezolvarea multiplelor probleme cu care se confruntă comunitățile romilor din România, ci din chiar interiorul acestor comunități, precum și din conclucrarea dintre comunitățile romilor și ceilalți cetățeni români, de orice naționalitate ar fi aceștia din urmă. Romii, fiecare dintre ei, trebuie să priceapă că nu sunt singuri, ci împreună cu noi toți, într-aceeași barcă; nu avem destinații diferite, majoritari sau minoritari, și numai laolaltă, cu toții, alcătuim această țară. Iar una din bogățiile certe ale României și Europei o reprezintă romii.

Va trebui cîntărită cu mare grijă măsura în care ocupăriile de tip tradițional ale romilor să fie păstrate și încurajate să se dezvolte în noile condiții ale mileniuului III. În clipa de față, este sigur faptul că înființarea unei cărămida, să spunem, într-o localitate unde o comunitate de romi se află practic fără mijloace de subsistență elementare, ar însemna un uriaș pas înainte pentru viața acelor familiilor. La fel, construirea unui cupor metalurgic, a unui atelier de șmpletit coșuri, înființarea unui taraf ș.a.m.d. Totuși, există ocupări care au viitor și altele care nu au aşa ceva, datorită dezvoltării tehnologice actuale; este bine ca, pentru tinerelor generații de romi, tocmai meseriile și ocupăriile de viitor să devină prioritare. Dar aici un rol important ar trebui să-l aibă, în egală măsură, societatea civilă și guvernările. Fără o adevărată lucrare împreună a acestor două segmente nu poate fi vorba de rezolvarea nici unei probleme, cu atât mai puțin de complexitatea acelei cu care se confruntă comunitățile de romi. De asemenea, în interiorul societății civile mai este încă mult de făcut pentru a se realiza cea mai bună cooperare între *finanțatori și prestatori*, respectiv între organizațiile românești și cele străine.

În România, în momentul actual, o mare responsabilitate apăsa pe umerii liderilor romi; fie aceștia angajați politic sau nu, fie ei lideri tradiționali sau ai unor organizații și asociații recente, ei vor trebui să se ridice la exigențele istoriei. Ei pot – și trebuie – să-și conducă etnia spre integrarea în marea societate, dar fără a căuta această integrare prin asimilare. Romii nu au voie să se piardă în calitate de romi, ci să se afirmă în societate tocmai în calitate de *oameni întregi și romi*. Iar într-o societate modernă, la rîndul ei integrată marii familii europene, romii își au un loc al lor, pe care nu îl poate înlocui nimeni și nimic.

Asemenea adevăruri simple se cuvină și de intelectuali și de romi. Iar în acest sens mai avem încă mult de lucru, atât la nivelul populației majoritare, cât și la cel al comunităților de romi, deoarece conservatorismul general al societății românești și-a aflat corespondentul în conservatorismul din lăuntrul comunităților de romi. Dacă din partea majoritarilor acest conservatorism se manifestă în deosebită printr-un sistem foarte complex de prejudecăți și discriminări referitoare la romi (e.g.: lamentabilele anunțuri din mica publicitate pentru ocuparea unor posturi libere la cutare sau cutare întreprindere, făcîndu-se la sfîrșit meniunea *exclus tigani*, sau oferte

de vînzare a cîte unui apartament la bloc, ce cuprind și precizarea *fără vecini tigani*), dincolo conservatorismul se manifestă mai cu seamă la nivelul familiei, prin continuarea condiției subordonate a femeii (inclusiv prin violență ce este exercitată asupra femeilor și copiilor). Aici, responsabilitatea Guvernului este împărtășită cu aceea a societății civile; Guvernul este obligat să asigure cadrul legal și practic pentru prevenirea discriminărilor și pedepsirea celor ce fac dovada xenofobiei și rasismului, iar societatea civilă (inclusiv organizații și asociații romilor) trebuie să se implice mult mai mult în sensibilizarea opiniei publice românești și străine cu privire la situația actuală a romilor din România.

În mod aproape paradoxal, printre prejudecățile majoritarilor referitor la minoritatea romilor se află și cea potrivit căreia *romii ar fi bogăți*, că ar avea mari cantități de aur, de valută, că și-ar construi *castele* (pe care unii le denumesc *pagode*) etc. Toate aceste percepții ale majoritarilor provin în primul rînd din necunoașterea adevărată vieții din comunitățile romilor, viață desfășurată prea adesea sub semnul săraciei, privațiunilor și discriminării. De pildă, unii au pus semnul întrebării în ce privește estetica respectivelor *castele-pagode*, subliniind și faptul că acestea ar fi supradimensionate (20-25 de odăi etc.); în realitate, lăsînd deoparte estetica arhitecturală, trebuie spus că numărul mare de camere se datorează specificului familiei extinse de romi: sub același acoperiș stau, de obicei, pînă la cinci generații ale aceleiași familii, numărînd cîteva zeci bune de membri. Cînd despre prețința bogăție a romilor, ea pare să fie mai curînd o legendă îndeaproape înrudită cu trecuta legendă a bogăției evreilor, și avînd cam același fundament subred, decît o realitate.

Din sumarul tematic al numerelor viitoare:

- Trinomul stat–societate civilă–biserici
- Politica de securitate a României, într-un nou context geopolitic
- Excepționalismul românesc
- Zona gri
- Mass media la răscrucă

Revista *Sfera Politicii*

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și speciaștilor români. Întrucît mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate, își definitivă doctorate sau ocupă funcții înalte în executiv și legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de unii și același oameni, ceea ce a condus la o supraîncarcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști ce pot participa la analiza unora dintre temele anunțate (și a unora inedite).

Redactia

DAN OPRESCU – Ph.D., Bucharest University, Senior Associate Member, St. Antony's College, Oxford University (1990-1991). Currently, he is Head of National Office for Roma, Department for Protection of National Minorities, Government of Romania.

Problematica romilor – modalități de abordare –

JULIUS ROSTAŞ

După 1990, cînd romii au fost recunoscuți ca minoritate națională în România, ei au constituit un subiect bordat de mulți cercetători. Aceasta s-a datorat mai mult ineditului subiectului și atenției acordate de instituțiile europene problemei romilor decît faptului că problemele acestora erau pe lista de priorități a guvernului sau ar fi dat naștere unei dezbateri publice majore. Nici unul din guvernele de după 1989 nu a intenționat să rezolve situația acestei minorități etnice destul de numeroasă, situație ce s-a deteriorat continuu. Se poate vorbi chiar de o duplicitate a discursului și acțiunii reprezentanților puterii din România post-decembристă: pe plan extern, statul român își asumă unele responsabilități prin semnarea și chiar ratificarea unor documente cum ar fi Convenția-cadru pentru Protecția Minorităților Naționale sau Carta Limbilor Regionale; pe plan intern însă, statul refuză să joace un rol important în problematica minorităților și transferă responsabilitățile sale societății civile. Guvernul rezultat din alegerile din 1996 manifestă o deschidere în acest sens, dar nu acționează prompt și eficient. Unul dintre motivele ineficienței este necunoașterea problemelor reale ale acestei minorități. Pot fi identificate două moduri de abordare a problematicii romilor.

Romii ca problemă socială

Există tendința de a trata romii doar ca o problemă socială; infracționalitate, lipsa locurilor de muncă, lipsa locuințelor, lipsa educației, sărăcie etc. Chiar și unii cercetători au această tendință, de a-i trata pe romi ca pe o categorie socială, un fel de paria ai societății. Cercetarea coordonată de Elena Zamfir și Cătălin Zamfir¹ constituie un exemplu edificator, fiind considerată cea mai complexă cercetare realizată pînă acum în România.

Concluziile la care ajung autorii cercetării sunt incomplete, iar dacă analizăm "pachetul de acțiuni de sprijinire a populației de romi" pe care le propun, constatăm că este ineficient și periculos.² Situația romilor

este descrisă în funcție de unele caracteristici socio-economice: acces scăzut la locurile de muncă dintr-o economie modernă, meserii tradiționale, ineficiență și nesiguranța resurselor exploatație de romi, exploatarea deviantă a colectivității, creșterea criminalității și a caracterului organizat al acesteia, tensionarea relațiilor dintre romi și ne-romi, nivel de natalitate ridicat, condiții precare de locuit, apariția unor pungi de sărăcie cauzată de migrația romilor spre marile orașe.

Aceste nouă caracteristici reprezintă "problema centrală" a populației de romi. Pe baza lor, autorii propun un set de acțiuni în vederea rezolvării problematicii romilor: ridicarea nivelului de școlarizare, educație și calificare profesională a romilor, promovarea culturii români, revigorarea profesiilor tradiționale ale romilor, sprijinirea romilor în dezvoltarea unor activități economice legale și crearea de locuri de muncă pentru romi, dezvoltarea sistemului de asistență socială, combaterea stereotipurilor, prejudecătilor și discriminării la adresa romilor, conștientizarea societății la problematica romilor.

O asemenea abordare păcătuiește însă prin reducționism metodologic. Problemele cu care se confruntă romii sunt complexe, iar reducerea lor la o categorie socială conduce la o ignorare a problemelor reale ale acestora și a cauzelor care au dus la această situație. Situația actuală a romilor trebuie abordată și prin prisma condițiilor istorice și a relațiilor dintre romi și ne-romi pentru a reuși o identificare pertinentă a cauzelor. La o analiză atentă, se poate observa o ruptură între ceea ce grupul de cercetători definește prin "problema centrală a romilor" și măsurile de soluționare a acestei probleme. Această ruptură este determinată de faptul că cercetătorii utilizează ca metodă de identificare heteroidentificarea (identificarea de către alții) astă în ce privește "problema centrală a romilor", cît și subiecții cercetării – practică interzisă de Convenția-cadru pentru Protecția Minorităților Naționale a Consiliului Europei. Așadar, datele cercetării nu sunt verificabile și trebuie acceptate ca atare.

Presupunând că descrierea statutului social al romilor corespunde în mare parte realității, autorii nu au identificat cauzele care au determinat acest statut. Astfel, măsurile propuse sunt lipsite de orice fundament teoretic. Cum va putea fi conștientizată societatea românească – o societate în care naționalismul și intoleranța sunt confundate adesea cu patriotismul – de problematica romilor oferind ca argumente sărăcia și educația precară a romilor? Cum pot fi sprijiniți romii să dezvolte activități economice și cum pot fi create locuri de muncă pentru romi – aceasta însemnând aplicarea unei politici de acțiune afirmativă (discriminare pozitivă) în domeniul economic – într-o țară în care mai bine de jumătate din populație trăiește sub pragul de sărăcie, iar sentimentele față de romi, așa cum reiese din sondajul efectuat de Centrul de Sociologie Urbană și Regională (CURS) între 4 și 11 decembrie 1998 sunt puternic nefavorabile (67%, iar favorabile 27%)? Aceasta nu ar duce, oare, la o întărire a stereotipurilor negative și la o creștere a ostilității ne-romilor față de romi? Calificarea tinerilor romi în meserii tradiționale nu ar însemna o menținere a *status quo*-ului și o marginalizare? Răspunsurile la aceste întrebări demonstrează că problema este pusă în mod greșit, iar soluțiile propuse sunt, cum am mai spus, ineficiente și periculoase. Aplicarea lor ar putea avea efectul invers celui scontat, deși intenția este să fie lăudabilă. De ce? Deoarece, pentru a rezolva o astfel de situație trebuie identificate cauzele ei, iar punerea problemei de o asemenea manieră nu permite o identificare corectă.

Autorii cercetării greșesc atunci cînd afirmă că "problema care în mod efectiv îngrijorează societatea românească nu este problema romilor ca romi. Ea nu este deci o problemă etnică. Nu suntem, după părerea noastră, în fața unei probleme etnice propriu-zise. Este drept că se referă la romi, dar doar la o parte, greu de spus dacă majoritară sau nu, a populației de romi și are în vedere mai mult aspecte sociale și economice decât etnice".³ La citirea acestui pasaj se pot desprinde două concluzii: (1) autorii nu se pot elibera de prejudecățile existente în societate și (2) partizanatul de care dau dovadă atunci cînd definesc "problema centrală" a romilor (heterodefinire). Neacceptarea trecutului istoric al romilor, a faptului că romii au fost și sunt supuși discriminării, a lipsei de toleranță a majorității față de aceștia îi conduce pe autori la o concluzie eronată și periculoasă: "O problemă etnică își are de re-

gulă originea într-o discriminare, într-o intoleranță de o parte sau alta. Soluția ei stă în combaterea comportamentelor discriminatorii din orice parte ar veni ele. În măsura în care este vorba de o problemă socială și economică, soluțiile sale vor trebui căutate în sfera fenomenelor sociale și economice. Nu poate fi trecută cu vederea nici problema etnică, dar aceasta este o problemă secundară, în mare parte întreținută și amplificată de problemele sociale și economice."⁴

Romii ca problemă etnică

Cred că – indiferent de opțiunile politice și de pozițiile din structurile de putere ale statului – trebuie afirmat și acceptat că problematica romilor este una etnică. În termenii științei politice, ea ar putea fi rezumată astfel: acces inegal la resurse și putere. Din ea derivă și problemele sociale și economice. Statutul social marginal al romilor se datorează condițiilor istorice. Din punct de vedere juridic, romii au fost robii pînă în 1856. Eliberarea juridică nu a însemnat însă și cîștigarea libertății, deoarece nu a fost urmată de o împroprietărire. Neasigurîndu-li-se mijloace pentru un trai decent, romii și-au continuat vechea strategie de supraviețuire prin automarginalizare. Nici societatea nu manifestă un nivel de toleranță prea ridicat față de romi, menîndu-i la un statut subordonat prin marginalizare.

Ignorarea problemelor acestei minorități și menținerea la un statut de inferioritate a continuat și în perioada interbelică. Regimul antonescian a fost singurul care "a acordat o atenție deosebită" problemei romilor. Soluția găsită a fost asemănătoare celei găsite pentru problema evreiască: pogromuri, masacre, deportări, confiscare de bunuri etc. (soluția finală). Astfel, printre cele peste șase milioane de victime ale Holocaustului, alături de evrei, polonezi, ucraineni, handicapați, se găsesc și romii. Așadar, trecutul istoric ar trebui să constituie fundamentalul aplicării unei politici de acțiune afirmativă față de romi și nu statutul lor social.

Trei obstacole majore pare a întîmpina o asemenea inițiativă. Mai întîi, ar fi sentimentele și atitudinile ne-romilor față de romi. Sondajele de opinie indică o atitudine de respingere și sentimente de ostilitate relativ puternice față de romi. De asemenea, așa cum reiese din sondajul realizat de CURS, majoritatea respondenților nu ar accepta acțiunea afirmativă. La

întrebarea "Credeți că minoritățile etnice din România ar trebui să aibă dreptul...?", răspunsurile au fost: "... la folosirea limbii materne în administrația publică" – 75% "nu"; "... să învețe în școli istoria și geografia României în limba maternă" – 78% "nu"; "... la avantaje privind admiterea în învățămînt, protecție socială" – 82% "nu".

Al doilea obstacol îl constituie atitudinea clasei politice față de trecutul istoric. Neasumarea trecutului istoric de către clasa politică – cu tot ceea ce decurge de aici – aduce grave prejudicii imaginii României și face imposibilă acțiunea afirmativă. Încercarea de reabilitare a mareșalului Ion Antonescu și a regimului său, fără a ține seamă de acțiunile întreprinse de acesta împotriva evreilor și romilor, a determinat protestul Congresului american. Atunci cînd este abordat subiectul "romi", instituțiile și politicienii "uită" că aceștia au fost sclavi aproximativ cinci sute de ani. În aceeași timp, excluderea din sau accesul inegal în cadrul sistemului politic a unui segment însemnat din populație are efecte negative asupra stabilității sistemului.

Al treilea obstacol ar fi necunoașterea numărului real al romilor care trăiesc în România și pe baza căruia ar trebui stabilite cotele minime de participare la treburile publice. Care este numărul real al romilor – cel rezultat din recensămîntul din 1992 (409.723), cel aproimat de liderii romilor (2.000.000-3.500.000) sau cel vehiculat de instituțiile europene (1.000.000-1.800.000)? Cum și cine va stabili aceste cote? Soluția pe care o susține Oficiul Național pentru Romi este că în viitoarea lege privind minoritățile naționale să fie prevăzută posibilitatea declarării dublei sau multiplei apartenențe etnice a cetățenilor, dublată de măsuri care să asigure confidențialitatea datelor fără a avea urmări pentru persoana în cauză.

Acestea reprezintă probleme care ar trebui să se afle în topul agendei politicienilor de la noi dacă doresc cu adevărat integrarea României în structurile euroatlantice. Agenda 2000 a Uniunii Europene, care evaluează stadiul de pregătire a țărilor candidate la aderare, după ce remarcă participarea etnicilor maghiari la guvernare, săncheză România în ceea ce privește protecția minorităților, în special modul de tratament față de romi (devenit, astfel, criteriu politic pentru aderare): "Romii, care reprezintă un procent însemnat din populația României – 1.000.000-1.500.000 – sunt victime ale discriminării în multe zone din țară.

Ei sunt de multe ori asaltați de poliție sau de alte autorități locale și aceste ofense nu sunt sancționate". Amînarea rezolvării problematicii romilor va conduce la agravarea acestor probleme. Afirmațiile de mai sus sunt întărite și de concluziile cercetării realizate de Eugen Băican și Augustin Pervain, de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, și finanțată de "Médecins sans frontières", lucrare intitulată *Imaginea Celuilalt; perceptii și atitudini ale populației față de romi în județul Cluj*. Una dintre concluziile acestei cercetări este că raportarea populației la romi nu este una etnică, ci una înînd de modul de viață și stilul comportamental. Deși parțial greșită – pentru că modul de viață și stilul comportamental fac parte din cultură și, implicit, din etnic –, această concluzie susține afirmațiile de mai sus. Dacă la distanță actuală între modul de viață și stilul comportamental al ne-romilor și romilor există un grad relativ ridicat de ostilitate a celor dintîi față de cei din urmă, este de așteptat ca odată cu trecerea timpului și a perioadei de tranziție această distanță să crească și, de asemenea, să crească și ostilitatea față de această minoritate. Rămîne de văzut ce se va întîmpla. Cert este că soluționarea problemei romilor presupune voință și acțiune din partea clasei politice românești. □

NOTE:

1. Elena Zamfir, Cătălin Zamfir (coordonatori), *Tiganii între ignorare și îngrijorare*, București, Editura Alternative, 1993.
2. *Idem*, pp. 172-174.
3. *Idem*, p. 156.
4. *Idem*.

IULIU ROSTAS – graduated this year from the Faculty of Political Science and Public Administration, "Babeș-Bolyai", University of Cluj.

Romii din Ungaria

ISTVÁN ARANYOSI

Romii sunt o minoritate etnică transnațională, răspândită în toată Europa Centrală și de Est, cu o istorie tragică – sau, mai bine zis, o privare de istorie – în contextul tratării lor ca persoane de rang scăzut, ca venetici, de către oricare putere politică și societate, din oricare arie geografică și oricare perioadă istorică. Ceea ce ar fi putut aduce o schimbare în situația romilor – căderea regimurilor autoritare – nu a făcut decât să reînvie o atmosferă generalizată de intoleranță și racism. Această atmosferă nu este întreținută doar de unii lideri politici rasiști, ci și de marea majoritate a mass media și de politicienii moderați, prin tăcerea și ignoranța lor cu privire la problema romilor. Acest lucru este valabil pentru toate țările din fostul bloc sovietic. În România nu există încă o preocupare a politicienilor față de problema intoleranței, iar presa este dominată de jurnaliști cu viziuni cel puțin nedemocratice – cum ar fi Ion Cristoiu, C.T. Popescu sau Marius Tucă – ziariști care, într-o societate caracterizată de exigențele atitudinilor democratice și toleranței, ar muri de foame. Adevărul este că racismul, xenofobia, intoleranța se vînd bine în Est. Nu voi scrie, în cele ce urmează, despre situația romilor din România, deoarece bănuiesc că celelalte articole din acest număr al revistei vor trata în exclusivitate acest subiect și, ca atare, voi încerca să surprind unele aspecte legate de politica și atitudinea față de romi în Ungaria, un exercițiu util pentru a releva similitudinile și asimetriile cu situația românească.

La răscruce de totalitarisme

Orice regim politic poate fi analizat și prin prisma raportării sale la minoritățile aflate pe teritoriul statului său. Mai mult, comportamentul unei puteri politice față de minorități poate defini natura sa. În timpul celui de-al doilea război mondial, sub regimul fascist din Ungaria, o parte din romi au fost deportați în lagărele de concentrare, alții în tabere de muncă, iar o a treia parte era constituită din cei încorporați în armată. Nu se știe exact numărul romilor care au pierit în era holocaustului – unii istorici susțin că 50 de mii,

alții că doar 5 mii –, dar cert este că deportările au creat o psihoză în rîndul comunității romilor, care a persistat mult timp după război, descurajînd orice posibilitate de a-și articula propriile interese și demoralizînd o întreagă etnie căreia nu i s-a dat o importanță egală cu a altora în reabilitarea victimelor nazismului. Epurările au lăsat urme adînci în conștiința colectivă și autoperecția romilor. Etnologul Csalog Zsolt, care a condus în 1971, împreună cu Kemény István, o cercetare la nivel național asupra numărului, răspândirii geografice și condițiilor de trai ale romilor, își amintește că la vedere chestionarelor sociologice mulți romi au reacționat cu suspiciune și spaimă, crezînd că este vorba despre o nouă acțiune de colectare a datelor în vederea epurării etnice.¹ Așadar, primul soc puternic asupra structurii tradiționale de organizare socială a romilor l-a reprezentat prigoana nazistă.

Un al doilea soc a fost cel al industrializării din anii 1950. Industrializarea rapidă din primii ani ai regimului comunist a fost caracteristică tuturor statelor din sfera de influență a URSS și a avut ca efect formarea unei largi pături de lumpenproletari și lumpenintellectuali. Dacă, sub aspectul capitalului fizic (aparatură, instrumente, utilaje), regimul comunist era destul de competitiv în acea vreme, în ceea ce privește capitalul uman (pregătire tehnică, cercetare, organizare a producției), acesta prezenta o retardare considerabilă. Pentru comunitatea de romi, aceste efecte perverse ale industrializării iraționale au fost dublate de o discriminare tacită pe piața locurilor de muncă, astfel încât majoritatea dintre ei au devenit muncitori necalificați, fără locuri de muncă stabile.² Același studiu sociologic din 1971 releva faptul că pentru aceeași muncă, cu același studii și în aceeași funcție, membrii comunității de romi au un venit salarial mai mic.³

Sintetizînd cele de mai sus, am putea spune că primul soc suferit de comunitatea romilor din Ungaria a fost unul brutal, direct, care viza integritatea fizică – *socul fizic* –, iar cel de-al doilea a fost unul indirect, care viza integritatea socială – *socul socio-economic*.

Era kadaristă

Nici în era kadaristă situația romilor nu s-a îmbunătățit. Interesul liderilor "socialismului cu față umană" era de a întreține aparențele unei legitimități solide, prin trecerea sub tacere a tuturor problemelor sociale, printre care și chestiunea romilor. Societatea comună trebuia să fie prin definiție una fără probleme. Realitatea crudă i-a obligat însă pe liderii comuniști să-și îndrepte atenția către aceste probleme, realizând treptat că menținând această stare ar putea să-și submineze autoritatea și să se ajungă la o situație de criză ireversibilă. Așa se explică faptul că, în 1967, conducerea partidului anunță intenția de a elabora un nou mecanism economic. La conceperea strategiei de reformă economică au contribuit cei mai mulți specialisti ai institutelor de cercetare de la acea dată, iar programul avea să fie pus în aplicare oficial pe data de 1 ianuarie 1968. Paralel cu strategia economică, avea să apară și necesitatea unor cercetări sociologice care să identifice problemele sociale ale categoriilor defavorizate, pentru a fi mai înțîrziu prelucrate în vederea elaborării unor programe sociale guvernamentale de intervenție. Cercetările cu privire la problemele romilor au fost efectuate, începând cu sfîrșitul anilor 1960, printre alții, de către Kemény István, Csalog Zsolt, Solt Ottília, Konrád György, Haraszti Miklós etc.

În contextul primelor cercetări de teren asupra situației romilor, cercetătorii s-au găsit în fața a două dileme. Prima era aceea că, odată ce studiile lor se finalizau, marea cantitate de date relevante putea fi folosită de puterea comună în scopuri contrare celor avute în vedere de autori. Cea de-a doua dilemă era legată de ierarhia problemelor cu care se confrunta comunitatea de romi. Se punea întrebarea dacă problema romilor este una socio-economică (materială) sau una etnică (culturală). O ierarhie a problemelor era necesară pentru a găsi mijloacele și canalele de presiune asupra puterii în vederea intervenției. La începutul anilor 1960, orientarea partidului comunist reflecta o aversiune față de romi ca etnie, ca grup cultural cu istorie și tradiții bine definite și coerente. Această atitudine a fost materializată, sub presiunile ideologului Aczél György, în 1961 prin hotărârea de partid, care declară desființarea Uniunii Culturale a Țiganilor din Ungaria și inexistența naționalității de rom. Din acel moment romii erau considerați doar o pătură socială

ale cărei probleme vor fi rezolvate pe măsură ce socialismul se va dezvolta și va asigura o egalitate deplină a condițiilor sociale. "(...) majoritatea țiganilor neintegrați sunt șomeri, evită munca cinstită, (...) trăiesc pe spatele celorlați." Aceasta era atitudinea exprimată în hotărârea din 1961 a unui partid care trăia într-adăvăr pe spatele celorlați și a cărui muncă numai cinstită nu era.⁴ Așadar, la vremea aceea, strategia puterii în rezolvarea problemei romilor a fost cea a asimilării forțate, prin nerecunoașterea lor ca naționalitate.

Pe la sfîrșitul anilor 1970, partidul și-a schimbat strategia, dându-și seama că socialismul nu este în nici un caz un sistem care să reușească, prin propria dezvoltare, să rezolve chestiunile legate de situația romilor. Astfel, au început să se organizeze manifestări culturale (festivaluri de muzică țigănească, cluburi de dans etc.) tocmai pentru a masca marile probleme sociale ale acestei minorități. Oricum, programele culturale nu reprezentau mare lucru în comparație cu proponerile pertinente de integrare culturală și tratare ca partener egal a comunității romilor (muzeul romilor, școli în care să se predea limba română, teatre, centru cultural etc.), venite din partea specialiștilor.

În ultima perioadă a comunismului din Ungaria, în anii 1980, intelectualii care se ocupau de problemele romilor au început să cristalizeze organizații apolitice menite să semnaleze problemele romilor și să facă presiuni asupra elitei guvernante. Dintre acestea, poate cea mai importantă a fost SZETA (Fondul pentru Sprijinirea Șărăcilor), creată de un grup de sociologi conduși de Solt Ottília, figură marcantă a opoziției anticomuniste și mai înțîrziu a SZ.D.SZ. (Uniunea Liberilor Democrați), având o contribuție remarcabilă la elaborarea programului social al acestui partid în 1989. SZETA a fost mai mult decât o simplă organizație nonguvernamentală – a fost un fenomen al societății civile, prima mișcare cu adevărat spontană, cu o largă bază socială.⁵ Pe lîngă SZETA, care avea o preocupare reală pentru situația romilor pe toate planurile – social, material, cultural –, și care strîngea fonduri pentru ajutorarea familiilor sărăce, au mai apărut o mulțime de organizații care inserau în discursurile și argumentele lor anticomuniste și situația dezastroasă în care se găseau romii. Pentru multe din ele însă, necesitatea rezolvării problemelor romilor era doar un mijloc eficace de a slăbi puterea partidului și nu un

scop în sine. Acest fapt este evident având în vedere că numărul non-romilor implicați în programe de asistență socială și finanțări a acestei minorități era cu mult mai mare în 1989 decât acum, și aceasta nu din cauză că problemele ar fi dispărut. După cum vom vedea în continuare, această temă nu mai aduce voturi, ca în perioada comunistă, ci dimpotrivă.

Romii în postcomunism

Schimbările din 1989 au adus la putere în Ungaria Forumul Democrat Maghiar în 1990 (MDF), un partid de dreapta, etnicist, a cărui guvernare a instituit antisemitismul oficial⁶ (la fel ca guvernarea etno-comunistă din România – PDSR-PUNR-PRM-PSM), care a dispărut odată cu venirea la putere (în 1994) a coaliției socialist-liberale, MSZP-SZDSZ. În acești ani ai tranziției postcomuniste, minoritățile naționale din Europa Centrală și de Est au încercat să-și articuleze viziunile politice asupra statutului lor în condițiile în care în toate țările din zonă au existat presiuni atât din partea clasei politice, cât și din partea opiniei publice (majoritate). În toate statele din zonă am putut assista la manifestări rasiste împotriva romilor, de la pogromurile din Bulgaria și România (unde forțele de ordine asistă pasiv la asemenea conflicte, neauzind probabil de monopolul statului asupra forței coercitive) pînă la acțiunile unor brigăzi neonaziste din Cehia și Germania. Potrivit unui sondaj efectuat în 1994 în Ungaria, 34% din maghiari sunt de părere că "țiganii ar trebui izolați total de restul societății, deoarece sunt incapabili să conviețuiască". Nu este de mirare, deci, că în ultima vreme s-au accentuat tendințele de ghetoizare a romilor. Există cîteva exemple de asemenea acțiuni din partea autorităților locale (primărie, autoguvernări locale, consilii): la Sátoraljaújhely – unde primarul orașului împreună cu președintele autoguvernării locale au încercat, sfidînd legea minorităților și Constituția, să expulzeze o familie de romi din oraș; la Székesfehérvăr – unde primăria a propus mutarea a 43 familii de romi în afara orașului, în locuințe de beton, de 23 m, sau construirea unor locuințe noi pentru 13 familii, timp în care romii urmau să trăiască în niște containere de metal, banii care urmau să fie cheltuiți fiind de 45 de milioane în primul caz (1995) și 30 de milioane în cel de-al doilea, plus prețul containerelor (care se ridică la 25 de milioane), adică

dublu față de cît ar fi costat locuințele în oraș. Primarul a declarat că există o tendință generală și justificată a populației orașului de a-i exclude pe romi și că orașul va cheltui atât cît este necesar pentru "a-și păstra buna reputație". Alte cazuri de acest gen au mai fost la Tiszavár, unde primarul și corpul profesoral al unei școli au aplicat sancțiuni exemplare (interzicerea accesului în sala de sport, izolare de restul elevilor cu ocazia absolvirii etc.) unei clase de romi în care s-au descoperit elevi care aveau păduchi, sau la Alsóvádász, unde populația a împiedcat stabilirea romilor în comună, primarul declarînd că acest refuz nu este o problemă rasială, ci una a modului de viață, înainte ca acesta să se întîlnească măcar cu acești romi.

Attitudinile intolerante se manifestă de-a lungul unui continuum avînd la o extremă agresarea fizică aplicată de grupuri de *skinheads* sau "găzii cetățenești", iar la cealaltă manifestările subtile ale unor pseudotoleranță. Tamás Gáspár Miklós pune problema chiar a unui racism inconștient, *soft*, benign al avant-gardei culturale stîngiste multiculturaliste, care perpetuează unele stereotipuri "pozitive" în folclorul politic maghiar, cu privire la caracterul romului – spontan, sentimental, muzical, labil, copilăros, promiscuu – ceea ce seamănă cu stereotipurile dominante în patriarhatul secolului al XIX-lea, prin care erau caracterizate femeile, cu adjectivele prin care colonizatorii britanici caracterizau popoarele băstinașe sau cu termenii prin care conservatorii Sudului american îi caracterizau pe *niggers*.⁷ Este vorba despre feminizarea părții asuprimate. Presa *mainstream* prezintă conflictele în care sunt implicați romii ca fiind între majoritatea (albă) pașnică, civilizată, tolerantă, și minoritatea (colorată) barbară, primitivă, criminală, exprimînd, de fapt, opinia majorității maghiarilor cu privire la concețienii lor romi. Aș mai aminti un lucru pe care l-am mai semnalat în alt context – ipocrizia politicianilor de la nivelurile cele mai înalte, și nu numai, în privința problemelor minorităților.⁸ Este vorba despre invocarea imaginii în lume a țării, ca motivație pentru acțiunile de ocrotire a drepturilor minorităților și, în general, copierea neinteriorizată a legislației comunitare, considerată un rău necesar. În această capcană au căzut și cei 200 de intelectuali maghiari care au semnat o carte a drepturilor civile. Iată un fragment din acest document: "Situatia naționalităților din țara noastră este o

problemă de destin maghiar. Cine nu respectă drepturile minorităților, face rău maghiarimii din toată lumea și pune în pericol prestigiul mondial, greutatea morală, în ultimă instanță viitorul mai fericit al Ungariei". Dar în aceeași capcană a căzut și Vaclav Havel, invocând imaginea Cehiei în lume atunci când a început exodusul romilor spre Canada, iar unii reprezentanți ai partidului lui Klaus au inițiat o acțiune de chetă pentru cumpărarea biletelor de avion ale romilor, acțiune tipică de deportare soft. Un alt exemplu de acest tip ar fi atitudinea ipocrită a unui stat democratic vestic, Germania, care a început expulzarea forțată a imigrantilor romi spre România cu mult înainte ca documentul oficial să se semneze, România dându-și acordul pe loc. Aici este vorba despre o înțelegere tacită pentru a masca problemele și a păstra imaginea neșfonată sau despre o conspirație a tăcerii, reciproc avantajoasă.

După cum rezultă din cele de mai sus, țările Europei Centrale și de Est sunt mult mai asemănătoare în ceea ce privește raportarea la minoritatea romilor decât în alte privințe, și aceasta în defavoarea romilor. Trebuie totuși spus că, în mare parte, atitudinile sociale și nivelul de democratizare al societății depind de atitudinile și nivelul de democratizare sau cultură politică a elitelor. În ceea ce privește Ungaria, noua elită guvernantă aleasă în 1994 este mult mai democratică decât fostă administrație (la fel ca în cazul României, unde punctul de inflexiune îl reprezintă alegerile din 1996), dovedă fiind în acest sens legile adoptate și acțiunile întreprinse pentru ocrotirea minorităților – legea antidiscriminatorie, reglementarea relațiilor dintre poliție și romi, teste de toleranță în cadrul admiterilor în școlile de poliție, pachetul de programe pe termen mediu pentru reglementarea situației romilor, despăgubirea victimelor holocaustului, instituția *ombudsman* etc. La toate acestea se adaugă activitatea celor peste 200 de organizații nonguvernamentale care se preocupă de situația romilor.

Problema statutului politic și cultural al minorităților nu este una izolată sau restrânsă la spațiul Europei Centrale și de Est (de exemplu, și societatea franceză se confruntă cu un imobilism naționalist și nu se "omoară" să recunoască statutul minorităților). Ea poate fi inclusă într-un conflict global, caracteristic modernității – cel între pretențiile de hegemonie cul-

turală ale statului-națiune și transformările globale la nivel cultural, instituțional și ideologic din ultimele decenii, transformări care schimbă agendele politice obișnuite ale statelor. □

NOTE:

1. Csalog Zsolt în dialog cu Daróczy Ágnes, *Beszélő*, no. 10, octombrie 1997, p. 38.
2. De fapt, industrializarea forțată nu făcea altceva decât să dea un impuls decisiv unei tendințe care a început în secolul trecut. Odată cu consolidarea structurilor de piață, romii – care, pînă atunci, erau bine integrați în viața economică, prin natura activităților de producție de bunuri și servicii – au început să piardă teren, nepuțind face față concurenței micilor întreprinderi și fabricii private. La aceasta s-a adăugat schimbarea percepției și a atitudinii față de ei ca grup etnic, rezultat al creării statelor-națiune.
3. *Ibidem*, 1.
4. Seres László, "A reálisan létező apartheid", *Magyar Narancs*, nov. 27, 1997.
5. Cuvîntarea lui Havas Gábor la înmormîntarea Otiliei Solt, *Beszélő*, martie 1997, p. 83.
6. Tarnás Gáspár Miklós, "A magyar kérdés másodszor", *Magyar Narancs*, octombrie 9, 1997.
7. *Ibidem*.
8. Aranyosi István, "Despre educația în limbile minorităților", *Sfera Politicii*, nr. 54, 1997.

ARANYOSI ISTVÁN ALBERT – is student at the Faculty of Sociology, Psychology and Pedagogy, University of Bucharest.

Dreptul la replică

Stimate Domnule Tânase,

Vă rog să-mi permiteți să fac punerea la punct pe care o cere publicarea (*Sfera Politicii* Nr. 57/februarie 1998) scrisorii privitoare la așa-zisul "fond național", pe care Constantin Vișoianu a adresat-o Rege lui Mihai la 9 Decembrie 1970.

Cei 6.000.000 FS la care se referă C. Vișoianu provin din două transferuri distincte, ambele efectuate pe un cont deschis de MAE într-o bancă elvețiană și puse la dispoziția lui Alexandru Cretzianu, pe atunci Ambasadorul României la Ankara. Primul a fost făcut în 1944, la ordinul lui Mihai Antonescu, al doilea la ordinul lui C. Vișoianu, la începutul lui 1945. Aceste transferuri s-au făcut în ideea că ocuparea României de către Armata roșie ar duce la expatrierea reprezentanților legitimi ai statului (cazul Guvernelor polonez și iugoslav de la Londra) sau la constituirea în străinătate a unui organ reprezentativ de tip "comitet de eliberare națională" (cazul Generalului de Gaulle).

Ce nu menționează sau ocultează Constantin Vișoianu

1. Din banii administrați de A. Cretzianu s-au cumpărat trei imobile, cu scopul de a folosi celor care conduceau activitatea de rezistență din străinătate și cu gândul că, dacă ar avea loc un al doilea proces cu statul român, autoritățile elvețiene ar putea ordona confiscarea și "restituirea" fondului despre care este vorba. S'a stabilit că centrele strategice, în care diplomații și politicienii români trebuie să opereze, sunt: (i) Washingtonul, capitala primei puteri occidentale și a principalului adversar al URSS; (ii) Berna, capitala principalei țări neutre și centrul bancar al întregii Lumi, loc de predilecție al negocierilor și tranzacțiilor "discrete"; (iii) Franța, țara cu cea mai importantă și mai numeroasă emigrație românească, a cărei prietenie față de România era mai veche, mai profundă și mai statorică decât a Angliei și a SUA. Cele trei imobile au fost puse pe numele unor persoane fizice de încredere, nu pe al Comitetului Național Român, pe care puterile

occidentale nu se arătau dormice să-l recunoască: cea din Washington pe numele lui C. Vișoianu, cea de la Berna pe numele fostului nostru ministru la Berna – George Atanasiu – și cea din Franța pe numele unui nepot al lui Iuliu Maniu, diplomatul Liviu Cicio Popo.

Când Alexandru Cretzianu i-a comunicat lui C. Vișoianu că "fondul" fiind epuizat nu-l mai poate remunera (Cf. 2/infra), acesta a vândut imobilul pus pe numele lui, cumpărând din produsul vânzării apartamentul în care a locuit până când a murit, în care locuiește acum văduva sa, și titluri (acțiuni și obligații) din al căror venit a trăit în condiții onorabile până la sfârșitul vieții, vreme de peste 20 de ani. Comitetul Național încetându-și de facto activitatea – ani buni după demisia lui Alexandru Cretzianu –, casele din Berna și din Franța au rămas în posesia celor pe numele cărora fuseseră puse. Nu este locul aici să relatăm ce s'a întâmplat ulterior cu ele.

2. Principalii membri ai Comitetului Național Român au fost salariați de Alexandru Cretzianu câtă vreme starea fondului pe care-l administra a permis aceasta. Remunerați au fost numai cei care nu aveau avere sau resurse personale, nu pentru serviciile făcute Țării, ci pentru a avea din ce trăi în timp ce se străduiau să facă auzit peste hotare glasul sugrumat al opozitiei din Țară. În plus, aşa cum amintește C. Vișoianu în scrisoarea publicată de *Sfera Politicii*, acești membri ai "guvernului român în exil" primeau de la A. Cretzianu sume de bani ce corespundeau cheltuielilor de reprezentare: costul biletelor de avion, al hotelului, al invitațiilor la restaurant sau al receptiilor pe care trebuiau să le dea.

Ca director al Fundației Regale Universitare Carol I din Paris, diplomatul Constantin Cesianu primea, în 1970-1975, un salariu lunar de 7.000 FF, o retribuție mult deasupra venitului mediu din acea vreme. Chiria apartamentului de la Nr. 13 al Avenidei Mae Mahon, în care funcționa Fundația, era de 15.000 FF pe lună.

Virgil Veniamin, care fusese avocatul lui Iuliu Maniu la procesul din Noiembrie 1947 și reprezentase Comitetul Național Român în Franța până la implicarea lui în afacerea Caraman (1970), nu primea bani

decât pentru cheltuieli de reprezentare deoarece avea o situație profesională confortabilă la Paris. Predecesorul său, Gheorghe Asan, care poseda o însemnată avere, nu a primit niciodată bani, acoperind din veniturile proprii reprezentarea Comitetului în Franța.

Alexandru Cretzianu nu a fost nici el remunerat câtă vreme a funcționat în Comitetul Național.

Ce i se poate într'adevăr reproşa lui Alexandru Cretzianu

În afara faptului că, în calitatea sa de boier, Alexandru Cretzianu avea cu totul altă concepție a datoriei față de Țară, și despre simțul datoriei în general, decât colegii săi burghezi, el nu a avut nevoie de bani. Însuși faptul că administrarea fondului i-a fost încredințată lui se datorează acestui lucru.

Dispunând el însuși de o frumoasă avere, se însurase a doua oară, în 1946, cu Eliza Știrbey, poseșoarea de drept sau de fapt a unui însemnat patrimoniu, revenindu-i întreaga avere din străinătate a părinților ei. Acest patrimoniu depășea cele 6.000.000 FS ai fondului administrat de Cretzianu. Numai cu titlu ilustrativ voi cita câteva exemple. Hotelul Beau Rivage (sau Belle Rive, nu-mi amintesc exact) din Berna, care fusese cumpărat de Barbu Știrbey în timpul exilului său în Elveția (1930-1940), a fost vândut de soția lui Cretzianu cu mai multe milioane de FS. Apoi, a fost moștenitoarea unor părți însemnante din averea unor rude foarte bogate, dintre care mă limitez să le numesc doar pe surorile vitrege ale mamei ei, Ducesele de Beauffremont.

Principali detracțori ai lui Alexandru Cretzianu și soției acestuia au fost Constantin Vișoianu – de la care au pornit calomniile – și George I. Duca, fiul primului-ministru asasinat de legionari, care a reluat și amplificat "acuzațiile" lui Vișoianu. Poziția ambilor este subiectivă. Dar dacă a lui Vișoianu este interesată, fiind motivată de lezarea directă a situației lui materiale, a lui Duca este gratuită și ține de un diferend personal cu Eliza Cretzianu, cu care era prieten din copilărie și cu care fusese până atunci în cei mai buni temeni. De altfel, "contribuția personală" a lui Duca la această afacere urâtă constă în inocentarea lui Alexandru Cretzianu și aruncarea vinei pe umerii soției acestuia. Cunoscându-i și pe Vișoianu și pe Cretzianu, Regele nu s'a arătat prea convins de afirmațiile celuia

dintâi. Evocând chestiunea cu George Duca și acesta susținând teza lui Vișoianu, Regele a spus: "– Cum se poate? Doar Cretzianu este un boier!". La care Duca a răspuns: " – Sire, când este vorba de bani, astăzi nimenei nu mai este boier!".

Deși a fost foarte afectat de această cabală, Cretzianu nu i-a răspuns lui C. Vișoianu și nu a întreprins nimic pentru a-l chema la ordine, arătându-se și în aceasta boier. După ce a murit, văduva lui a ales un diplomat român, Dumitru Popescu, fostul adjunct al lui Grigore Gafencu la Moscova, cunoscut pentru independența lui de judecată, a cărui probitate nu era contestată de nimenei, pentru a-i încredința întreaga arhivă a lui Alexandru Cretzianu, spre a o clasa și organiza în mod coerent, astfel încât să poată servi cercetătorilor pe care îi va interesa acest capitol al istoriei noastre zbuciumate care se cheamă Exilul. Tot văduva lui Cretzianu a ales locul în care avea să fie depusă această arhivă: Institutul Hoover. Tocmai pentru că George Duca lucra acolo, unde el crease Fondul România. Arhiva lui Cretzianu este supusă stringențelor de rigoare: nu va fi la dispoziția cercetătorilor decât după trecerea răgazului legal, care, dacă nu mă înșeală memoria, este de 30 de ani în SUA. Dar, ca responsabil al Fondului, Duca a avut dosarul în mână și a putut să constate veracitatea afirmației lui Dumitru Popescu că " – Nu lipsește nici o centimă, există justificare contabilă pentru toate sumele încasate și cheltuite". Cuprins de remușcări, Duca i-a cerut Maicii Alexandra – Principesa Ileana a României – să aranjeze o împăcare cu Eliza Cretzianu. I-a cerut acesteia scuze și a asigurat-o că examinarea arhivei l-a convins de perfecta corectitudine a gestiunii lui Alexandru Cretzianu. Pentru a-și repara greșeala, Duca a spus acest lucru tuturor prietenilor și cunoșcuților săi. Duca a ținut și un jurnal: rămâne de văzut ce mărturiseste în el cu privire la această afacere. Depus în 1985, la moartea autorului, la Institutul Hoover, jurnalul va fi accesibil în 2015.

Doresc să amintesc că, în afara luptei românilor din Exil pentru apărarea Țării cotropite și a Neamului obidit, fondul administrat de Alexandru Cretzianu a servit la finanțarea unei serii de acțiuni culturale de înaltă ținută care au conferit prestigiul intelectualilor noștri refugiați în Lumea Liberă. Fundația Regală Universitară Carol I a scos niște publicații de un

nivel și de o calitate întru totul comparabile cu ale celor mai bune reviste din România anilor '30: *Revista Fundației*, cu preocupări mai ales literare și artistice, și *Etudes Roumaines*, orientată spre studii științifice și eseuri filosofice și politice. La aceste publicații au colaborat cele mai glorioase nume românești, dar și figuri de seamă ale culturii occidentale. Publicarea ultimului număr din *Etudes Roumaines* a fost încredințată de Alexandru Cretzianu istoricului Mihai D. Sturdza cu puțin înainte de a mori. Ultima acțiune finanțată de Cretzianu a fost editarea revistei *Cahiers de l'Est*, din a cărei redacție facea parte D-na Sanda Stolojan, cunoscută publicului român.

Acuratețea contabilă a gestiunii lui Cretzianu dovedește onestitatea lui, dar nu-l scuțește de critici în ceea ce privește ortodoxia ei. Nu mă refer la criteriile financiare – cum a plasat capitalul pentru a-l rentabiliza –, ci la principiile de utilizare și la felul în care acestea au fost adoptate. Colaboratorii și criticii obiectivi ai lui Cretzianu au probabil dreptate atunci când spun că a "cheltuit banii în mod stupid", și nu voi da aici decât exemplul, arhisuficient după părere mea, al refuzului de a cumpăra apartamentul în care era instalată Fundația Universitară Carol I la Paris. Un plasament imobiliar este întotdeauna unul productiv, un apartament putând fi vândut la nevoie, rareori sub prețul de cumpărare. Astfel, s'au aruncat pe gârlă milioanele de Franci – sute de mii de Franci în fiecare an – cu plata chiriei. Experiența negativă a celor trei case, pierdute pentru că au fost puse pe numele unor persoane fizice, l-a făcut pe Cretzianu să se opună cu încăpățanare cumpărării unui apartament pentru Fundație.

ION VARLAM – He studied Law and Economic in Paris, where he graduated from the Institute d'Etudes Politiques. He was an opponent to the communist régime, he spent nine years in prison and deportation and, after leaving Romania, he was an active member of the Romanian Resistance abroad. He published studies and essays on history, politics and economic. Christian Democratic militant abroad, he is now active in the National Peasant Christian Democratic Party (PNCD), been one of its main theorists.

Cu mulțumirile mele anticipate pentru amabilitatea de a-mi îngădui să restabilesc, măcar în parte, adevărul despre unul din cele mai penibile capitole ale istoriei Exilului, vă rog să primiți, stimate Domnule Tânase, distinsele mele salutări.

Ion VARLAM

Document

Moartea lui Gheorgiu-Dej

PROTOCOL NR. 4

al ședinței comune de doliu a Comitetului Central al PMR, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale Republicii Populare Române,
din ziua de 19 martie 1965 ora 19,00.

Participă la ședință membri și membri supleanți ai Comitetului Central al PMR, primii secretari ai comitetelor regionale de partid, șefii secțiilor Comitetului Central al PMR, membrii Consiliului de Stat al RPR, membrii guvernului.

ORDINEA DE ZI:

Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale Republicii Populare Române cu privire la declararea doliului național și organizarea de funeralii naționale.

Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri ale Republicii Populare Române au aprobat în unanimitate hotărîrea cu privire la declararea doliului național și organizarea de funeralii naționale în legătură cu încetarea din viață a tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Nicolae Ceaușescu

STENOGRAMA

Ședinței comune a C.C. al P.M.R., a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri
din 19.III.1965, orele 19,00.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Dragi tovarăși, ați aflat vesteia tristă a încetării din viață a tovarășului Gh. Gheorghiu Dej, închinăm această ședință comună a Comitetului Central, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri, memoriei celui mai bun fiu al poporului, al patriei noastre, aceluia care și-a pus întreaga activitate, întreaga viață în slujba creierii, dezvoltării și întăririi partidului nostru, a unității sale de monolit, aceluia care a condus întreaga activitate de construire a statului nostru democrat-popular, din primele zile ale înființării și pînă în momentul în care inima sa, care a băut pentru popor, a încetat să mai bată.

Propun ca în memoria de neuitat a tov. Gh. Gheorghiu-Dej să păstrăm un moment de reculegere. (Toți cei din sală se ridică în picioare).

citorești, că ne vom face datoria de comuniști și ne vom aduce aportul nostru la marea cauză a socialismului și comunismului. Fiecare dintre noi la locul său de muncă trebuie în aceste zile de adîncă durere să cinstim memoria tovarășului Gheorghiu-Dej prin muncă, printr-o activitate mai bună pentru a mobiliza întregul partid, întregul popor pentru înșăptuirea marior sarcini care ne stau în față.

Acestea considerăm noi că sănătatea, că va trebui să constituie pentru fiecare dintre noi, pentru fiecare fiu al poporului nostru îndatoriri de fiecare zi, de fiecare ceas, de fiecare minut.

Biroul Politic a discutat o serie de măsuri pe care le supunem aprobării ședinței comune. Are cu-vîntul tov. I.Gh. Maurer.

Tov. I.Gh. Maurer:

Tovarăși este o hotărîre pe care cred că ar trebui să o ia Comitetul Central, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri în legătură cu ceremonia funerarilor tovarășului Gheorghiu-Dej.

Iată cam ce cuprinde această hotărîre pe care vi-o prezint.

“În legătură cu încetarea din viață a Tov. Gh. Gheorghiu-Dej, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române hotărăște:

1/ Se declară doliu național în întreaga țară începînd de astăzi 19 martie pînă în ziua funerarilor inclusiv;

2/ Pentru înhumarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, prim secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, se organizează funerarii naționale;

3/ Se constituie o comisie de partid și de stat pentru organizarea funerarilor formată din: Tov. Chișinău Stoica, președintele Comisiei, tov. Emil Bodnăraș, tovarășul Drăghici Alexandru, tovarășul Leontin Sălăjan și tov. Ștefan Voitec;

4/ În zilele doliului național în întreaga țară se arborează drapelul de stat al Republicii Populare Române și drapelul Partidului Muncitoresc Român în biserică.

Manifestările distractive și sportive, adunările festive și comemorative de orice fel se săpendă pe toată durata doliului. Teatrele, cinematografele, radio-ul și televiziunea, sălile de concert și celelalte instituții centrale își vor adapta programele la zilele de doliu.

În ziua funerarilor toate spectacolele și învățămîntul de toate gradele se suspendă.

5/ În semn de omagiu, în ziua funerarilor, se va întrerupe lucrul timp de trei minute în toate întreprinderile și instituțiile din țară, cu excepția acelora unde condițiile de producție nu permit întreruperea lucrului. Pe timpul întreruperii lucrului vor suna sirenele întreprinderilor, locomotivelor, vaselor fluviale și maritime, se vor opri circulația vehiculelor și pietonilor.

6/ În capitala Republicii Populare Române și în toate centrele regionale se vor trage în semn de ultim salut 24 de salve de artillerie.”

Iată măsurile pe care Biroul Politic propune ca cele trei organe să le ia în legătură cu ceremonia funerarilor tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Supunem la vot tovarăși, cine este pentru. (Toată asistența este de acord).

Are cu-vîntul tov. Emil Bodnăraș.

Tov. Emil Bodnăraș:

Este un proiect de comunicat al ședinței comune de doliu a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri:

“În seara zilei de 19 martie a.c. a avut loc ședința comună de doliu a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române.

Profund îndurerăți participanți la ședință au cinstit memoria tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, prim secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, conducătorul iubit al partidului și statului nostru, înflăcărat luptător pentru ferirea patriei și a poporului, pentru cauza măreță a marxism-leninismului, s-a adoptat hotărîrea cu privire la declararea doliului național și organizarea de funeralii naționale.

Împreună cu această hotărîre urma să apară și comunicatul asupra decesului mîine în presă.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

În cadrul Biroului Politic s-a discutat ca necrologul să apară duminecă, înțîndând seama că trebuie pregătit și nu avem timp ca pînă mîine să-l facem.

În ultimele clipe ale tov. Gheorghiu a fost de față tot Biroul Politic, vicepreședintii Consiliului de

Ministri, apoi am făcut prima gardă comună. Biroul Politic este de părere ca depunerea tovarășului Gheorghiu să aibă loc duminică la ora 10 în sala de jos a Palatului Republicii și data la care să aibă loc funerariile să fie 24 martie, miercuri, urmând ca duminică, luni și marți, oamenii muncii, poporul să poată trece prin fața catafalcului să-și ia rămas bun.

După părerea noastră considerăm că este bine să procedăm în felul acesta. Poate dacă dintre dv. aveți ceva obiecțuni considerăm că este bine să procedăm în felul acesta. Sigur în ce privește arănumele, ele vor urma să fie la timp stabilite de Comisia care s-a luat măsuri ca să fie informate și au și început ambasadele noastre și inclusiv să informeze guvernele tuturor țărilor, să informeze Comitele Centrale ale Partidelor din țările socialiste și Partidele Comuniste unde sunt legale și au legături cu ambasadele și restul pe liniile pe care noi le avem, urmând sigur ca ele să hotărască cum vor fi reprezentate la această mare durere a partidului și poporului nostru.

De asemenea Biroul Politic a stabilit ca în zilele acestea, adică pînă miercuri, să elaboreze propunerile pe care le va supune Comitetului Central privind cinstirea memoriei tovarășului Gheorghiu. Mîne va apărea și buletinul medical. Au venit medicii, atunci să vină. (Medicii sunt chemați în sală).

Cam acestea au fost tovarăși primele măsuri și gînduri, sigur care ni se par că sunt corespunzătoare. Să ascultăm atuncea și comunicatul și buletinul medical care va apărea mîine.

Tov. Voinea Marinescu:

(Dă citire buletinului medical)

"Primele semne clinice ale bolii au apărut în a doua jumătate a lunii ianuarie 1965, cu manifestări de bronștită cu expectorații rare sero-muco-sanghinolente. Examenele radioscopice, examenele radiologice la acea dată au constatat un proces pulmonar infiltrativ la nivelul hilului pulmonar drept, iar examenele microscopice repetitive ale sputei relevă prezența de celule neoplazice.

Începînd din 23 februarie 1965 se observă clinic o creștere rapidă a ficatului însoțită de subicter. Examinările clinice și de laborator evidențiază prezența de formațiuni tumorale hepatice. Se stabilește diagnosticul de neoplazie pulmonară și hepatică.

Consultul cu specialiști din străinătate confirmă diagnosticul stabilit. Cu tot tratamentul recoman-

dat și aplicat de consultul medical boala a continuat să evolueze datorită caracterului agresiv și de desiminară al neoplaziei determinînd o evoluție gravă și rapidă cu instalarea unui icter intens și insuficiență hepato-renală.

În cursul zilei de 19.III.1965 bolnavul intră în comă și sucombă la orele 17,43". Semnează aceeași medici care au semnat și celălalt buletin.

Tov. Emil Bodnăraș:

N-ai menționat cine a participat la consultul din partea străinilor.

Tov. Marinescu Voinea:

Nu.

Tov. Emil Bodnăraș:

Pentru informarea Comitetului Central și a Consiliului de Stat, noi am adus cei mai buni specialiști din străinătate.

Tov. Voinea Marinescu:

Cu specialiști, mari specialiști, cu renumiți specialiști din străinătate.

Tov. Emil Bodnăraș:

Cu specialiști de înaltă calificare.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Să ne gîndim, dacă spunem și aşa.

Tov. I.Gh. Maurer:

Să ne gîndim, să nu dăm certificate de cel mai bun, cel mai înalt etc. Să subliniem reputația și renumele celor pe care i-am consultat, fără asta, cel mai bun, cel mai renumit.

Tov. Emil Bodnăraș:

Reputații.

Tov. Marinescu Voinea:

În comunicat se arată oarecum și evoluția, la început, cum a prins și diagnosticul evoluției.

Tov. I. Gh. Maurer:

Adevărul este tocmai acesta că oamenii pe care i-am adus din străinătate, după părerea specialiștilor noștri, sunt cei mai buni care se puteau găsi în această meserie.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Tovărăși, închidem ședința comună de doliu.

HOTĂRÎREA

COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI MUNCITOARESC ROMÂN, CONSILIULUI DE STAT ȘI CONSILIULUI DE MINIȘTRI ALE REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

În legătură cu înċetarea din viață a tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Comitetul Central al Partidului Muncitoaresc Român, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri ale Republicii Populare Române, hotărăsc:

1. Se declară doliu național în întreaga țară, începînd de astăzi, 19 martie, pînă în ziua funeraliilor, inclusiv.
2. Se vor organiza funeralii naționale. Funeraliile vor avea loc miercuri 24 martie 1965.
3. Se constituie o comisie de partid și de stat pentru organizarea funeraliilor, formată din tovarășii Chivu Stoica (președintele comisiei), Emil Bodnăraș, Alexandru Drăghici, Leontin Sălăjan, Ștefan Voitec.
4. În zilele doliului național, în întreaga țară se arborează în bernă drapelul de stat al Republicii Populare Române și drapelul Partidului Muncitoaresc Român.

Manifestările distractive și sportive, adunările festive și commemorative de orice fel se suspendă pe toată durata doliului. Teatrele, cinematografele, radio și televiziunea și celelalte instituții de cultură își vor adapta programele la zilele de doliu.

În ziua funeraliilor toate spectacolele și cursurile învățămîntului de toate gradele se suspendă.

5. În semn de omagiu, în ziua funeraliilor se va întrerupe lucru timp de 3 minute în toate întreprinderile și instituțiiile din țară (cu excepția acelor unde condițiile de producție nu permit întreruperea lucrului); pe timpul întreruperii lucrului vor suna sirenele întreprinderilor, locomotivelor, vaselor fluviale și maritime; se va opri circulația trenurilor, automobilelor, altor vehicule și a pietonilor.

În capitala Republicii Populare Române și în toate centrele regionale se vor trage – în semn de ultim salut – 24 salve de artillerie.

COMITETUL CENTRAL
AL PARTIDULUI MUNCITOARESC ROMÂN

CONSILIUL DE STAT
REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

CONSILIUL DE MINIȘTRI
AL REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

PROTOCOL NR. 5

al ședinței comune de doliu a Comitetului Central al P.M.R.,

Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri
ale R.P.R. din ziua de 22 martie 1965 ora 19,00.

Participă la ședință membri și membri supleanți ai Comitetului Central al PMR, primii secretari ai comitetelor regionale de partid, șefii secțiilor Comitetului Central al PMR, membrii Consiliului de Stat al RPR, membrii guvernului, primul secretar al Comitetului Central al U.T.M.

ORDINEA DE ZI:

Propuneri cu privire la eternizarea memoriei tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

În urma discuțiilor, Comitetul Central al PMR, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri ale RPR au aprobat în unanimitate hotărîrea privind eternizarea memoriei tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Nicolae Ceaușescu

STENOGRAAMA

Şedintei comune a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român,
a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri ale R.P. Române,
din ziua de 22 martie 1965,
orele 19,00.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Dragi tovarăși,

A fost convocată ședința comună a Comitetului Central al partidului, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale Republicii Populare Române, pentru adoptarea în comun a unei hotărâri privind eternizarea memoriei tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Are cuvîntul tovarășul Emil Bodnăraș, care va da citire proiectului de hotărîre.

Tov. Emil Bodnăraș:

(Dă citire proiectului de hotărîre)

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Ați auzit propunerile, tovarăși. Dacă sunt ceva obiecțuni sau propunerî?

Tov. Barbu Zaharescu:

Eu propun să se organizeze un Muzeu memorial la Bîrlad, în casa în care s-a născut tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Acesta există în hotărîre, numai că trebuie să fie bunătățit.

Tov. Janos Fazeka:

La primul punct, propun să nu fie "lucrările principale", ci lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Însuși tov. Gh. Gheorghiu-Dej, în ultimele luni, discutam că față de unele va trebui să ia poziție publică, dar asta nu împiedică.

Tov. Emil Bodnăraș:

Este bine.

Tov. Alex. Sencovici:

Eu propun ca lista aceasta să rămînă deschisă și Biroul Politic să-o mai poată completa.

Simțim cu toții că Gheorghiu-Dej a fost mare prin ceea ce a făcut, prin totă viața lui, mare prin ceea ce a realizat, după moartea lui prin realizarea partidului și poporului său. Este pentru noi o datorie ca figura aceasta să-păstră, să facem să trăiască cât mai multă vreme; este o datorie de afecțiune și recunoștință a noastră ca tovarăși ai lui Gheorghiu-Dej, dar este și o latură politică.

El a însemnat și va însemna un exemplu mare, un exemplu după care noi socotim că trebuie să se moardeze oamenii societății noastre, oamenii care se vor naște. De aici izvorăsc aceste două considerații, din care una trece, trece odată cu noi, dar nu rămîne, nu are valoare eternă, aceea de a folosi exemplul lui Gheorghiu-Dej în lămurirea oamenilor de mîne ai societății noastre.

Este de nediscutat că ceva trebuie făcut pentru a înfățișa ceea ce Gheorghiu-Dej a fost și trebuie să continue să fie și să rămînă în mintea și sufletele noastre. Dacă ne gîndim la această treabă, apare cu totul nerățional că mumificarea această să poată constitui exteriorizarea valorii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în ceea ce în fapt este vie, dinamică, activă. Nu putem face ca imaginea acestui cadavru să apară tot ceea ce a reprezentat ca trăire Gheorghiu-Dej. Aceasta este lipsită.

Eu am văzut de mai multe ori pe Lenin la Moscova și vă mărturisesc că în afară de multă curiozitate și multă rezervă, ca să nu zic repulsie, imaginea acestui cadavru mumificat nu mi-a produs.

N-am putut desprinde nimic din măreția lui Lenin; mai mult decît atât, fiecare dintre noi a avut ocazia să vorbească cu tovarășul Gheorghiu-Dej în viață despre aceasta. Si eu, și ceilalți tovarăși l-am auzit pronunțîndu-se asupra ce înseamnă acest fel de a cinsti activitatea unui om care urmează să fie cinstită. Nu odată a caracterizat acest lucru ca o sălbăticie, care se adresează unor oameni de nivel excepțional de scumpi, pentru că ce poate reprezenta un cadavru, numai faptul că la atîta vreme după moarte reușește să-și păstreze oarecum existența.

Uite, de ce tovarăși, ne-am gîndit ca cinstindu-l în mod eroic, a folosi exemplu în educarea generațiilor care vin, este mult mai potrivit să găsim oameni care să bage în piatră sau în scris viața și figura lui, să facă impunătoare, să arate ce a fost această trăire, această existență rară în viața poporului nostru și nu

numai în viața poporului nostru. Noi credem că aceasta este treaba cea mai bună de făcut.

Dacă dăm unui Institut, care scoate cadre ingineriști, numele lui Gheorghiu-Dej, în felul acesta exteriorizăm una din activitățile sale cele mai caracteristice, formarea cadrelor, pe care le-a făcut nu numai în partid, dar peste tot. Banii bursei cu care studenții cei mai buni vor învăța exteriorizează aceeași trăsură luminosa a lui. Acestea sunt lucruri care înfățișeză ceea ce a fost omul care, ca mort, este ca toată lumea.

Uite de ce credem că aşa trebuie făcut.

Cred că trebuie să mobilizăm toate forțele de creație pentru a scoate din monumentele închinat lui Gheorghiu-Dej ceea ce a fost Gheorghiu-Dej; să mobilizăm tot ceea ce există talent pentru a evoca amintirea lui Gheorghiu-Dej. Eternizînd ceea ce a fost viu și ce trebuie să rămînă permanent din ceea ce a fost.

Uite răjunile din care noi credem că aceasta este soluția cea mai bună.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Cred că cele arătate de tov. Maurer sunt foarte clare, tovarăși. Este bine cum gîndește Biroul Politic? Vreți să punem la vot?

(toti tovarășii spun că nu este nevoie de pus la vot)

Am umbrit dacă am procedat altfel pentru generații memoria tovarășului Gheorghiu-Dej, ne-ar spune că n-am ajuns la înțelegerea științifică a ceea ce trebuie să fie Gheorghiu-Dej.

Tov. Emil Bodnăraș:

Să-l păstrăm în amintire cum a fost viu.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Noi îl cunoaștem din muncă și activitate; el a fost omul care împreună cu partidul, cu clasa muncitoare, cu poporul am reușit să făurim ceea ce am făurit. Uite de ce credem că nici un alt exemplu din altă parte nu ne poate face să procedăm altfel. Acesta este singurul fel de a privi just, partinic. Dacă suntem de acord?

(toti tovarășii sunt de acord)

Ridicăm ședința, tovarăși.

Ședința s-a terminat la ora 19,10.

Starea psihanalizei în România

VALENTIN PROTOPOPESCU

Trebuie precizat încă de la început că rîndurile care urmează nu au în nici un fel pretenția de a constitui o abordare teoretică. Ele se referă, de fapt, la o realitate observată *tale quale*, fixând coordonatele unui posibil tip de înțelegere. Semnificația generală și simptomatică a unui set de fapte de observație reprezentă cu deosebire miza lor. Prin urmare, intenția mea este aceea de a oferi o imagine panoramică a ceea ce înseamnă psihanaliza în România. Aș vrea să cred că am fost un observator atent și lipsit de tentația *parti pris-ului*, din păcate atât de des întâlnită la noi. Judecările care însoțesc observațiile făcute sînt formulate cumva "din interior", semnatarul acestor rînduri fiind membru asociat al Societății Psihanalitice Române și beneficiar al unei analize personale. În plus, în calitate de traducător, redactor, eseist și cadru didactic, am putut aborda cu o *anumită* competență (și, sper, cu onestitate curajoasă) chestiunile legate de condiția și anecdotica analizei românești. De asemenea, temeiul judecărilor la care am recurs este unul de ordin comparativistic întrucât, printre-o conjunctură favorabilă, am avut prilejul să constată "de la surse" cum anume înțeleg psihanaliticii francezi să-și practice *savoir faire*-ul și să-și respecte codul deontologic.

De altfel, este probabil că încercarea de față va "deranja" unele dintre personajele semnificative ale mediilor psihanalitice din România. Îmi asum însă riscul de a mă situa pe o poziție inconfortabilă lor, fiind încredințat că este de preferat ca anumite adevăruri, fie ele și parțiale, să fie dezvăluite la vreme – și aceasta pentru simplul motiv că ritualul fossilizat preluat la noi într-un mod necritic de la occidentalii americană să consolideze o structură ierarhică de tip "Biserică" sau "Cupolă", în detrimentul unei relații sănătoase și sincere cu cei care suferă și de la care, în definitiv, provin și banii și prestigiul psihanalitilor. Nu cred că un psihanalist "rău" poate conduce o analiză personală "bună".

În economiile deschiderii culturale prilejuite de Revoluția din 1989 ar fi fost de așteptat ca psihanaliza – sau "psihanalizele", după formula dr. Fer-

nandez-Zoila¹ – să se bucure la noi de o receptare nu doar *pasivă* – progres scolaristic și instituțional, avînt publicistic și clinic, atmosferă polemică și dialog *real* cu celelalte discipline socio-umane –, ci și *activă* – creații teoretice originale, aplicări "spectaculoase" ale instrumentarului analitic la diferite fenomene culturale etc. În fapt, în afara excelentei sinteze propusă de dr. Brătescu², a *Jurnalului* scris de Vasile Dem. Zamfirescu³ și a escurilor lui Corin Braga⁴ nu prea există de semnalat texte care să fi sensibilizat opinia publică românească și să o fi pregătit și pentru un alt gen de receptare decât cel oferit prin intermediul traducerilor⁵. Singura încercare de a elabora un *Tratat* original în materie de reflecție psihanalitică îl are ca autor pe Vasile Dem. Zamfirescu, care a terminat de curînd prima parte a unei *Filosofii a inconștientului* și o pregătește pentru publicare.

Cum se explică acest context sărac în ce privește efortul personal al psihanalitilor români de a avea contribuții nu doar în plan clinic-empiric, ci și teoretic, contribuții care să individualizeze un specific național al exercițiului analitic de la noi? De ce nu există o școală românească de psihanaliză, de ce nu avem autori originali, de ce clinica psihanalitică românească nu produce variante tehnice și tablouri explicative care să trădeze un aport autohton și autonom? De ce membri de valoare ai Societății Psihanalitice Române (SPP)⁶ își irosesc eforturile în dispute sterile, de ordin instituțional-administrativ, dar și strategic (ce sănsem noi și cărei orientări aparținem, de ce scoala anglo-saxonă și nu cea franceză, de ce freudieni și kleinieni și nu lacanieni? etc.), în infantile lupte pentru o putere intestinală mai curînd simbolică decât efectivă, în loc să "inunde" piața intelectuală din România cu o ofertă științifică și aplicată care să-i facă pe adversari să se încline cu respect?

Toate aceste întrebări, legitime pînă la un punct, mă determină să revin asupra îndreptățirii concluziei formulate de Gheorghe Brătescu în *Freud și psihanaliza în România*.⁷ Se pare că, într-adevăr, opinia publică și mediile intelectuale de la noi nu recep-

ționează într-o manieră detensionată și lucidă orizontul terapeutic și cultural oferit de psihanaliză. Că psihanaliza a infuzat imaginarul colectiv al intelighenției românești încă de la începuturile ei, este un fapt ce nu mai e necesar să fie demonstrat. Masiva lucrare a dr. Brătescu constituie cel mai potrivit argument în favoarea acestui diagnostic. Dîntr-un asemenea punct de vedere, acțiunea lui Vasile Dem. Zamfirescu – conform căreia ar exista un decalaj logic între bogăția informației ca și exhaustive ce caracterizează cele patru sute de pagini ale cărții citate și concluzia pesimistă referitoare la o bună coabitare între profilul etnopsihologic românesc și radicalitatea interpretărilor analitice – nu mi se pare că s-ar susține.⁸

Chestiunea avută în vedere de dr. Brătescu nu se referă doar la *realitatea* receptării psihanalizei, ci în special la *calitatea* acesteia. Gh. Brătescu inventariază fapte și momente, personaje și texte, schițînd o istorie a receptionării disciplinei freudiene la noi în țară; dar el, în ciuda titlului (destul de neinspirat ales), nu are pretенția că realizează și o istorie a psihanalizei românești.

Desigur, problema dacă o disciplină științifică practicată ca simplu reflex mimetic are îndreptățirea să aspire sau nu la o istorie proprie – rămîne deschisă. De pildă, Gabriel Liiceanu nu acceptă nici astăzi că s-ar putea vorbi despre o istorie a filosofiei românești, căci – susține domnia sa – nu ar exista o tradiție, o veritabilă școală de reflecție filosofică, deși personalități originale, dotate cu forță constructivă, indiscutabil au existat și continuă să existe în acest domeniu.

Prin comparație, psihanaliza, din acest punct de vedere, nu poate rivaliza cu situația din filosofia românească. Acest fapt, perfect autentic, are cauzele și explicațiile lui. Dacă filosofie s-a făcut și în vremea regimului comunist, psihanaliza a lipsit literalmente ca și exercițiu tehnic sau intelectual (cele cîteva excepții⁹ nu fac decât să confirme regula care domina realitatea de atunci). Rațiuni de ordin istoric și ideologic au refuzat psihanalizei o existență legitimă în România epocii totalitare. În asemenea vitrege condiții, era imposibil ca originalitatea să funcționeze realmente (cu toate că, în Ungaria "vecină și prietenă", exista o foarte puternică școală de psihanaliză, condusă de Imre Hermann, tolerată de mai liberalul regim comunist al lui Kadar și recunoscută de IPA – The International Psychoanalytical Association¹⁰).

Dar înainte de 1948? – se vor întreba cu îndreptățire cititorii. De ce psihanaliza în România nu a

fost "prizată" în mod pozitiv, de ce cărțile dr. Vlad au fost rejectate cu agresivă intoleranță, de ce nu au existat și la noi gînditori originali, fondatori de teorie și de școală?

Acestor interogații, concluzia dr. Brătescu le oferă cel mai potrivit răspuns. Rezistența la psihanaliză a românilor în general și a intelectualilor în particular a fost un fapt observabil și databil și în perioada interbelică. Anumite trăsături care ating adînc sufletul colectiv românesc au împiedicat o rezonanță activă și o recuperare ulterioară a rezistențelor manifestate prin implicare creatoare și prin instituirea unei tradiții.

Că rezistențele la adresa paradigmelor psihanalitice sunt încă extraordinar de puternice la o sută de ani de la ivirea acestui univers de creație culturală și de practică psihologică o dovedește însăși reacția psihanalitilor români, incapabili pînă astăzi să participe cu o semnificativă sevență de originalitate la concertul analitic european și mondial. Un Vasile Dem. Zamfirescu sau un Lucian Braga, o Vera Sandor sau o Brîndușa Orășanu nu înseamnă mare lucru pe fondul unei tăceri consecutive și semnificative. Ceva profund și structural în interioritatea psihanalistului român, care nu impiezează asupra corectei sau chiar bunei funcționări ca terapeut a acestuia, împiedică încă transformarea măestregului în artă, adică trecerea de la *a ști cum să faci la a intui că se poate face și altfel*.

Cînd și cum va fi posibil și la noi saltul de la integrarea unor canoane și respectarea fidelă a unor prescripții metodologice la impulsul și inspirația de a edifica o poziție teoretică proprie, dublată de un set de intervenții clinice cu o eficiență nouă și superioară? Cînd anume îi vom da pe Kohut, pe Ferenczi, pe Sokolnicka, pe Spielrein ai noștri, așa cum au făcut-o cehii, ungurii, polonezii și rușii? Cînd anume se va putea vorbi despre Școala de psihanaliză de la București așa cum s-a vorbit despre cea de sociologie a lui Gusti?

Iată o serie de întrebări cărora numai viitorul – din fericire, deschis¹¹ – le va oferi, sper, răspunsul bine cuvenit.

Prezentul, ca rezultat al celor șapte ani de istorie postrevoluționară, nu constituie un tărîm al succesorilor pentru psihanaliza românească – dacă e să ținem seamă de avîntul analizei în țările Europei Centrale. Dincolo de rezistențele și bîlbînelile medicilor psihiatri, ale psihologilor, filosofilor și literaților, fără

a mai vorbi despre incoerențele și nesincronizările "orgolioase" ale analiștilor autohtonii, un alt aspect se impune atenției. Cum-necum, dacă psihanaliza a pătruns la noi – și acest lucru este dificil de contestat –, atunci ea datorează această "aclimatizare" demersurilor pe care intelligentsia locală le-a făcut. Calea de acces și de difuzare a psihanalizei în conștiința publică românească, forță ei de dispersie și de coagulare sănătatea nu ar trebui să fie prilej de polemică și nici monedă pentru a transa o rivalitate greșit întreleasă.

Perspectiva clinică, orizontul terapeutic, travaliul psihoterapeutic ca atare – iată ceea ce constituie deficitul și deficiența unei discipline socio-umane văduvită de dimensiunea ei praxeologică. Dintre cei pentru care lectura lui Jung sau Freud, Dolto sau Stekel, Pentalis sau Adler reprezintă o voluptate și o miză intelectuală bine definită – aceștia fiind destul de numeroși –, foarte puțini, chiar având profile psihice reale, se dovedesc dispusi să "încerce", să "riște" o psihanaliză sau o psihoterapie psihanalitică. Cel mai adesea, rațiunea unei astfel de retractilități nu este una de ordin finanțier. De altfel, e un loc comun în literatură de specialitate faptul că analiza întâmpină cele mai substanțiale rezistențe în rândul celor disponibili teoretizării și înzestrăți cu un anumit potențial informațional de sorginte psihanalitică. Situația paradoxală din România este determinată de aperceția pozitivă pe care intelectualii o vădesc față de analiză, tocmai ei fiind cei care manifestă cea mai acerbă defensă și cea mai strălucită raționalizare în raport cu revelațiile existențiale extrem de dureroase pe care un travaliu "pe divan" le poate prilejui. Cu alte cuvinte, cei mai deschiși sunt și cei mai refractari la psihanaliză, iar receptarea pe care o vădesc intelectualii cu privire la acest orizont cultural e mai curând superficială, mondenă și cauzată de rațiuni exotice. Obscurul și tenebrosul par să fascineze pe intelectualul amator de emoții prohibite, iar tradiționala refuzare a sexualității, inevitabilă într-o societate încă nu suficient desprinsă de trecutul ei agrar, oferă motive în plus pentru un interes real, însă pelicular. Prin urmare, dialectica şansei și a nenorocului nu pare să favorizeze condiția analizei în România.

Pe altă parte, trebuie spus că o sumă de tineri psihologi practicieni, minți dinamice și suflete empatice, neafectați de searbăda teoretizare sub auspiciile căreia s-au (de-)format în facultate, încearcă să aplique elemente de psihoterapie analitică în așezăm-

tele spitalicești și policlinice în care activează. Rezultatele sunt promițătoare, iar renunțarea la metodele cognitive și la "cănașile chimice" reprezintă un important pas înainte. Din nefericire, în România de astăzi, medicul (psihiatru) nu are încă încredere în psihologul deschis la psihanaliză, iar faptul că în calitatea sa de medic pune mai mult preț pe orgoliul profesional decât pe bunăstarea pacientului este deosebit de îngrijorător. Sănătatea nu ar trebui să fie prilej de polemică și nici monedă pentru a transa o rivalitate greșit întreleasă.

În ceea ce privește reacția pacienților, și aceasta ar merită o discuție particulară. Sunt numeroase cazurile în care incipiența unei relații psihoterapeutice, chiar dacă desfășurată în cadrul puțin adevarat al clinicii-internat, conduce la rezultate pozitive și nu rareori spectaculoase, coincidente cu dispariția temporară a simptomelor și cu detensionarea unor conflicte intrapsihice inconștiente și arhaice. Din acest punct de vedere, atitudinea pacienților constituie și ea un bun test de mentalitate. Exterior cadrului analitic riguros definit, tratați prin intermediul unor structuri metodologice cu elemente psihanalitice, acești oameni în suferință, imediat ce constată o ameliorare a stării de boală și îndată ce sunt externați, renunță să mai continue psihoterapia și în afara așezământului spitalicesc unde, printr-o întâmplare norocoasă, au venit în contact cu acest gen de tratament psihologic. Superficialitatea și neaderența românească la psihanaliză, etno-psihologic și istoric inteligibile, motivează și explică absența unei originalități semnificative atât în plan teoretic, dar mai cu seamă în plan terapeutic.

În a contura o panoramă destul de pauperă (în realizări, ritm și așteptări):

(1) în perioada interbelică, psihanaliza a fost receptată destul de superficial la noi, fiind agreată în special de élitele intelectuale, în vreme ce interesul medicilor a fost scăzut și exclusiv de ordin teoretic;

(2) după 1989, deși psihanaliza a fost instituționalizată, coagulându-se organizatoric, clinic, universitar și editorial, impactul ei asupra opiniei publice, urmând "tradiția" interbelică, s-a dovedit modest, receptarea culturală fiind superioară celei de ordin tehnic, iar rezistențele și orgoliile liderilor săi împiedicând o dinamică mai accentuată a sensibilizării imaginariului colectiv în fața programului și valorilor analizei.

Superficialitatea și neaderența românească la psihanaliză, etno-psihologic și istoric inteligibile, motivează și explică absența unei originalități semnificative atât în plan teoretic, dar mai cu seamă în plan terapeutic.

Singura speranță într-un progres sincronic cu cel înregistrat în Europa se întemeiază pe interesul din ce în ce mai marcat al tineretului universitar privat pentru lectura textelor analitice, ca și pentru urmarea unei cure didactice tradiționale, singura posibilitate de formare la noi, deocamdată. □

NOTE:

1. Freud și psihanalizele, Humanitas, București, 1995.
2. Freud și psihanaliza în România, Humanitas, București, 1994.
3. Jurnalul unei psihanalize, Cartea Românească, București, 1994.
4. Ultimul fiind cel mai incitant sub unghiul originalității: vezi Psihanaliza, 3-4/1997, "Lucian Blaga: tăcerea inițială".
5. Din această perspectivă, situația este ceva mai promițătoare întrucât editurile TREI, Univers encyclopedic, Humanitas și Științifică au oferit în mod sistematic în traducere opere ale unor autori de prestigiu, de la Freud la Jung, de la Adler la Pentalis, de la Melanie Klein la Françoise Dolto.
6. Societatea Psihanalitică Română, înființată în 1990, are în prezent calitatea de Guest Study Group și numără patru membri asociați direct la Asociația Internațională de Psihanaliză, organul dirigator mondial.
7. Această concluzie, formulată în şase puncte, atinge regiuni sensibile ale obiectivei neaderențe românești la dis-

ciplina freudiană, chiar dacă nu întotdeauna argumentarea este cea mai inspirată:

(a) fondul latin al culturii noastre nu s-ar împăca prea bine cumeticulitatea și obsesionalitatea specifice metodei și gândirii analitice; în plus, românii fiind fascinați de armonia coexistenței pașnice a contraiilor și respingând lipsa de măsură, recte radicalismul interpretării psihanalitice; este cel mai nefericit argumentat punct din concluzie, întrucât Franța, Argentina, Italia, Spania reprezintă forțe reale în psihanaliza actuală, iar în ce privește proverbiala măsură a românilor, aceasta ține mai curind de mitologie decât de realitatea istorică efectivă: suntem la fel de radicali și de nemăsurați ca oricare alt neam;

(b) dimensiunea ortodoxă a creșinătății noastre, mai dispusă iertăciunii și înțelegerii păcatului, este strâină de radicalitatea confesiunii din ritul catolic sau protestant, necruțător, angoașant și apocaliptic, mijloc de a-l face dependent pe credincios de autoritatea ecclială; într-un sens, cura analitică face apel la aceeași intransigență a mărturisirii pe care o regăsim la instituția confesională citată;

(c) românul a vădit dintotdeauna o slabă deprindere în a-și cerceta străfundul sufletului, el fiind prin natură să un fatalist, un covîrșit de asperitatea și vitregia împrejurărilor exterioare și a vremurilor – trăsătură care îl face inapt pentru autonomia de spirit și pentru responsabilitatea masochistă reclamate de psihanaliză;

(d) sufletul românesc este alergic la stridență, la abjecție și mizerie, la monstruos și maladiv, rămînind exterior pomirilor sadice în măsură a descompune o existență în cele mai neverosimile detalii ale sale; psihanaliza și expresionismul – în general, curentele artiștice de avangardă – au sensibilizat prea puțin opinia publică de la noi, în virtutea acestei cumințenii și vocații apolinice;

(e) "pansexualismul" freudian este tot ceea ce poate fi mai îndepărtat de pudibonderia și de rezistența la "libertinaj" sexual proprii morale erotice românești;

(f) spiritul românesc, marcat de dizolvanta băscălie și apăsat de coroziva ironie, nu avea cum să "prizeze" pozitiv o întreprindere atât de serioasă, și chiar de tragică, cum este analiza.

Din punctul meu de vedere, palidul ecou trezit de psihanaliză nu numai la noi, ci în întreg spațiul balcanic sau – inversind perspectiva – în întreg arealul locuit de slavii ortodocși, comportă și altfel de explicații:

(a) sudul european, locuit de slavi, dar și zona Ucrainei și a Rusiei sunt în mod tradițional spații ale patriarhismului agrar, vître ale străvechilor culturi neolitice și tărănești, regiuni ale mentalului ritualic și mitic in-

sensibile la ideea de statalitate, de autoritate administrativă centrală și de urbanitate; sălbăticia și nesunțarea politică, vendetismul și tribalitatea par a caracteriza asemenea zone în mod profund tributare păgânismului agrar; or, psihanaliza a apărut în mediile urbane, metropolitane, democratice, individualiste, burgeze, culturale, evreiești, protestante și tolerante: Viena, Berlin, Budapesta, Londra, Paris, Zürich etc.;

(b) în zone culturale cum sunt cele descrise anterior, structural conservatoare, nu numai sexualitatea, reprimată și ritualizată, rigidizată și normată (scopul ei fiind reproducerea și nu plăcerea), dar și agresivitatea desecor debordantă, impulsivă și distrugătoare au constituit serioase obstacole în calea unei penetrări autentice a psihanalizei, disciplină pacificatoare și eliberatoare a conflictelor prin recursul controlat la conștientizare.

8. Vezi editorialul din *Psihanaliza*, 3/1994.
9. Este vorba de (numai) două traduceri din Sigmund Freud – *Introducere în psihanaliză și Scrisori despre literatură și artă*, de teza de doctorat a lui Vasile Dem. Zamfirescu, *Etică și psihanaliză* (lucrare mai curând curajoasă, decât originală) și de excelenta *Introducere critică în psihanaliză* semnată de Victor Săhleanu și Ion Popescu-Sibiu, plus anumite capitoare din lucrări de critică și teorie literară.
10. Vezi eseul meu din *Psihanaliza* (1-2/1997), intitulat “Schijă pentru o istorie a psihanalizei ungare”.
11. Viitorul este deschis în măsura în care studenții vădesc disponibilități de cercetare aplicată și tendința de a publica rezultatele cercetărilor făcute în paginile *Buletinului Societății Psihanalitice Române* și ale revistei *Psihanaliza*; pe de altă parte, de cîțiva ani, grație eforturilor Verei Șandor, studenții și absolvenții români au șansa de a se bucura de o pregătire doctorală în psihanaliză teoretică la Paris, la Universitățile Paris VII și Paris XIII.

VALENTIN PROTOPOPESCU – graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest; Masters at Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris; Candidate for Doctor's Decree at the same school in Paris. He also acquired a Research scholarship in Theatrology at University Jagellona, Cracovia, Poland. He is Editor-in-Chief at Publishing House "TREI", translator and author of many studies, essays and chronicals.

RADU IOANID
Evreii sub regimul Antonescu

București, Editura Hasefer, 1997
pag.430

Radu Ioanid oferă publicului român o lucrare impresionantă și extrem de bine documentată despre situația comunității evreiești, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea pînă în 1944, accentuînd asupra anilor tragic 1940 și 1941. Încă de la sfîrșitul secolului XIX, legislația românească referitoare la evrei se dezvoltă sub semnul discriminării etnice și religioase, anul 1877 reprezentînd apogeul măsurilor antievreiești cu caracter de interdicție.

După o relativă liniștere a spiritelor, în urma adoptării Constituției de la 1923, anul 1938 a fost considerat începutul holocaustului prin agitarea "problemei" evreiești de către formațiunile legionare formate la acea dată și susținute de orientarea fascistă a regelui Carol al doilea. Autorul întreprinde o analiză lucidă și complexă a legislației antisemite fasciste din România acelor ani, demonstrînd rolul organismelor oficiale în persecutarea evreilor, mai ales a Marelui Stat Major General.

Radu Ioanid descrie într-un mod extrem de realist masacrele făcute de legionari, caracterul haotic al execuțiilor, lagările de muncă silnică și mariile ghetto-uri de la Cernăuți și Chișinău.

Prin intermediul acestei cărți valoroase, autorul declară război deschis tuturor celor care susțin încă ideea unuiumanism sau umanitarism de factură tradițională al românilor, celor care continuă publicarea de cărți antisemite, precum și celor care încearcă să-l reabilitzeze pe dictatorul Ion Antonescu.

Izoarele documenare ale autorului dovedesc veridicitatea și bogăția informațiilor: jurnale, documente nepublicate încă, aflate la Institutul de Cercetări al Muzeului Holocaustului, în arhivele Statului Major al Armatei Române, al SRI, al MAE, sursa principală fiind *Cartea neagră* a lui Matatias Carp, absentă chiar și din arhivele considerate secrete pe vremea lui Ceaușescu.

Strategiile TV și viața politică

ROMULUS BRÂNCOVEANU

De unde se vede că, uneori, interesul comercial al posturilor TV poate fi chiar mai eficient în obținerea mobilizării și consensului dorit de politicieni decît acțiunile desfășurate metodice în acest scop

Odată cu alegerile parlamentare și prezidențiale din 1996, influența televiziunii și a mass media în general asupra vieții politice părea să fi scăzut, pînă la dispariție. Criza de dată recentă prin care trece coaliția guvernamentală a readus lucrurile pe vechiul făgaș: televiziunea, ni se impune concluzia, continuă să rămînă un factor determinant al vieții politice. Această influență a căpătat o asemenea însemnatate, încît președintele a găsit de cuvîntă să delimitize spatiul mediatic de cel politic. *Guvernele*, a spus domnia sa, se schimbă în Parlament, nu la televizor.

Totuși, rememorînd timpul care s-a scurs de la alegerile trecute și pînă acum, au fost perioade în care suprapunerea spațiului mediatic cu cel politic nu a fost privită cu ochi răi de către politicieni, ba chiar a fost, să zicem, salutată și fructificată. Exemplul cel mai însemnat îl constituie perioada premergătoare reuniei Consiliului NATO de la Madrid și zilele desfășurării acesteia. Astfel, conform monitorizării posturilor de televiziune efectuată de Centrul Independent de Studii Sociale și Sondaje, *integrarea în NATO și UE* a constituit, mai cu seamă în prima jumătate a anului 1997, una dintre temele favorite ale știrilor transmise de televiziuni. În agenda publică configurată de știrile de televiziune, tema integrării în NATO s-a situat luni în sir printre priorități (în luna martie a ocupat poziția 1, în aprilie poziția 3, în mai poziția 1, în iunie poziția 2, iar în iulie poziția 1), televiziunile contribuind în mod esențial la crearea unui interes deosebit în jurul integrării euroatlantice. Atenția de care s-a bucurat această temă în prima jumătate a anului trecut a culminat în zilele întrunirii Consiliului Nord Atlantic la

Madrid și în cele care i-au urmat, marcate de reacțiile față de hotărîrile acestuia și de vizita președintelui SUA, Bill Clinton, la București. Emisiunile de știri au prezentat pe larg cele două evenimente, subliniind succesele obținute de noua putere pe plan extern și interpretînd favorabil prestația președintelui Constantinescu în capitala Spaniei. Astfel, TVR 1 a transmis în perioada reuniei Consiliului NATO de la Madrid (7-10 iulie) 10 știri cu o durată totală de 20'08", PRO TV – 80 de știri cu o durată totală de 173'10", TELE 7 abc – 24 de știri cu o durată totală de 40'30", ANTENA 1 – 31 de știri cu o durată totală de 30'50" și, în sfîrșit, AMEROM – 8 știri cu o durată totală de 9'21".

În legătură cu evenimentul pe care îl aven în vedere, PRO TV s-a detașat de toate celelalte posturi de televiziune printr-un interes constant și chiar prin implicarea în unele dintre acțiunile întreprinse în direcția integrării, elaborîndu-și în acest scop o strategie mediatică specială. Elementul de bază al acestei strategii a fost asumarea rolului de principal factor mobilizator al opiniei publice, prin organizarea seriei de emisiuni și acțiuni reunite sub genericul "Operațiunea PRO NATO". Prin jocul dintre propria sa denumire și expresia "Operațiunea PRO NATO", ca și prin conotațiile militare ale termenului de "operațiune" (realizatorii au subliniat în repetate rînduri aspectul logistic pe care îl au presupus transmisiile directe prin satelit realizate de postul lor), PRO TV încerca pe atunci să sugereze identificarea sa cu obiectivul integrării în NATO.

Emisiunile dedicate tematicii NATO au reușit să creeze un orizont de aşteptare astă de puternic încît, după declarațiile președintelui Clinton privitoare la admiterea a numai trei țări în primul val, excludînd România, campania PRO NATO a putut merge mai departe nestînențit. În acest context, reuninea Consiliului NATO de la Madrid a fost prezentată de PRO

TV asemenea unui produs ieșit din atelierele proprii, lansându-l de altfel într-o campanie promotională pe măsură.

Aceeași modalitate de publicitate a premiers, însă și urmat în zilele imediat următoare vizita președintelui Clinton în România, așezată sub genericul "Un american la București". (Spațiul de publicitate pentru această vizită a totalizat aproximativ 110 minute, în ultimele două zile ale săptămânii 7-13 iulie atingând aproximativ 15 minute pe zi). La același post TV, în săptămâna desfășurării reuniunii Consiliului Nord Atlantic, orele de transmisie și frecvența emisiunilor de știri au fost modificate, durata acestora crescând considerabil: 398 minute în întreaga săptămână, durata maximă fiind atinsă luni, cu 90 de minute de știri. Emisiunile de știri au fost transmise "de la Madrid", au fost însăși de comentarii ale unor ziaristi străini s.a.m.d.

În sfîrșit, ar mai fi de menționat rolul jucat de televiziuni prin trecerea de la transmisiiile directe de la Madrid, marcate de știri nu neapărat îmbucurătoare, la prezentarea vizitei președintelui Bill Clinton ca pe un moment de sărbătoare. În aceeași săptămână, de bilanț al campaniei pentru integrarea în NATO, desfășurată deopotrivă de posturile TV și de autorități, în emisiunile social-politice transmise de televiziuni în intervalul orar 18⁰⁰-23⁰⁰, tema NATO a avut o pondere de 11,71% la TVR 1; 36,04% la ANTENA 1; 41,38% la TELE 7 abc și 32,71% la AMEROM (PRO TV nu a transmis asemenea emisiuni în perioada respectivă).¹ Din consemnarea acestor date reiese, paradoxal, atenția mai redusă în comparație cu celelalte televiziuni pe care emisiunile de știri și social-politice ale TVR 1 au manifestat-o îndeosebi față de prezentarea întrunirii Consiliului Nord Atlantic. La numărul mai redus de știri privind tematica integrării NATO a contribuit și modul în care TVR 1 a prezentat reuniunea și rezultatele reuniunii de la Madrid.

După cum arată *Raportul de cercetare* realizat de CIS, în timp ce televiziunile concurente au prezentat pe larg numeroase reacții și comentarii față de Declarația Consiliului NATO, TVR 1 a apelat la documente de arhivă pentru a ilustra istoria NATO și situația din țările care au fost invitate la negocierile de aderare.

De unde se vede că, uneori, strategiile comerciale TV pot eroda consensul la fel de mult ca și politicismul și că politicianismul este un atribut și al activității jurnaliștilor

Așadar, nu întotdeauna ambiguitatea produsă de suprapunerea spațiului mediatic cu spațiul politic a fost respinsă de politicieni. Ce s-a întîmplat între timp, încât simbioza politică-televiziune să fie considerată un rău pentru climatul politic actual? Un posibil răspuns trimite, în primul rând, la modificarea strategiilor de influențare a opiniei publice practice de către posturile de televiziune prin reamenajarea conținutelor și ponderilor principalelor tipuri de informație transmise în cuprinsul emisiunilor de știri, a locului acestora din urmă în economia generală a programelor și prin creșterea importanței emisiunilor de dezbatere. În al doilea rând, un asemenea răspuns ar trebui să se refere la rolul special jucat în noile strategii de influențare a opiniei publice de cercul închis de directori și redactori-șefi de mari publicații care sunt în același timp realizatori sau invitați permanenți sau cvasipermanenți ai diferitelor emisiuni TV.

În anii premergători lui 1997, strategiile de influențare a opiniei publice practice de televiziune au avut în centrul lor emisiunile de știri. Datele prezentate în monitorizarea amintită, efectuată de către CIS, arată însă că în cursul anului 1997, pe de o parte, structura emisiunilor de știri a suferit anumite modificări, iar pe de altă parte, că emisiunile de dezbatere au început să joace un rol privilegiat. Corelarea sistematică între conținuturile politice ale emisiunilor de știri și conținuturile emisiunilor de dezbatere constituie o caracteristică a noilor strategii, mai ales în cazul programelor TVR 1 și ANTENA 1. Astfel, în funcție de ponderea informațiilor lipsite de incidență social-politică, monitorizarea CIS evidențiază nivelurile constant ridicate înregistrate de frecvențele și duratele acestui tip de știri în emisiunile ANTENEI 1 și TELE 7 abc (noul post PRIMA TV pare să se alinieze tendinței consemnate în emisiunile ANTENEI 1 și TELE 7 abc). Frecvența înaltă a știrilor lipsite de incidență social-politică, aşa cum se întâmplă în anii trecuți (după cum se știe, TVR 1 transmitea nenumărate știri despre simpozioane și expoziții, sterilizând informația politică), ci una a orientării comerciale, chiar și în ca-

zul TVR 1, care consacra uneori pînă la 1/3 din totalul știrilor inteme evenimentelor senzaționale și insolite (în sprijinul acestei constatări vine faptul că TVR 1 și PRO TV transmit constant "în direct" cele mai importante declarații și evenimente politice). Plasarea emisiunilor ANTENEI 1, TELE 7 abc și, mai nou, PRIMEI TV în opoziție cu această orientare încarcă să contrabalanseze, prin "seriozitatea" și completitudinea știrilor social-politice, informațiile insolite și cu aspect de senzational specifice știrilor de la PRO TV și TVR 1. Orientarea comercială accentuată a unor emisiuni de știri, și în primul rînd a celei transmise de TVR 1, indică faptul că emisiunile de știri și-au pierdut o parte din rolul care le era acordat în anii trecuți, și în special în 1996, an electoral, în strategiile de influențare a opiniei publice.

În același sens, începînd din toamna trecută, emisiunile informative transmise de posturile monitorizate, deși rămîn un factor determinant al grilelor de program, celealte emisiuni cuprinse în intervalul de maximă audiență structurîndu-se în jurul acestora, și dispută în mod direct același segment temporal de emisie. Pînă acum cîțiva timp, orele și duratele transmiterii principalelor emisiuni de știri erau în așa fel dispuse încît permiteau o succesiune neconcurrentială. Această situație era, probabil, cel puțin în parte, o consecință a succesiunii apariției noilor posturi de televiziune, dar și un rezultat al evitării concurenței în privința orelor de emisie cu principala emisiune de știri a zilei transmisă de TVR 1 ("concurență" nedorită, în fond, deoarece un element al strategiilor editoriale caracteristice posturilor particulare constă tocmai în realizarea unei versiuni diferite a știrilor și, în cazul unor dintre ele, în contracararea versiunii propusă de TVR 1 asupra evenimentelor) și al concurenței directe între posturile particulare. Această situație, pe de o parte, oferea fiecărei televiziuni posibilitatea de a prezenta propria variantă de știri ale zilei, iar, pe de altă parte, prezerva ora și durata transmiterii principalei emisiuni de știri TVR 1, permitînd, în același timp, comparația în privința versiunilor și completitudinii (cine era interesat, putea urmări toate emisiunile de știri transmise între orele 19⁰⁰-22⁰⁰). În orice caz, pornind de la premissa maximei audiențe în contextul interzisului extrem de ridicat pentru știri în anii premergători lui 1997, televiziunile au considerat potrivit să

aloce emisiunilor de știri un spațiu de emisie neconcurrential, influențarea și orientarea opiniei publice prin emisiunile de știri reprezentînd un element esențial al politicilor editoriale (din acest punct de vedere, este interesant faptul că ultimul intrat pe piață, PRIMA TV, și-a ales drept concurrent pentru principalele sale emisiuni de știri, de seară și de noapte, emisiunile ANTENEI 1, în primul caz, și PRO TV, în al doilea). Începînd cu sfîrșitul anului trecut, ANTENA 1 și PRO TV au modificat orele și durata transmisiei principalelor emisiuni informative, ceea ce a condus la suprapunerile pe același segment temporal. Ultimele 10-15 minute ale principalei emisiuni de știri transmise de ANTENA 1 se suprapun cu începutul principalei emisiuni informative transmisă de PRO TV, iar ultimele 15 minute ale emisiunii acestui post se suprapun cu începutul emisiunii de știri principală de la TVR 1. Modificarea orei de transmitere a principalei emisiuni de știri aparținînd ANTENEI 1 (19⁰⁰ în locul orei obișnuite anterior, 20⁰⁰) trimite atîl la încercarea de a găsi pentru filmul de seară un spațiu de emisie mai adecvat (filmul de seară concurînd mai departe cu emisiunile de știri și social-politice transmise de TVR 1 și PRO TV), cît și la încercarea de a prezenta prima versiune a evenimentelor zilei. De altfel, începînd cu luna ianuarie, ANTENA 1 transmite o nouă emisiune de știri, la orele 21⁰⁰, într-o încercare de a crea un fel de monopol al "primei" și "ultimei ore" în raport cu principalele emisiuni de știri ale posturilor concurente.

În paralel cu aceste schimbări, aşa cum arată monitorizarea efectuată de CIS, emisiunile consacrate dezbatelor politice au început să joace un rol din ce în ce mai important în configurația grilei de programe. Modificarea orelor de transmitere a unor emisiuni social-politice prin aducerea lor în spațiu de maximă audiență ("Milionarii de la miezul nopții" – ANTENA 1) sau prelungirea duratei acestora ("Ediție specială" – TVR 1) indică faptul că strategiile de influențare a opiniei publice practice de unele televiziuni – în primul rînd TVR 1 și ANTENA 1 – tind să se bazeze mai degrabă pe interpretarea evenimentelor, decît pe informația alternativă în legătură cu acestea (așa cum s-a întîmplat în cursul anului 1996). Confirmarea acestei ipoteze o găsim, de asemenea, în reformularea grilei de programe de către PRO TV în luna ianuarie 1998, prin readucerea emisiunilor de dezba-

teri de după amiaza la orele "obișnuite", adică după ultima emisiune de știri, cît și în cuplarea emisiunilor de știri de către TVR 1 și ANTENA 1 cu emisiuni speciale consacrate discuțiilor asupra evenimentelor la zi. Lucru întrucîtva surprinzător, deoarece ar fi de presupus ca asemenea emisiuni să manifeste mai puțin un interes strict evenimential și mai mult unul privind problemele generale ale societății noastre în această perioadă. Emisiunile cu frecvență zilnică în zilele lucrătoare ale săptămânii sunt consacrate interpretării evenimentelor imediate și chiar creării sau amplificării unor asemenea evenimente. Modelul îl constituie cuplurile "Jurnal" – "Ediție specială" de la TVR 1 și "Observator" – "Milionarii de la miezul nopții" de la ANTENA 1. Aceste emisiuni care însoțesc aproape întreaga săptămână emisiunile de știri preiau, de obicei, evenimente prezentate în cadrul știrilor și propun interpretări pe marginea lor. Emisiunile din ciclul "Ediție specială" sunt destinate obținerii consensului asupra diferitelor interpretări cu privire la un eveniment sau a lămuririi suplimentare asupra unor teme sau poziții ale instituțiilor și oamenilor politici implicați în evenimente, în timp ce emisiunile din ciclul "Milionarii..." însearcă fie să provoace atitudini și luări de poziție în legătură cu evenimentele zilei, fie să focalizeze sau să stimuleze divergența dintre anumite interpretări și, uneori, chiar să producă evenimente politice.

Alături de acest model serializat, un alt model al emisiunilor de dezbatere este cel al emisiunilor săptămâna, care dețin un loc important îndeosebi în programele TELE 7 abc ("Foc încrucișat", "Linia întâi", "Mafalda"). Deși pornesc de obicei de la evenimente apropiate, în emisiunile amintite acestea sunt plasate în cadrul mai general al problematicii social-politice actuale.

Un al treilea model, modelul tematic, este reprezentat de ciclul "Fețele schimbării", de la TVR 1, emisiune interactivă și cu public, în care sunt analizate teme de interes mai larg, în încercarea de a oferi principalele perspective și poziții față de acestea.²

Una dintre problemele puse de frecvența ridicată a unor asemenea emisiuni și a conținutului lor este cea sesizată recent, cu ocazia crizei coaliției guvernamentale, și anume aceea a transferului unei părți a comunicării, dezbaterei și confruntării politice din

spațiul instituțional (parlament, forurile partidelor, guvern) în spațiul mediatic.³ În perioada de vîrf a crizei, acest fenomen a fost confirmat nu doar de emisiunile de dezbatere, ci și de emisiunile de știri. Astfel, toate emisiunile de știri au fost folosite de principalii agenți politici drept instrument de acțiune politică sau canal de comunicare, cu publicul și între ei. De altfel, în ultimul timp, principalii agenți politici par să nu mai fie mulțumiți cu formele obișnuite de apariție TV – conferință de presă, interviu, participare la emisiuni de dezbatere. Ei mizează acum pe apariții care măresc impactul asupra publicului, de tipul declarațiilor televizate "în direct", date sub semnul urgenței și excepționalului. Această modalitate, introdusă mai întîi de așa-numitele conferințe de presă ale premierului și preluată apoi de președinte, a fost folosită în săptămâna amintită și de liderii de partid (I. Diaconescu și P. Roman) ca un mijloc de confruntare și constrângere politică. Astfel, informațiilor și declarațiilor cu privire la criza guvernamentală le-au revenit 46,96% din durata totală a știrilor interne transmise de TVR 1, 36,17% – PRO TV, 43,04% – ANTENA 1, 29,40% – TELE 7 abc și 35,94% – PRIMA TV. Aceleași suporturi au ocupat, în intervalul de maximă audiență 18⁰⁰-23⁰⁰, 22,27% din durata emisiunilor social-politice transmise de TVR 1, 35,70% – PRO TV, 69,15% – ANTENA 1, 10,69% – TELE 7 abc și 100% – PRIMA TV.

Ca și în săptămânilor precedente, săptămâna de vîrf a crizei politice a confirmat existența unui circuit aproape închis între editorialiștii marilor cotidiene și emisiunile de dezbatere politice.⁴ De altfel, începând din toamna trecută, acest model a devenit dominant, PRO TV încredințând, la rîndul său, emisiuni unor directori de publicații (Octavian Paler, Octavian Andronic, Nicolae Manolescu). Mai recent, PRIMA TV realizează ciclul de emisiuni "Starea de veghe" cu ajutorul unor redactori-șefi și editorialiști de la marile cotidiene bucureștene. Asemenea strategii de monopolizare a formării și exprimării opiniei în spațiul public au rădăcini chiar dinainte de 1989. Liderii de opinie din acea perioadă, mai ales în mediul literar, și exercitau influență dominând și generând curente de opinie prin intermediul unor așa-numite rubrici fixe din ziare și reviste, ajungînd să dețină la un moment dat, astfel, cea mai mare parte a autoritatii într-un dome-

niu. Modelul încă funcționează. Săptămânaelor rubrici fixe de altădată le corespund astăzi editoriale zilnice semnate de autori care, în plus, apar uneori aproape la fel de frecvent pe ecranele televizoarelor, în calitate de realizatori sau invitați ai emisiunilor de televiziune. Tot ca un model trebuie amintită și schema emisiunilor lui Iosif Sava, care au rulat și rulează încă aproape închis de invitați.

Această strategie, care ar putea fi exprimată concis în forma "director de opinie – cerc închis al celor care au posibilitatea exprimării opiniei", se completează în cazul emisiunilor despre care este vorba cu un al treilea termen: "un public captiv", care urmărește și așteaptă emisiunile, după cum rezultă din telefoanele primite în timpul acestora, aşa cum urmărește și așteaptă serialele de succes.

Înțial, participarea unor ziariști de la marile cotidiene în emisiunile de televiziune a făcut parte dintr-o anumită strategie a posturilor TV de a asigura exprimarea mai multor puncte de vedere în legătură cu același eveniment și, în același timp, de a transmite către purtătorii acestora responsabilitatea unor interpretări. Pe fondul ultimului element menționat mai întâi, în momentul de față, această strategie a fost îmbogățită cu elemente de natură comercială (fiecare invitat își are un public și domină cu discursul său zone din imaginul politic al omului de rînd) sau legate de promovarea interpretărilor intenționate de postul de televiziune (atitudinea invitaților față de evenimente este anticipabilă). Fără a susține neapărat că orientarea ziarelor sau posturilor de televiziune se confundă cu pozițiile editorialiștilor și realizatorilor (cazul cel mai relevant îl constituie abaterile lui Octavian Paler de la linia *României libere*), totuși, atunci când ne referim la orientarea acestora, avem în vedere mai ales poziția celor ce scriu editoriale, realizează emisiuni sau sunt invitați frecvenți ai acestora. În orice caz, atitudinea lor este considerată emblematică, iar între aceasta și strategiile mai generale ale ziarului sau postului de televiziune există, cel puțin, o anume corespondență. Fenomenul este însă mai complicat și cere, la rîndu-i, comentarii. El privește, pe de o parte, monopolul interpretării existent în ziarele cu același editorialist la fiecare apariție, cum sunt *Național*, *Evenimentul zilei* și *Cronica română*, sau în emisiunile transmise în zilele lucrătoare ale săptămânii și având

același realizator, cum ar fi, de exemplu, "Milionarii de la miezul nopții", iar, pe de altă parte, frecvența ridicată a aparițiilor unor directori sau redactori-șefi de ziare în calitate de realizatori sau invitați ai unor emisiuni de televiziune. Directorii sau redactorii-șefi de la *Cronica română*, *Jurnalul Național*, *România liberă*, *Ziua și Călavencu* sunt în același timp și realizatori de televiziune, în timp ce directori și redactori-șefi de la *Adevărul*, *Curentul*, *Curierul românesc* și *Evenimentul zilei* sunt invitați cu statut permanent sau cvasipermanent ai unor emisiuni realizate, uneori, chiar de către colegii lor menționați mai întâi. Modelul acestui mod de a practica jurnalistică îl constituie Ion Cristoiu. Toți acești oameni de presă și de televiziune, prin rolul jucat în viața social-politică, prin importanța și ponderea discursului lor în spațiul public, nu doar că ar trebui considerați, dar chiar și sunt în fapt oameni politici. Bunăoară, unii dintre ei chiar afirmă că sunt "votați" zilnic de cititori, și teoretizează pe larg responsabilitatea publică, dău indicații guvernului aproape în orice domeniu și propun soluții politice imperitative (în acest sens, este semnificativ, de exemplu, că unul dintre componenții de bază ai acestui cerc, Ion Cristoiu, a adresat în perioada de vîrf a crizei coaliției guvernamentale, la rîndul său, un ultimatum Partidului Democrat).

Două lucruri par să îl deranjeze pe actualii guvernări atunci când acuză emisiunile de dezbatere: primul, această intervenție în spațiul politic a unor actori ce ridică pretenții de reprezentativitate politică fără să o fi primit instituțional; al doilea, dominația discursului și vizibilității acestora în spațiul public (ceea ce poate fi chiar o cauză mai îndepărtată a "făomei de imagine" care îi caracterizează pe oamenii politici, așa-zicînd, de profesie). Să ne amintim că imediat după ultimele alegeri, toți jurnaliștii importanți s-au angajat într-o dezbatere în jurul întrebării dacă noua guvernare trebuie criticată de îndată pentru lipsurile ei sau dacă celor ajuși la putere trebuie să li se ofere un răgaz necesar acomodării cu noile lor responsabilități. Chiar în rîndul jurnaliștilor care susținuseră într-un fel sau altul opoziția există încă de atunci o anumită iritate, din cauza dificultății de a trece de la un discurs părtinator la unul normal, dar și de grija de a-și promova în continuare imaginea independenței față de ceea ce pînă atunci numiseră Putere. Mi se pare

demn de subliniat că, pe cît a fost de susținută, mai direct sau mai pe ocolite, în campania electorală, pe atât de repede a fost părăsită actuala Putere de partizani ai săi cum ar Ion Cristoiu și Octavian Paler. Ni-meni nu cred să-și mai aducă aminte însă cum s-a terminat disputa legată de perioada de graie ce ar fi trebuit acordată *puterii*, deoarece ca a dispărut ca problemă odată cu trecerea timpului și cu evenimentele care au urmat. Printre ele trebuie menționate campaniile duse de *Cronica română* și de *Evenimentul zilei* împotriva noii conduceri a TVR 1 și DEI, demisia lui Ion Cristoiu de la *Evenimentul zilei*. La toate acestea, trebuie adăugată apariția între timp a unor noi cotidiane pe o piață cumva saturată (*Republika*, *National* și *Curentul*) și a două noi posturi de televiziune (PRIMA TV și ACASĂ). Toate aceste evenimente, și încă și altele, anumite tensiuni obscure, cum ar fi cele care au ieșit parțial la suprafață prin demisia și acuzațiile care i s-au adus lui Ion Cristoiu în legătură cu o sumă importantă de bani pe care și-ar fi însușit-o și declarațiile lui Adrian Severin în legătură cu existența printre conducătorii de publicații a unor agenți ai puterilor străine indică, de asemenea, caracterul din ce în ce mai strâns al legăturii dintre jocurile politice și jocurile din presă scrisă și televiziuni.

În orice caz, dacă în aceste jocuri există doze mari de politicianism, ele aparțin nu numai oamenilor politici, ci și jurnaliștilor care, prin inconsecvența judecăților, prin temele de multe ori populiste ale discursurilor pe care le dezvoltă contribuie la impresia de derizoriu pe care o lasă fenomenul politic de la noi.

Ar fi o ultimă ironie, ca după ce un ziar ca *România Mare* a născut un partid, un posibil realizator al celui mai urmărit *talk show* să-i spună, de astă dată președintelui: "Guvernele se schimbă la televizor, nu în Parlament". □

NOTE:

1. Vezi Monitorizarea posturilor TV TVR 1, PRO TV, ANTENA 1, TELE 7 abc, AMEROM, Raport nr. 6, iulie 1997, CIS, București.

2. Vezi Monitorizarea principalelor emisiuni social-politice transmise de TVR 1, PRO TV, ANTENA 1, TELE 7 abc și AMEROM, Raport nr. 11, decembrie 1997, CIS, București.
3. Vezi Monitorizarea principalelor emisiuni social-politice transmise de TVR 1, PRO TV, ANTENA 1, TELE 7 abc, AMEROM, Raport nr. 12, iulie 1997, CIS, București.
4. În săptămâna amintită, la asemenea emisiuni apartenența participanților a fost următoarea:

	Putere	Opoziție	Societate Civilă	Participare Individuală*
TVR 1	18	2	2	13
PRO TV	7			
ANTENA 1	3			21
TELE 7 abc	6	1		9
PRIMA TV				3

* Categoriea participare individuală din tabelul de mai sus încuprinde în principal pe ziariști și pe analiști politici. În intervalul orar monitorizat de CIS, Ion Cristoiu, Călin Anastasiu și Stelian Tănase au înregistrat cîte două apariții fiecare în emisiuni diferite, iar Liviu Mihaiu, Sorin Roșca Stănescu, Anton Uncu, Vladimir Pasti, Dorel Sandor, Horia Alexandrescu (în calitate de participant), Cornel Nistorescu, Ralu Filip, Alin Teodorescu, Cristian Tudor Popescu cîte una.

Puterile vestice și integrarea europeană

DORU C. FRUNZULICĂ

(urmare din numărul trecut)

4. Politica americană a sprijinit integrarea vest-europeană încă de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial – unul dintre articolele Planului Marshall prevedea ca europenii să își coordoneze sistemele economice și, în ciuda unor probleme transatlantice ulterioare, americanii au continuat accordarea de sprijin pentru integrarea europeană. Motivația Statelor Unite avea mai multe aspecte:

- strînsa cooperare economică vest-europeană, eventual integrarea lor, putea ajuta la depășirea vechilor rivalități naționale – care, de două ori, au dus la război și la necesitatea intervenției militare americane;
- cooperarea ducea la stabilitatea Europei Occidentale, făcînd din aceasta un aliat puternic și de nădejde al SUA împotriva URSS;
- exista convingerea că sistemele economice de anvergură vor face din Europa de Vest un mai bun partener economic, ceea ce era în avantajul ambelor părți, în pofida inevitabilelor rivalități;
- o Europă de Vest puternică era văzută ca un potențial partener global, dispus să preia gradual o parte din povara sarcinii de asigurare a securității și stabilității nu numai în Europa, ci și în întreaga lume – asta nu înseamnă că nu a existat nici un fel de ambivalence în atitudinile și linia politică americană (mai ales în timpul lui Henry Kissinger).

Pe scurt, Statele Unite urmăreau preîntîmpinarea expansiunii sovietice în Europa, doreau să-și formeze aliați puternici care să reziste "manevrelor sovietice" și care să preia o parte din sarcini în Europa și în lume și, în sfîrșit, SUA urmăreau inițierea unui parteneriat economic puternic, benefic pentru ambele părți; nu trebuie uitat nici interesul SUA pentru "piata armelor" occidentală, standardele americane impunîndu-se în mare parte.

Toate acestea conduc la crearea unei sfere de influență și a unei superiorități americane în Europa – rezultat firesc al puterii americane și al dependenței

europeene. Cu cît implicarea americană devinea mai pronunțată, mai ales în privința apărării și a angajamentului nuclear, SUA voiau să se asigure că au un cuvînt greu de spus în afacerile europene. Era o influență americană, nu o dominare totală – au existat situații în care europenii au fost obligați să se conformeze politicii americane împotriva propriilor convineri, în probleme fundamentale pentru interesele lor naționale sau pentru cele general vest-europene. În timp ce în multe din țările vest-europene există un oarecare antiamericanism cultural, vociferările cu privire la hegemonia americană au apărut inițial Franței, care a încercat mai apoi să le "europenizeze". Deși unele state au fost, la rîndul lor, nemulțumite uneori de politica americană (de ex., manifestarea nemulțumirii față de influența americană în cadrul structurilor de conducere ale NATO), nici unul dintre statele membre nu a amplificat sau generalizat acest lucru.

Toate statele urmăresc să-și apere și promove ceea ce consideră ele a fi interesele lor naționale și își folosesc puterea de convingere, influență și fac presiuni pentru a le determina pe celelalte să adopte o politică identică sau similară cu a lor.

Situarea într-o perspectivă justă a influenței americane în Europa nu presupune, desigur, că vest-europenii nu ar trebui să dobîndească dreptul la o poziție întărită în relațiile transatlantice – de altfel, în esență, aceasta depinde mai cu seamă de europenii însăși. Numai protestele împotriva hegemoniei americane – mai ales cînd acestea sunt nejustificate – nu sunt suficiente pentru ca poziția europeană să capete o mai mare pondere. Un astfel de "cuvînt hotărîtor", care să fie auzit și respectat mai mult, depinde de doi factori principali: *puterea de convingere și de aplicabilitate a pozițiilor adoptate și unitatea europenilor*. Greutatea sporită prin realizarea unei reale uniuni europene necesită crearea capacitatilor de a exercita acele acțiuni specifice de influență care să asigure menținerea intereselor specifice europene ce îl pot determina pe

partenerul american să țină mai mult seama de interesele europene. Pentru a se exprima într-un singur glas, Uniunea Europeană are nevoie de o unitate pe o bază relativ stabilă, mai ales în privința problemelor dificile și controversate.

Procedura interguvernamentală pentru realizarea politicii externe și de securitate comună, precum și în Tratatul de la Maastricht, înregistrează trei lipsuri în acest sens:

1. nu există nici o garanție că se va putea ajunge efectiv la aplicarea unei politici comune, mai ales asupra problemelor controversate – a se ajunge la o politică comună va necesita nenumărate negocieri și adoptarea unor proceduri excepționale de luare a hotărârilor;
2. Statele Unite vor considera acțiuni diplomatice normale mizarea pe divergențele europene și încercarea influențării procesului luării deciziilor de fiecare dată cind rezultatele acestuia ar putea avea consecințe asupra intereselor americane;
3. este posibil ca pozițiile comune la care s-ar ajunge după îndelungate negocieri între membrii UE să se dovedească destul de rigide, și deci nu foarte favorabile armonizării cu pozițiile SUA (de ex., în cadrul NATO sau OMC); acesta este motivul pentru care americanii au manifestat rețineri față de luarea de hotărâri a europenilor în cadrul Consiliilor UEO, înaintea întâlnirilor NATO.

Pe de altă parte, "o uniune europeană reală și puternică" ar însemna că ori au fost elaborate alte proceduri de negocieri interguvernamentale, altele decât cele tradiționale, pentru găsirea unui numitor comun, ori că procesul negocierilor interguvernamentale era atât de puternic fundamentat pe o cultură politică comună, și de aici atitudini și poziții comune, încât procedura ar fi căpătat caracterul unor discuții la nivelul cabinetelor ministrilor de externe decât caracterul unor negocieri interguvernamentale (o turnură puțin probabilă, dar nu imposibilă).

S-a scris foarte mult pe marginea rolului Statelor Unite în Europa: SUA ca participant necesar pentru asigurarea echilibrului de forțe față de URSS, și apoi față de Rusia; SUA ca stat pacifist în relațiile intereuropene; și, ca rezultantă a acestor două funcții, SUA ca stabilizator al ordinii și securității și, se poate spune, Statele Unite ca "aliat de ultimă instanță" – ca în cele două războaie mondiale.

Cum amenințarea rusă a slabit, rolul Statelor Unite ca element de echilibru față de Rusia își pierde din importanță și astăzi la declarații ale unor vest-europeni în sensul diminuării rolului american până la nivelul de aliat în caz de forță majoră. Si atunci care ar trebui să fie viitorul rol al SUA în Europa? Există mai multe posibilități. Una dintre ele ar fi ca SUA să nu mai dețină un "rol special", adică reducerea și eliminarea graduală a rolului jucat de Statele Unite ca "putere europeană". Aceasta este o poziție extremă și singurele argumente în acest sens pot fi găsite la oameni politici situați la extreame, de o parte și de cealaltă a Atlanticului.

Nu departe de această poziție se situează păreriile conform cărora SUA ar trebui să adopte un rol considerabil redus, argumente în acest sens existând atât în Statele Unite, cât și în Europa, în special în cercuri politice franceze. Conform acestui concept, NATO ar trebui transformată într-o alianță clasică, cu sarcini politice, dar fără un conținut care să le susțină. Statele Unite ar reprezenta "un aliat de ultimă instanță", convocat numai atunci cind stabilitatea europeană ar fi atât de pericolată încât vest-europenii nu ar mai putea face față singuri situației – în același timp, SUA ar continua să-și susțină un anumit "statut" în Europa, alături de Canada, în cadrul OSCE. Acțiunile SUA ar fi de o manieră "tradițională" în relațiile trans-atlantice, fără genul de implicare din ultimii 40 de ani, fără bazele structurilor militare create de NATO și fără acceptarea de către europeni a Statelor Unite drept o mare putere europeană. Pornind de la premsa că un rol nou, mult schimbă în raport cu cel existent, nu este luat în serios în calcul nici în SUA, nici în Europa, este puțin probabil ca rolul de "aliat de ultimă instanță" să constituie o variantă posibilă – înclinarea spre rolul de apărător "în caz de ultimă instanță" ar duce treptat la erodarea acestui rol spre limite minime.

Pe de altă parte, motivele pentru menținerea unui rol american semnificativ în Europa ar putea fi următoarele:

1. Multe din vechile funcții ale americanilor se mențin: contribuția esențială la asigurarea stabilității europene, funcția de pacificator (tot un factor stabilizator) poate deveni chiar mai pregnantă în condițiile apropierii dintre Europa de Vest și de Est, riscuri la adresa securității europene menținându-se, atât din perspectiva neșurantei din spațiul fostei

URSS, al conflictelor interetnice în Balcani, cît și privitor la riscuri extraeuropene.

2. Uniunea Europeană poate deveni o reală uniune politică și o importantă putere militară, dar în prezent nu are aceste calități. Militar, aceasta se datorează motivului esențial că enormul suport logistic (transportul aerian și maritim), informațiile prin satelit și sistemele de comandament și de conducere a operațiunilor de care dispun americanii lipsesc sau sunt în curs de formare în anumite state membre ale UEO, brațul înarmat al UE.
3. Este foarte puțin probabil că SUA ar accepta rolul de apărător în caz de ultimă instanță, caz în care ajutorul lor ar fi solicitat de europeni în momentul în care nu s-ar mai putea ajuta singuri – exact acest rol a fost respins de americanii la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50.

"Ajutorul", "implicarea" și "influența" sunt inseparabile și, de fapt, majoritatea europenilor înțeleg acest lucru, mai ales dacă nu se va realiza o reală confederație europeană, pe termen scurt sau mediu.

Dacă mareea majoritate a europenilor sunt convinși că o continuare a implicării politice și a prezenței militare a SUA în Europa este în interesul Europei, este foarte important de determinat modul în care această implicare va fi menținută pe viitor. În Europa există tendință de a privi prezența americană ca pe ceva sigur, de a presupune că americanii vor rămâne, indiferent ce se va întâmpla. Cu toate acestea, *prezența americanilor depinde de aprecierea propriilor lor interese și de modul în care publicul american le percepă*. Ca și în anumite țări din Europa, există și în Statele Unite sentimentul larg răspândit că, odată cu dispariția pericolului sovietic și cu diminuarea celui rus, misiunea americană în Europa ar trebui să ia sfârșit, că este timpul ca apăsătoarea și costisoarea implicare militară și chiar politică să se termine, în perspectivă. Multi americani sunt gata să aprobe dorința europenilor de a-și crea o apărare europeană viabilă, fără a-și pună problema dacă acest lucru ar fi posibil de realizat într-un viitor previzibil. În orice caz, pentru majoritatea europenilor și americanilor, implicarea americană în Europa apare ca o necesitate.

Reforma NATO, în curs de desfășurare, și redefinirea rolului american în Europa încearcă să se concentreze nu numai asupra unei anumite redefiniri a rolului american și a creșterii ponderii europene, dar și argument în favoarea menținerii prezenței militare americane în Europa.

asupra definirii unei continuări a implicării politice și militare semnificative a Americii în Europa, o definire suficientă pentru a justifica rolul american atât în fața opiniei publice europene, cît și al celei americane. Aceasta necesită însă o reafirmare mai clară a intereseelor americane în Europa, o reconfirmare a interesului major european pentru rolul Statelor Unite, o înțelegere a acestui rol și, în sfârșit, dar nu în ultimul rând, sprijinul opiniei publice pentru acest rol, de ambele părți ale Atlanticului.

Care ar fi interesele americane în Europa?

Înainte de toate, este *interesul în stabilitatea Europei*, și anume interesul de a menține o gamă de relații organizate, previzibile și de preferință pașnice între statele europene, inclusiv *menținerea echilibrului puterii*, pentru asigurarea că nici un stat, indiferent de mărimea lui, nu ar putea deteriora acest echilibru. Evident, acesta este interesul unei mari puteri, deoarece relațiile organizate de această natură sunt în general în *avantajul marii puteri și a exercitării influenței acesteia*. Dar faptul că acesta este un interes american nu înseamnă că nu e împărtășit și de majoritatea europenilor.

În strînsă legătură cu acest interes sunt și *interesele economice* americane – politica stabilității și a comerțului liber sunt atât în favoarea Statelor Unite ca superputere economică, dar ambele acționează și în interesul europenilor.

Un al treilea interes american este *poziția SUA în Europa, ca factor ce contribuie la asigurarea puterii mondiale americane*, factor cu două valențe: influență și aliați. Puterea americană este sporită prin faptul că majoritatea democrațiilor și a țărilor importante din punct de vedere economic din Europa sunt strâns asociate cu Statele Unite. Este util chiar și pentru o mare putere să aibă aliați, în special *aliați stabili din punct de vedere politic, economic, care împărtășesc aceleași valori fundamentale ale democrației și statului de drept* și eventual organizați într-un sistem de alianță funcțional, cu un rol politic activ.

Statele Unite au și *avantaje strategice în Europa* prin posibilitatea folosirii de baze militare, sub control unilateral, pe post de zone de desfășurare pentru intervenții militare – și acest fapt poate servi drept argument în favoarea menținerii prezenței militare americane în Europa.

De asemenea, SUA au mari interese privind piața de armament din Europa. Odată cu decizia de extindere a NATO către Europa Centrală și de Est, americanii și europenii și-au declarat deschis război pentru obținerea de noi piețe de armament. Alimentată de un serios conflict asupra realității pe care o reprezintă costul includerii în NATO a Poloniei, Republicii Cehia și Ungariei și, în perspectivă, a României și Slovaciei, bătălia riscă să devină mai dificilă decât vînzarea de armament în întreaga lume, care se diminuă treptat, atrăgând după sine, implicit, și diminuarea bugetelor pentru apărare. De fapt, largirea NATO către țările din estul Europei, obligate să-și modernizeze armatele pentru a deveni compatibile cu cele ale țărilor din Occident, a deschis o imensă piață de armament – în spatele extinderii NATO există interese enorme. Înnoirea echipamentelor militare ale țărilor din Europa Centrală și de Est, candidate la a deveni membre NATO, pare o promisiune foarte atrăgătoare pe termen lung pentru industriile occidentale de armament. Piață potențială, doar pentru avioanele de luptă, este evaluată la peste 10 miliarde dolari. Apoi, avioanele respective au nevoie de simulatoare de zbor, de piese de schimb. Sunt necesare apoi avioane de transport, elicotere utilizare, elicotere de luptă, sisteme de comunicații militare, computere, radare, modernizarea tancurilor rusești din dotare, alte aparate indispensabile unei forțe de luptă modernă. Toate acestea înseamnă surse considerabile. În războiul comercial în care s-au angajat, SUA și Europa Occidentală nu luptă cu arme egale din cauza supremăției americane. Dacă Washingtonul își permite să lichideze, la prețuri foarte scăzute sau chiar să doneze, avioane de luptă sau tancuri, garantând pentru societățile americane furnizarea de piese de schimb și întreținerea, nu la fel stau lucrurile și pentru industria europeană de apărare, care rămîne divizată și a cărei restructurare și rationalizare au o înțîrziere considerabilă. În orice caz, producătorii de armament occidentali sunt interesați în aderarea României la NATO și, implicit, România a fost susținută, în general, de ministerele apărării occidentale și mai puțin de Departamentul de Stat sau de ministeriale de externe.

Din punct de vedere al SUA, menținerea implicării extensive a acestora în Europa presupune în linii mari trei condiții:

a) un grad însemnat de influență, în special acolo unde sunt implicate riscuri (de ex., în domeniul militar, și

- anume în cel nuclear, în care este puțin probabil că SUA ar accepta rolul de aliat de ultimă instanță);
 b) avantaje concrete – de ex., în domeniul economic, unde este puțin probabil ca SUA să fie dispusă să contribuie militar și politic atât timp cât sunt în dezavantaj din punct de vedere economic;
 c) participarea europeană constructivă.

O "participare constructivă" prespune unirea eforturilor europenilor și reprezintă în esență următoarele: o Uniune Europeană funcțională, cu capacitatea de a contribui în mod decisiv la soluționarea problemelor specific europene (extinderea UE, ajutor pentru Europa Centrală și de Est, contribuie la rezolvarea conflictelor etnice, control asupra problemei migrațiilor, traficul de armament și droguri etc.); contribuții reale la rezolvarea problemelor globale, fie ele de domeniul comerțului, al ajutorului pentru dezvoltare, probleme ale mediului înconjurător sau amenințări la adresa securității. O Uniune Europeană funcțională nu presupune în mod necesar uniunea politică reală, dar presupune ceva mai mult decât o asociere de state-națuni cu proceduri de negocieri, acorduri și cooperări interguvernamentale care funcționează bine mai ales atunci când există profituri economice immediate pentru toți. Mai mult, este de așteptat ca o astfel de uniune să se dovedească pe mai departe un partener constructiv, decât o "fortăreață europeană" cu o componentă de securitate și apărare (UEO) din ce în ce mai puternică, o uniune care poate prelua răspunderea și inițiativa atunci când este necesar. În prezent, acest lucru este valabil numai pentru unele din statele membre ale UE, în anumite probleme și în anumite momente. Preluarea unei răspunderi presupune, chiar dacă nu în primă fază, o capacitate europeană militară globală, necesară menținerii sau consolidării păcii. Nu toate problemele din lume sunt însă și probleme europene (sau americane) sau necesită mijloace militare pentru a fi soluționate. Răspunderea poate presupune forță militară, dar acestea sunt cazuri exceptionale – cu mult mai solicitată este răspunderea de a contribui la controlul și rezolvarea altor probleme, cum ar fi asigurarea stabilității politice, stabilitatea și creșterea economică, protecția mediului înconjurător, migrațiile, subdezvoltarea, suprapopulația etc. Resursele financiare, economice, umane și intelectuale necesare sunt de o asemenea amploare încât, în ultimă instanță, numai americanii și europenii (și japonezii) laolaltă le pot

mobiliza; se poate spune, de asemenea, că unele din problemele care astăzi par să necesite o intervenție militară nu ar exista sau ar fi mai puțin insolubile dacă nu ar fi existat mai întîi un export masiv de armament în zonele respective. O astfel de cooperare euroamericană va funcționa în mod consecvent și dacă antiamericanismul, ascuns sau fățuș, este diminuat și apoi înălțurat.

Antiamericanismul european are mai multe componente:

- dificultatea unor europeni de a trebui să fie mereu recunoșători pentru ajutorul american;
- influența americană în Europa;
- gelozia unora pe rolul de conducere al americanilor, rol pe care europenii nu au fost în stare să și-l asume;
- un anumit "romanticism" european, combinat uneori cu un "antimodernism" (modernism în stil american).

Dacă națiunile europene își vor uni forțele, dacă se vor dovedi a fi în stare să contribuie la soluționarea problemelor majore europene (și mondiale) și dacă își vor putea întîmpina pe americani de pe o poziție adecvată contribuției lor, cooperarea euroamericană va evoluă într-un sens pozitiv, fără a pune probleme insurmontabile. Pentru un posibil destin al României în concertul națiunilor euroatlantice, cele două tandemuri de țări – SUA–Marea Britanie și Franța–Germania – joacă un rol determinant, Bucureștiul fiind pus în poziția de a încerca să se păstreze într-un echilibru în relațiile cu aceste state, pe toate planurile, având drept principal scop apropierea pozițiilor acestora vizavi de efortul României de integrare euroatlantică. În același timp, România ar trebui să acorde mai multă atenție dezvoltării colaborării cu organisme europene și internaționale ca UEO și OECD, care pot oferi importante atuuri pentru integrarea în NATO și UE. □

BIBLIOGRAFIE

Jane M.O. Sharp, *Europe after American Withdrawal*, SIPRI.

Jopp Mathias, "The Interaction of the EU and NATO: Adapting transatlantic cooperation to the new security challenges in Europe", paper presented at the Conference in Rome, 21-22 January 1994.

... Western Europe 1993, Europe Publications Ltd., London, 1993.

... Western Europe 1996, Europe Publications Ltd., London, 1996.

... La construction politique des Douze dans la perspective de l'échange 1992-1993, Bruxelles, 1992.

... "European Security Policy", Report of the thirty-ninth ordinary session of the WEU Assembly, June 1993.

"L'Amérique et l'Europe", Rapport du Groupe d'étude présidentiel de l'Assemblée de l'Atlantique Nord, Septembre 1993.

Willy Claes, "Europe: An Unfinished Symphony", paper presented at Catham House (RIIA), 2 February 1994.

Sir Dudley Smith, "Introduction to a discussion on 'The WEU and the European Common Foreign and Security Policy'", Bruxelles, IRSD, 5 October 1993.

Colecțiile 1996, 1997 – Newsweek, USA Today, New Europe, Wall Street Journal Europe, Le Figaro, Le Monde

Richard Nixon, 1999. Victory without war, New York, 1988.

DORU C. FRUNZULICĂ – Holds a PG Diploma in Political and Economic Sciences from the University of Europe (Paris), a Bachelor of Science Diploma in International Affairs (Bucharest), is preparing a Ph.D. thesis in "International Management". He works as a vice-president with the National Securities Clearing, Settlement and Depository Corporation and as a General-Director with the Romanian Insurances Institute.

Interesele americane în Balcani

redefinirea intereselor fundamentale ale SUA

MARIAN ZULEAN

Noțiunea de "interes național" a generat de-a lungul timpului ample dezbateri. Pormind de la presupoziția că statul-nație este principalul actor în relațiile internaționale, au fost formulate mai multe definiții ale interesului național. Astfel, interesul național a fost conceput:

- fie ca finalitate generală și continuă pentru care acționează fiecare nație;
- fie ca sumă de scopuri politice privite ca preocupări speciale ale unei națiuni;
- fie ca nevoie și năzuințe vitale, mobiluri hotărâtoare ce călăuzesc și animă acțiunea națiunii și statului în viața internațională.

Definirea intereselor americane a avut întotdeauna o particularitate, și anume, dacă celelalte tipuri de definiții au ca numitor comun *identitatea națională*, interesele americane au fost definite în jurul noțiunilor de *cultură* și de *crez americană* (un set de idei și principii universale, ca: libertate, egalitate, democrație, constituționalism etc.).¹

După sfârșitul Războiului Rece asistăm la o emulație stîrnită în dezbaterea conceptului de interes american, atât în sfera academică (universități, *think-tanks*), dezbateri devenite publice prin reviste ca *National Interest* și *Foreign Affairs*, și al decidenților politici.

Rămînd unica superputere militară mondială și un lider al politiciei de securitate internațională, nu mai este necesar să arăta că interesele americane, în special cele regionale, trebuie cunoscute, analizate și luate în calcul. De asemenea, modul de dezbatere, definire și operaționalizare a intereselor poate constitui un model atunci când se iau în discuție interesele naționale românești.

Dintre studiile din sfera academică, ne vom referi în cele ce urmează la cele ale lui Samuel P. Huntington și ale lui Zbigniew Brzezinski.

Astfel, Samuel P. Huntington, în studiul său intitulat "Eroziunea intereselor naționale americane"², susține că:

- interesele americane combină problemele de securitate cu cele de etică;
- politica de securitate încearcă, în general, să mențină un echilibru între capacitați de apărare și angajamente; dar azi, nevoia americanilor nu mai este aceea de a găsi putere pentru realizarea apărării, ci aceea de a găsi angajamente pentru folosirea puterii americane;
- SUA sunt o țară puternică, dar politica externă este tot mai mult influențată de interesele economice și de lobby-urile grupurilor etnice;
- SUA sunt o putere *soft*, se ocupă de exportul de tehnologie, hrănă, idei, cultură și putere și cu importul de "inteligentă", capital și bunuri.

De asemenea, Brzezinski, în studiul "O strategie pentru Eurasia"³, consideră această regiune drept axul geopolitic mondial, iar – după opinia sa – cel care va domina acest supercontinent va avea influență decisivă asupra a două din cele mai bogate trei regiuni mondiale. Abordarea lui Brzezinski este una de sorginte geopolitică. El consideră că statul SUA, de primă mare putere, nu va fi contestat pentru încă o generație de acum încolo și propune următoarele poziții de raportare a SUA în relațiile internaționale:

- implicarea, alături de Germania și Franța, pentru extinderea UE și NATO, acest lucru servind intereseelor americane, atât pe termen scurt, cât și pe termen lung;
- asimilarea Rusiei într-un cadru mai larg de cooperare europeană, concomitent cu sprijinirea independenței noilor săi vecini;
- sprijinirea Chinei ca ancoră estică; se consideră că această țară reprezintă o mare putere regională, iar

Interesele SUA în Balcani

După ce, la summit-ul de la Madrid, au fost nominalizate doar trei țări din Europa Centrală pentru începerea negocierilor de admitere în NATO, Occidentul se confruntă cu o intensificare a cererii țărilor aflate în zona-tampon dintre NATO și Rusia de a li se acorda garanții de securitate.

O serie de *think-tank*-uri se ocupă de operaționalizarea acestor teorii și principii referitoare la interesele americane.

Documentul-cadru ce reglementează politica de securitate a SUA este intitulat *O strategică de securitate națională pentru secolul următor* și a fost elaborat de către Casa Albă în 1997. În acest document sunt identificate amenințările la adresa SUA, grupate în trei mari direcții – amenințări la nivel regional și de stat, amenințări transnaționale și amenințări provenind din posesia armelor de distrugere în masă.

Recunoscând că nici o țară nu se poate apăra singură, Statele Unite ale Americii, ca lider, promovează o politică de securitate internațională în următoarele direcții:

- susținerea unei Europe democratice, pașnice și nedivizate;
- întărirea unei comunități puternice în Asia și Pacific;
- clădirea unui nou sistem de comerț liber;
- menținerea Statelor Unite ca lider al politiciei de securitate internațională;
- dezvoltarea cooperării în problema amenințării granților naționale;
- întărirea mijloacelor militare și diplomatice cerute de aceste provocări.

Din cele prezentate pînă acum, putem deduce că Statele Unite și-au definit interesele naționale și își asumă poziția de lider mondial în politica de securitate internațională. Se pare că se află în curs de cristalizare o strategie de securitate privind Eurasia, care ia forma:

- extinderii graduale a NATO;
- unor parteneriate speciale cu Rusia și Ucraina prin intermediul NATO;
- sprijinirea suveranității statelor din zona-tampon dintre Rusia și NATO, în special prin încheierea unor parteneriate strategice regionale și bilaterale.

După ce, la summit-ul de la Madrid, au fost nominalizate doar trei țări din Europa Centrală pentru începerea negocierilor de admitere în NATO, Occidentul se confruntă cu o intensificare a cererii țărilor aflate în zona-tampon dintre NATO și Rusia de a li se acorda garanții de securitate.

Asistăm în Balcani la o competiție în promovarea intereselor SUA, UE și Rusiei, urmărindu-se cel puțin două mize: una economică și una politică. Miza economică o reprezintă piața de desfacere și utilizarea Balcanilor drept culoar de tranzit al materiilor prime din Asia, iar miza politică se concentrează asupra stabilității politice în zonă, stabilitate ce ar aduce beneficii tuturor actorilor politici.

Pentru a nu dezamăgi opinia publică din țările respective și pentru a contracara politica externă rusescă de recăștigare a influenței în zonă, SUA – ca lider al politiciei de securitate internațională – încearcă să cristalizeze o strategie coerentă de asigurare a unor garanții, în concordanță cu interesele sale.

Din cauza lipsei unor resurse naturale, a complexității problemelor economice și instabilității politice, imediat după 1990, interesul SUA pentru Balcani a fost foarte scăzut, lăsând rezolvarea problemelor "Butoiului cu pulbere al Europei" la latitudinea europenilor.

Este relevant faptul că, la o comandă guvernamentală din 1993, de studiere a cauzelor războiului din Iugoslavia, Fundația Carnegie, în loc să lanseze o misiune de documentare, s-a mulțumit să prezinte *Raportul Comisiei Internaționale pentru Explicarea Cauzelor Războaielor Balcanice*, realizat în 1916, cu o introducere actualizată de George Kennan.

În urma eșecului europenilor de a restabili pacea, SUA s-au implicat în criza bosniacă impulsând semnarea Acordului de la Dayton. În prezent, SUA și-au întărit prezența în regiune, promovînd desfășurarea dialogului și a cooperării regionale, cu asistență americană.

Astfel, pînă acum, Statele Unite au promovat "Initiativa de Cooperare Sud-Est Europeană" (SECI), și-au întărit prezența militară în Albania și Macedonia (aceasta din urmă devenind aproape o bază americană), s-au implicat în tulburările politice care au marcat alegerile locale din R.F. Iugoslavia (1996) și în scrutinul prezidențial și parlamentar din Serbia (sep-

tembrie 1997) ori în starea de confuzie din Bulgaria, Albania și Bosnia-Herțegovina și au sprijinit-o pe Biliana Playsici în Republica Srpska.

Strategia de promovare a intereselor SUA se desfășoară în următoarele direcții:

- întărirea rolului SUA în problematica securității europene, printr-o implicare sporită în stabilizarea și controlul Balcanilor;
- slăbirea și eliminarea influenței Federației Ruse;
- ocuparea piețelor din Balcani;
- crearea condițiilor pentru continuarea extinderii NATO în zona flacului sudic.

Recent, cu prilejul vizitei președintelui bulgar Petar Stoianov la Washington, Bill Clinton a anunțat lansarea "Planului de acțiune pentru sud-estul Europei". Conform acestui plan, SUA vor acționa în trei direcții principale:

1. vor extinde cooperarea bilaterală în plan politic, economic, militar și civil;
2. vor sprijini cooperarea regională;
3. vor lucra, împreună cu membrii UE, pentru integrarea țărilor din regiune în cadrul instituțiilor europene și euroatlantice.

Recentul turneu al adjunctului secretarului de stat american, Strobe Talbott, a oferit prilejul unei clarificări a poziției actuale a SUA în Balcani. Talbot a arătat că strategia americană în regiune are ca principali vectori "Parteneriatul strategic cu România", relațiile de parteneriat cu Bulgaria, precum și grupurile comune cu Slovenia și Macedonia. Ca inițiative regionale, alături de "Planul de acțiune în Europa de Sud-Est", SUA sprijină "Inițiativa de Cooperare Sud-Est Europeană" (SECI), și "Inițiativa de Dezvoltare Sud-Balcanică" – centrate pe probleme economice –, iar în probleme de securitate sprijină dezvoltarea Grupului Sud-Est European, în cadrul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic, Întîlnirea ministrilor Apărării din Sud-Est Europei, deja instituționalizată.

Cu toate acestea, situația din Kosovo arată fragilitatea securității și păcii în Balcani. După experiența din Bosnia, se pare că SUA și-au nuanțat poziția față de Balcani. Conștiiente că celelalte aranjamente de securitate sănătoase ca decizie, SUA își asumă rolul de lider mondial și încearcă să acționeze ferm și pre-

ventiv. Talbott a arătat clar că nu va fi sprijinită secesiunea, deoarece prin înțelegere bilaterală, deoarece termenul de "autonomie" are conotații istorice negative în Balcani.

Parteneriatul strategic româno-americana

Lansat cu prilejul vizitei președintelui american Bill Clinton la București, în iulie 1997, acest parteneriat a fost tratat de către actuala putere fie triumalist, fie a fost minimalizat, considerat ca o consolare pentru neadmiterea în NATO. Dar ce reprezintă acest parteneriat?

"Parteneriatul strategic se referă la un model sistematic de eforturi comune, în numele unor scopuri comune – scopuri pe care le urmărim împreună nu doar în Europa Centrală, ci și în toată lumea" – a declarat Strobe Talbott la București. Care sunt aceste excepții? Așa cum arătam, la nivel de principii și ideali, SUA urmărește promovarea unor valori fundamentale, ca guvernare democratică, societate civilă, economie liberă, domnia legii, pluralism, toleranță, drepturi depline pentru minorități, control civil asupra armatei etc.

Până în prezent, "Parteneriatul strategic cu România" are doar un caracter principal, deși au fost stabilite direcții concrete de acțiune. Aceste direcții – respectiv cooperare militară, sprijinirea reformei politice și a economiei, cooperare în politica de securitate regională și combaterea amenințărilor netraditionale – dezvoltă tendințe existente anterior în cooperarea româno-americana. Lipsesc însă actul formal în ternei căruia s-ar desfășura acest parteneriat și, spre deosebire de alte parteneriate strategice ale SUA, lipsesc garanțiile de securitate.

Pe de altă parte, deși parteneriatul strategic bilateral cu SUA creează așteptări optimiste, în ceea ce privește implicarea României în rutele de transport a petrolului dinspre Marea Caspică spre Europa, proiectul de construire a unei conducte Marea Neagră-Trieste prin Iugoslavia este dezaprobat de americani deoarece există riscul ca beneficiile obținute de R.F. Iugoslavia să-i consolideze poziția președintelui sârb Milosevic. Jim Swigert, adjunctul secretarului de stat american pentru Europa de Sud, a exprimat – în noiembrie 1997, la Creta – punctul de vedere conform căruia proiectul de conductă ce ar corespunde intere-

selor SUA și României ar trebui să evite Iugoslavia și să tranziteze, printr-o buclă, Ungaria și Croația.

În concluzie, putem afirma că Statele Unite ale Americii și-au definit clar interesele în Balcani, iar parteneriatul strategic bilateral reprezintă un avantaj major pentru interesele naționale românești. Rămâne, totuși, în atenția decidenților politici români ca, în negocierea prevederilor "Parteneriatului strategic", să prezinte, cu argumente solide, avantajele unei rute de transport a petrolului spre Europa, prin România.

Trebuie evitată tentația "exceptionalismului românesc" de a considera oferă de parteneriat strategic cu Statele Unite ca pe o mare victorie a diplomației românești. Analiza comparativă a celorlalte parteneriate ale SUA și a intereselor sale regionale trebuie să impulsioneze diplomația românească în prezentarea unor proiecte realiste și viabile la negocierea parteneriatului cu Statele Unite ale Americii. □

NOTE:

1. Samuel P. Huntington, *Viața politică americană*, Editura Humanitas, capitolul 2, 1994.
2. Samuel P. Huntington, "The erosion of American National Interest", *Foreign Affairs*, Sept./Oct. 1997, pp. 29-49.
3. Zbigniew Brzezinski, "A geostrategy for Eurasia", *Foreign Affairs*, Sept./Oct. 1997, pp. 50-64.

KEITH HITCHINS

Mit și realitate în istoriografia românească

București, Editura Enciclopedică, 1997,
traducere de Sorana Georgescu-Gorjan
pag. 324

Volumul se constituie într-o analiză documentată a istoriei moderne a României din perspectiva ideilor politice.

Cele trei părți ale lucrării corespund celor trei teme cercetate: "Idee de națiune", "Idee de ștînga" și "Idee privind identitatea".

Primul grupaj urmărește dezvoltarea conștiinței naționale în Transilvania, începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea și pînă la primul război mondial.

În aceste eseuri, autorul analizează modul în care s-a cristalizat ideea de națiune în acceptiunea modernă de comunitate etnică, precum și rolul Partidului Național Român

în lupta pentru autodeterminare.

În a doua parte a cărții, Keith Hitchins se preocupă de conjunctura în care a apărut mișcarea muncitorească din România, influența acesteia asupra modernizării, precum și de dezvoltarea comunismului

în perioada interbelică.

În ultimul grupaj de eseuri, Hitchins se referă la ideologia naționalistă din perioada interbelică și la influențele ideilor occidentale asupra dezbatelor din România.

KOSOVO

– exploatarea tragică a unui mit istoric –

ANAMARIA GEORGIANA DUTCEAC

Încă o rană însingerează trupul bătrânei Europe. Strigăte de luptă, sînge și o nesfîrșită durere se răspîndesc din nou și parcă nu ne surprinde că astăzi se petrece tocmai în frămîntata regiune de sud-est. Confruntările armate dintre forțele de ordine sîrbe și luptătorii albanezi declanșate acum mai bine de două săptămîni ne-au reamintit că nu degeaba Balcanii au fost numiți butoiul cu pulbere al Europei.

Evenimentele

Totul a (re)început pe 28 februarie – 1 martie, cînd o patrulă de poliție sîrbă a fost surprins de un atac al albanezilor ce s-a soldat cu șase victime. Responsabilitatea acțiunii a revenit Armatei de Eliberare din Kosovo, o milîtie albaneză ce urmărește independența provinciei.

Reacția sîrbă nu a înțîrziat să apară. Desfășurarea de forțe sîrbe a fost impresionantă. Îndreptate către un cătun albanez, ofensiva sîrbă a produs un adevarat masacru, lăsînd în urma sa 53 de morți, printre care și femei și copii.

Scene de o neînchipuită cruzime s-au petinat pe ecranele televizoarelor sau au fost descrise în paginile ziarelor din toată lumea. Ferocitatea trupelor sîrbe a depășit orice limită. Federația Internațională a Drepturilor Omului, într-un comunicat din 13 martie, denunță teroarea sîrbă și crimile comise în numele unei dreptăți cel puțin relative.

În orașul Priština, ca și în alte localități din zonă, albanezii continuă să demonstreze pașnic, la îndemnurile Ligii Democratice din Kosovo, al cărei lider, Ibrahim Rugova, predica non-violență, dar și independență regiunii. În timpul acestor manifestații, poliția sîrbă a intervenit cu duritate, operind numeroase arăstări și răñind peste 250 de persoane din rîndurile albanezilor, dar și din rîndurile reprezentanților presei occidentale.

De altfel, tratamentul aplicat de către autoritățile sîrbe tuturor jurnaliștilor a fost extrem de grosier,

lipsa de transparență și reaua-voință caracterizînd relațiile dintre media și oficialitate.

Cu toate că a erupt brusc, criza din Kosovo era previzibilă. Rana aceasta nici nu apucase să se închidă de pe urma conflictelor din 1990-1991. În plus, conflictul actual reedită aceleași scenariu și aduce în prim-plan aceiași actori.

Originile conflictului

Departă de a fi de dată recent, conflictul din Kosovo reîzbucnește intermitent în momente dificile. Dacă ar fi să examinăm numai perioada de după cel de-al doilea Război Mondial, am observa recurența acestor tensiuni.

După 1946, Tito garantase autonomia a două regiuni, Voivodina, cu populație majoritară maghiară, și Kosovo, cu o largă majoritate albaneză. Acest fapt va fi consfințit prin Constituția Republicii Socialiste Federative Iugoslavia din 1974. Albanezii aveau acum dreptul la guvernanța treburilor locale și la educație în limba maternă.

Anii '80 aduc cu ei un val de naționalism-comunism, care încearcă să acopere profunda criză de sistem (economică și politică) prin agitarea sloganurilor iredentiste. Dacă, în 1968, protestele albanezilor nu au stîrnit o reacție dură, nu același lucru s-a întâmplat în martie 1981, cînd trupele sîrbe au făcut aproape 1.000 de victime.

Perioada 1986 – 1989, a "revoluției culturale sîrbe", îmăspriște situația minorităților naționale de pe teritoriul iugoslav. Eșecul economic al autogestiunii este pus pe seama atomizării rezultate din autonomia regională. Un memoriu al Academiei de Știință din Belgrad face deja – în 1986 – apel la întoarcerea la centralism și critică împărțirea teritorială efectuată de Tito, care defavorizează populația sîrbă.

Din 1986, campionul naționalismului sîrb este (același!) Slobodan Miloșevici, care adoptă poziția

Memoriului Academiei, ducînd o luptă internă în sinul partidului în numele protejării sîrbilor din Kosovo.

Începe astfel o campanie brutală de măsuri represive. Un discurs politic revanșard imaginează un adevarat genocid al sîrbilor (cînd, în realitate, rata criminalității nu depășea media), care mobilizează masile și face acceptată o politic de asimilare. În 1989 au loc din nou în Kosovo confruntări de stradă, din care rezultă 24 de morți și peste 700 de arestați. Autodeterminarea provinciei nu mai este permisă. Naționalismul sîrb triumfă – pe 28 iunie 1989 – cu ocazia aniversării a 600 de ani de la bătălia de la Kosovo Polje. Un milion de sîrbi îl aclamă pe Slobodan Miloșevici...

Zodia neagră a albanezilor se prelungeste și în 1990: deputații albanezi trec în clandestinitate. Educația în limba maternă este din ce în ce mai îngredită. În Kosovo se instaurează un regim de hegemonie militar sîrb, în care o minoritate de 10% își impune politica unei populații covîrșitor majoritară, progresiv marginalizată.

Criza din Kosovo prezintă caracteristicile unui conflict istoric și teritorial între două etnii conlocuitoare.

Ca peste tot în peninsula Balcanică, și în Europa Centrală, frontierele stabilite după cel de-al doilea Război Mondial au separat adeseori populații întrăgi, formîndu-se astfel minorități etnice. Acestea au reprezentat o potențială sursă de conflicte intra- și interstatale.

Deseori, cînd dificultățile din interior amenință prăbușirea sistemului, marota naționalismului poate canaliza tensiunile într-o altă direcție. Așa a fost cazul în anii '80, cînd credibilitatea socialismului era pusă în primejdie de declinul economiei iugoslave, ca și de o profundă criză ideologică. Salvarea a venit prin agitarea unor lozinci patriotarde. Făcînd apel la sentimentul național și la tradiția panslavistă ale sîrbilor, puterea comună de la Belgrad a reușit, dacă nu să salveze sistemul, măcar să se salveze pe sine. Miloșevici se află la conducerea Iugoslavie/Serbiei de o lungă perioadă de timp și succesul se datorează în mare măsură tipului de discurs practicat. Evident, această mobilizare masivă nu se putea face fără ajutorul unei propagande bine orchestrate, care să speculeze tensiunile deja existente.

Nu trebuie negate diferențele din regiune. Factorii care separă populația sîrbă de cea albaneză nu

sînt deloc negligibile: limba, tradiția și religia servesc la conturarea a două identități distincte.

De asemenea, fluctuațile de populație din Kosovo sunt de natură să mărească starea de confuzie. Dacă, înainte de 1940, proporția era de 6 la 4 în favoarea albanezilor, emigrarea sîrbilor către nord, ca și rata natalității mai crescută a albanezilor au condus la un raport de 9 la 1 în prezent. Factorul economic a jucat și el un rol important în aceste migrații. Regiunea Kosovo nu are un potențial agricol sau industrial prea mare. Este deci de înțeles de ce atî sîrbii, cît și albanezii au ales să se strâmte în locuri mai atractive din punct de vedere economic.

Cu toate că aceste diferențe există și sunt bine marcate, ele nu constituie în sine o cauză de conflict. Ceea ce a contribuit decisiv la inflamarea acestor tensiuni a fost manipularea prin intermediul unui mit istoric.

Mitul istoric

După cum afirmă Iván Bibó, naționalismul popoarelor din Europa de Est este fundamentat pe tema de a pierde identitatea națională. Si cum aceasta se sprijină pe doi piloni – limba și istoria –, fiecare mișcare naționalistă în parte își trage justificarea din poartarea acestor doi factori.

Sub regimul comunist, Iugoslavia a făcut o figură aparte prin promovarea, încă din 1946, a unui naționalism oficial, care a respins categoric intervenția sovietică în treburile interne. Mareșalul Tito a știut, în același timp, să fie flexibil în cadrul sistemului federal iugoslav, menținînd un echilibru relativ stabil între diversele popoare care îl alcătuiau.

Concomitent cu slăbirea puterii dominatoare a partidului comunist și cu apariția primelor semne de separatism în interiorul federației, sîrbii construiesc un mit istoric, menit să argumenteze în favoarea unui guvern centralizator, cu sediul la Belgrad.

În privința provinciei Kosovo, sîrbii au manifestat tendințe hegemonice, fabricînd o întreagă ideologie care să le susțină acțiunile. Astfel, Kosovo a fost denumit – în purul limbaj de lemn – "leagănu național sîrb", "vechea Serbie" sau "pămîntul sfînt al sîrbilor".

Vechile clișee au fost reactivate și s-a pus din nou întrebarea: Cine a fost primul? (oare de ce sună atî de familiar?) Albanezii își afirmă dreptul primului venit asupra teritoriului Kosovo și susțin că sîrbii, ve-

nind în secolele 6-7, au găsit o populație ilirică ce locuia aici de secole.

De partea sârbă, tradiția istorică este mai bogată. În general, este acceptată versiunea conform căreia sârbii împing vechile populații ilirice spre sud-vest, rămânând singurii stăpâni ai locurilor. Revenirea puternică a albanezilor se produce abia în secolele 17-18, pe fondul războaielor austro-turce și al deplasării a 200.000 de sârbi, alături de patriarhul de Pec, către nord.

Se aduc numeroase argumente care justifică localizarea în Kosovo a inimii vechii Serbiei, cu arhiepiscopia de la Pec și mănăstirile de la Decani și Studenita ca simboluri ale spiritualității ortodoxe și implicit ale națiunii sârbe. Istoria și religia se împletește pentru a demonstra apartenența la ființa națională a acestei regiuni consacrată de evenimentele trecutului ca fiind centrul vechiului stat sârb al legendarului Ţetăfan Dušan (1346-1355).

Din toată această mitologie, "elementul emotiv esențial", cum îl numește scriitorul Ismail Kadare, este reprezentat de bătălia de la Kosovo Polje, din 1389, care marchează sfîrșitul independenței sârbești.

Istoriografia naționalistă uită însă să amintească faptul că, la această importantă bătălie, turci au fost întâmpinați nu numai de armatele sârbului Lazar Hrebeljanović, ci și de contingente de albanezi, croați și români. Printr-o simplă trăsătură de condei, sârbii transform ceea ce putea fi simbolul cooperării dintre popoarele balcanice într-o pledoarie pentru purificare etnică.

Istoria se transformă în obiectul unui adevărat cult, ce potențează reacțiile emoționale.

Pentru toate popoarele din Europa de Răsărit, pericolul revigorării unor mituri istorice este imens, mai ales că acest tip de discurs este des întîlnit. Nu numai sârbii îl folosesc cu succes pentru a-și acoperi acțiunile brutale sau declarațiile incendiare. La fel de bine se regăsește acest model și în cazul maghiar, cu nostalgia "Ungariei mari", ca și în cel românesc, prin invocarea, în cheștiunea Transilvaniei de exemplu, a altor mituri istorice (unitatea, romanitatea), analizate pe larg de Lucian Boia.

Riscul cel mai mare în cazul falsificării sau denaturării evenimentelor istorice este de a ignora pur și simplu prezentul. În numele unui trecut "glorios", se întreprind acțiuni irresponsabile și se blochează orice posibilitate de dialog și negociere.

Posibile soluții

În fața actualei crize din Kosovo se pot preconiza trei soluții. După cum afirmă Jean-Claude Casanova în *Le Figaro*, schimburile de populații sau împărțirea teritorială nu ar constitui o adeverătă rezolvare a problemei. Ar fi generate noi valuri de nemulțumiri și violențe, dublate de sentimentul arbitriului împărțirii.

De fapt, singura soluție în situația de față rămâne coabitarea celor două populații, albaneză și sârbă, într-o regiune care să se bucure de autonomie, dar în care drepturile minorității sârbe să fie respectate.

Această soluție este posibilă doar în condițiile unei schimbări radicale de mentalitate. Compromisul ar trebui să devină nu un motiv de rușine, ci un punct de glorie în arta politicii. Fiecare dintre părți trebuie să știe să cedeze pentru a cîștiga – sârbii să recunoască autonomia regiunii, iar albanezii să renunțe la revendicările legate de independență sau alipirea la Albania.

Această variantă este cea susținută de întreaga comunitate internațională. Evident îngrijorătoră de apariția acestui nou focar de tensiune în fostă Iugoslavie, încă nerecăută de pe urma războiului din Bosnia, Uniunea Europeană, ca și Statele Unite și Rusia, dorește limitarea crizei, precum și a consecințelor acesteia.

Pe această linie, poziția adoptată de Conferința Europeană în cadrul ședinței din 12 martie de la Londra a fost clară: s-a făcut apel la soluționarea politică a crizei și s-a acordat sprijinul activității grupului de contact format din șase țări.

Pe data de 9 martie a fost dat un ultimatum de 10 zile pentru retragerea trupelor sârbe din provincie, însă nerespectarea lui nu a trasă instituirea imediată a unui embargo al armelor asupra Serbiei.

Vizita la Belgrad a ministrului de externe rus, Evgheni Primakov, și a adjunctului șefului Departamentului de Afaceri Externe al SUA, Strobe Talbott, se înscrise pe linia încurajării negocierilor în această criză.

Rolul României în conflict

Prin însăși poziția sa geografică, România se află foarte aproape de miezul conflictului. Interesele sale în regiune, ca și relațiile sale cu Serbia, o fac extrem de interesată de evoluția evenimentelor, mai ales având în vedere războiul din Bosnia și consecin-

tele pe care embargo-ul asupra Serbiei le-a avut pentru economia românească.

Uniunea Europeană a făcut apel la toate statele, inclusiv la cele asociate, să ia "măsuri la nivel național" pentru găsirea unei soluții politice.

În vizita sa la București, din 19 martie, Strobe Talbott a vorbit despre "influență și prestigiu în regiune" de care se bucură România și, implicit, a cerut României o poziție activă în rezolvarea crizei.

Ministrul de externe român, Andrei Pleșu, a fost de acord cu susținerea oricăror acțiuni inițiate de comunitatea internațională, deși a precizat că este de dorit să nu se ia măsuri radicale.

În orice caz, România, ca și întreaga Europă, are interesul de a calma tensiunile din această zonă, unde echilibrul este fragil, înțînd cont de prezența unei minorități albaneze în Macedonia sau a unei minorități grecești în Albania.

Cum cele două părți implicate în conflict din Kosovo (sârbii și albanezii) nu par a fi capabile de un real compromis, intervenția internațională este de dorit. România are posibilitatea, în acest context, de a-și demonstra capacitatea de mediere în regiune, încercând să atenueze astfel impactul negativ al instabilității politice sale interne. □

ALASDAIR MACINTYRE
Tratat de morală. Despre virtute

București, Editura Humanitas,
traducere de Catrinel Pleșu,
Cuvînt înainte de Aurelian Căruțu
pag. 290

Cartea autorului de origine scoțiană,
apărută la editura Humanitas,
a constituit cea mai bună creație a lui
MacIntyre, un punct de cotitură în cariera
filosofului. Ea se adresează mai ales celor
preocupăți de istoria ideilor politice.

Mai puțin accesibilă publicului neavizat,
opera prezintă o valoare deosebită
pentru specialiști, oferind o perspectivă inedită
asupra principalelor doctrine și sisteme
filosofice din istoria omenirii.

Lucrarea a provocat o dezbatere vie
în lumea intelectuală din Statele Unite,
datorită caracterului radical al tezelor expuse

în paginile sale. Autorul american
rezintă cauzele declinului filosofiei morale,
a eticii, natura eului modern și societatea
liberală, precum și unele teorii ale marilor
filosofi ai lumii: Nietzsche, Aristotel,

Rawls, Nozick. Considerat a fi un
antiliberal, conservator sau retrograd,

Alasdair MacIntyre se apropie mai mult
de tezele comunitariste, prezentând un punct
de vedere original în disputa clasica
a acestuia cu liberalismul.

ANAMARIA GEORGIANA DUTCEAC –
she is Student, in IV year, at the Faculty
of Political Science and Public Adminis-
tration, University of Bucharest.

Banatul: interculturalitate sau/și polarizare etnică?

Am în față două lucrări recente despre relațiile interetnice existente, în trecutul mai îndepărtat și mai apropiat, în Banat: o carte bilingvă, de mici dimensiuni, a lui Victor Neumann¹, și un amplu studiu semnat de Liviu Chelcea². Apariția lor evasimultană, ca și comunitatea obiectului asupra căruia se apleacă, justifică, cred, recenzarea lor comună și încercarea de a le descifra, comparativ, mesajul. Victor Neumann este istoric, Liviu Chelcea este sociolog. Primul prezintă stările de lucruri din Banatul de astăzi, căușindu-le rădăcinile într-o serie istorică ce și are începutul în secolul al XVIII-lea; cel de-al doilea examinează situația din perioada interbelică, invocând însă antecedentele acestei situații din perioada monarhiei austro-ungare și prelungirile sale contemporane. Pot spune de la început: sănătățile convins că cele două scrierii relevă, ambele, aspecte reale ale raporturilor interetnice din regiunea cercetată, dar ele așează accente diferite, chiar opuse, asupra relațiilor înșătișate. O anume

1. Victor Neumann, *Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului* (Identités multiples dans l'Europe des régions. L'interculturalité du Banat). Editura Hesstia, Timișoara, 1997.

2. Liviu Chelcea, "Naționalism și regionalism în Banat în perioada interbelică: competiție pentru resurse, elite și discursuri culturale", în *Revista de cercetări sociale*, nr. 2/1997.

ghiară. Compoziția demografică a Banatului s-a schimbat însă în decenile de după cel de-al doilea război mondial și prin aşezarea masivă în această regiune, pentru repopularea satelor săvăbești părăsite și pentru îngroșarea rândurilor muncitorumii industriale, a românilor proveniți din alte zone ale țării, deci a unei populații lipsită de antrenament istoric intercultural (V.N., pp. 36, 38, 44).

Din analizele autorului înțelegem că interculturalitatea înseamnă mai mult decât simpla conviețuire, fie și pașnică, a unor etnii diferențiate. Ea înseamnă realitatea unor multiplu împălitite influențe reciproce: plurilingvismul (cunoașterea și utilizarea curentă, cel puțin la nivelul comunicării cotidiene, a limbii unor concețăteni de altă etnie, iar în cazul mulțor intelectuali de seamă, și la nivelul creației și comunicării culturale majore); elemente comune de civilizație și cultură materială, influențe reciproce în sfera habitatului, portului, activităților de toate zilele, inclusiv – și nu în ultimul rând – în obiceiurile alimentare, în arta culinară. În patrimoniul arhitectural al Banatului – iconografia cărții o ilustrează convingător – se regăsesc biserici, edificii publice administrative și culturale de varietate sorginte stilistică europeană. Collecții muzeale, biblioteci bi- și trilingve cuprinzând varii publicații de valoare istorică documentară în limbile practicate în regiune constituie un tezaur comun al populației multietnice a regiunii (V.N., pp. 25 și a.). Bi- și trilingvismul a fost practicat, înainte de primul război mondial, de o seamă de oameni de cultură din regiune, în-

clusiv români, drept cale de ieșire "în lume", de intrare în circulația europeană (V.N., p. 7). În Banat funcționează și astăzi, pe lângă cele românești, școli – primare și medii – în limbile germană, maghiară, sârbă, bulgară și slovacă; autorul oferă o seamă de date concrete despre acestea. Nu este lipsită de interes, în această ordine de idei, constatarea autorului că "pe fondul emigrării masive a populației germane și evreiescă, școlile primare și liceele cu limbă de predare germană sunt dominate într-o proporție de 80% de copii a căror limbă maternă este română" (V.N., p. 33). Un aspect deloc neglijabil al interculturalității îl reprezintă fenomenul marijelor mixte; zeci de mii, spune autorul (V.N., pp. 43-44), dar nu dă, din păcate, indicații mai precise în această privință.

Ceea ce este mai important: desfășurarea procesuală a interculturalității în Banat, începând cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă în prezent, a fost inseparabil legată de procesul modernizării modului de viață, al dezvoltării economice și al implementării infrastructurilor specifice modernității în această regiune: Timișoara a fost printre primele orașe europene în care a apărut tramvaiul ca mijloc de transport în comun și a prezentat, multă vreme, un grad de concentrare industrială și comercială mai ridicat decât majoritatea orașelor României. Interculturalitatea a fost și este percepță de majoritatea populației bănățene – cum și era, de fapt – ca factor favorizator al modernizării, arată autorul; aderența la interculturalitatea a însemnat și înseamnă și as-

tăzi aderență la modernitatea și modernizarea în continuare a modului de viață, a structurilor sociale. Si – drept concluzie la toate acestea – "populația locală și-a asumat identitatea multiplă, care este, în realitate, identitatea sa fundamentală" (V.N., p. 32). Prin aceasta, Banatul, spațiu marginal al României, este, în același timp, "spațiul cel mai european" al țării, care ar putea juca un rol de seamă în integrarea europeană a acesteia (V.N., p. 45). Iată poarta întregii lucrări.

Se mai cuvine observat că Victor Neumann nu idealizează relațiile interetnice ale Banatului, ci recunoaște – cu regret – prezența și a unor varii orientări naționaliste, în trecut ca și în prezent, în viața acestei regiuni.

Această față a relațiilor interetnice din Banat – anume, cea tensionată, "concurrentială", chiar conflictuală – este abordată de Liviu Chelcea. Cum am spus la început, această față aparține și ea, cu siguranță, realității. Sunt convins de veridicitatea tuturor statisticilor prezentate de autor, de faptul că referirile sale la sursele din epocă sunt autentice. Problematic este doar unghiul de vedere al abordării și interpretarea – aprobatoare sau dezaprobatore – a unor atitudini. Pentru Liviu Chelcea, "multiculturalitatea" este un "concept destul de gol" (L.Ch., p. 30), căruia îi opune, în întregul său discurs și cu deosebire în concluzii, punctul de vedere naționalist, cel al "românării" dezirabile, cît mai consecvente, a regiunii, ceea ce echivalează – implicit – cu eliminarea, lichidarea multiculturali-

tății (L.Ch., pp. 52-54). (În paranteză notez aici: termenul de *interculturalitate*, utilizat de primul autor, este mai precis și mai la locul lui aici decât cel de *multiculturalitate*, folosit de cel de-al doilea autor. Si mai adaug că, departe de a fi "goale", astăzi conceptul de interculturalitate, cît și cel de multiculturalitate sunt curent utilizate, în literatura contemporană, occidentală, a relațiilor interetnice, cu sensuri și cu definiții nici mai mult, nici mai puțin precise ca acelea ale majorității noțiunilor din științele socio-umane.)

Liviu Chelcea prezintă mai întîi, pe larg, datele statistice care atestă subrepräsentarea (adică prezența procentuală mai redusă decât ponderea sa în ansamblu populației) a populației românești a Banatului, în timpul dominației austro-ungare, în mediul urban, în administrația de stat și cu deosebire pe treptele superioare ale acestieia, în meserie și în comerț, în profesiile liberale (L.Ch., pp. 38-41). Românii bănățeni erau în majoritate agricultori și săteni, mai puțin orășeni, meseriași, comercianți, intelectuali și funcționari de stat. Această subprocentualitate a fost trăită de reprezentanții mișcării naționale ca o nedreptate istorică și era una, realmente. Cauzele sunt însă de ordin istoric și nu implică, necesarmente, postularea relevi intenții a tuturor celorlalte etnii, în bloc, față de populația românească. Politica națională a administrației maghiare din ultimele decenii ale secolului trecut și din primele decenii ale secolului nostru poate fi, în multe privințe, pe drept incriminată pentru tendințele sale asimilaționiste, antide-

mocratice. Însă, Liviu Chelcea prezintă politica de românizare, promovată în perioada interbelică de ideologia naționalistă românească și de puterea de stat ca fiind o contraponere perfect justificată a ideologiei și politicii anterioare, maghiare, omisind că era vorba – deși cu semn contrar – de aceeași atitudine și practică asimilaționistă, antidemocratică: românizarea însemna că „străinii” (n.n.: minoritari, dar cetăteni români, născuți în regiune) trebuiau „dislocați din locul lor tradițional în profesii, orașe și școli”. Este împede că o atare politică nu putea duce decât la perpetuarea stării conflictuale, la o nouă „polarizare”. Victor Neumann notează acest lucru, scriind despre „cvasi-identitatea” acestei politici cu cea anterioară, de maghiarizare, politică ce nu a rezolvat, ci a încărcat din nou relațiile interetnice cu un potențial conflictual (V.N., p. 32).

În unele încheieturi ale argumentației sale, Liviu Chelcea oferă (probabil, involuntar) argumente în favoarea numitei „cvasi-identități”. Astfel, de pildă, el vorbește despre faptul, iarăși contestabil, că școlarizarea românilor, după 1867, în sistemul învățământului de stat (cu limba de predare maghiară), „permitea o anumită ascensiune socială a unei părți a elevilor români”, dar „crea implicit și o anumită asimilare”; „absolvenții români ai acestor școli obțineau posturi în administrație. Școlile tehnice, de asemenea cu limba de predare maghiară, au produs și ele un strat de muncitori calificați sau de mici meseriași”. Dar ele „au creat implicit și o anumită asimilare” (L.Ch., p. 36); „...educația

și mobilitatea socială în cadrul administrației maghiare a mai creat și categoria stigmatizată și oculată după 1918 a «renegaților», a celor asimilați la cultura maghiară” (L.Ch., p. 37). Așa este, fără îndoială. Dar tot așa, în perioada interbelică, după cel de-al doilea război mondial și astăzi, îngădăirea sau refuzul posibilității de școlarizare în limba maternă a minorităților are același caracter asimilaționist, antidemocratic și este considerat incompatibil cu tendința acestor minorități de conservare a propriei identități.

Liviu Chelcea se ocupă pe larg, în studiul său, de „regionalismul bănățean”, ca de o variantă *sui generis* a naționalismului românesc din perioada cercetată. Acest „regionalism”, deloc mai puțin îngăduitor față de minorități, militând și el pentru „românizarea” regiunii, se îndrepta totodată împotriva excesivei imixtiuni a centrului statal în treburile locale, împotriva tendințelor de coborâre a Banatului la nivelul cultural mai redus al Vechiului Regat, împotriva „balcanismului” și – implicit – pentru păstrarea modernității mai avansate a structurilor socio-economice și culturale ale Banatului (L.Ch., pp. 49-52). Printre faptele la care se poate referi acest regionalism, autorul menționează într-un loc procentul mai mare al românilor care știau (au învățat înainte de 1918) să scrie și să citească, decât în Vechiul Regat și în general deschiderea, disponibilitatea mai mare a păturii țărănești la cultură, la contactul cu intelectualitatea (L.Ch., p. 50). În finalul studiului său, Liviu Chelcea remarcă o anumită schimbare de

orientare a regionalismului românesc bănățean în ultimii ani ai regimului comunist și în perioada posttotalitară, „de această dată într-o formă mai cooperantă cu minoritatele”, în forme „mai cosmopolite și mai (central-)europene” (L.Ch., pp. 53 și 54). „Cosmopolitismul” i se atribuie aici, se pare, o nuanță peiorativă, „antнационаlă”. Este vorba însă, într-adevăr, de o reorientare democratică, organic legată, concomitent, de modernizarea și integrarea europeană a regiunii și a întregii țări.

Andrei ROTH

O altă abordare a istoriei ideilor politice

Apărută în 1986 la Paris, carte* lui Raoul Girardet urmează altor lucrări personale pe teme politice: *Le nationalisme français 1871-1914* (1966), *L'idée coloniale en France de 1871 à 1962*

* Raoul Girardet, *Mituri și mitologii politice*, traducere Daniel Dumitriu, prefață Gabriela Adameșteanu, Institutul European, Iași, 1997; XII + 152 p. Conține note și referințe pp. 155-165.

(1972), *Pour une introduction à l'imaginaire politique* (1986).

Născut în 1917, autorul a trăit o viață pe deplin implicată în istoria țării sale (a participat la mișcarea de rezistență din cel de-al doilea război mondial, militant politic în timpul crizei algeriene). Se retrage din viață politică în favoarea activității universitare, ca profesor al Institutului de Studii Politice de la Sorbona. Se autodefinește ca fiind „anarhist prin temperament, liberal prin rațiune, patriot prin fidelizeitate”.

Tradus pentru prima dată în România, publicul cititor are ocazia de a face cunoștință, prin R. Girardet, cu încă o scriere dedicată fenomenului mitologic (cu abordare politică de această dată)

pe filiera intelectuală pe care autorul și-o revendică: Mircea Eliade, Claude Levi-Strauss, George Dumézil și-a. Însă, acești deschizători de drumuri nu s-au situat în interiorul timpului istoric, între limitele unui spațiu măsurat și datat. Intenția declarată a autorului este de a defini modalitățile de adaptare ale datelor studiilor anterioare la o realitate concretă. Astfel, Raoul Girardet acordă prioritate în eseu său realității franceze, având ca limite cronologice ultimele două secole. Investigația nu este orientată (asemeni lucrărilor clasice de istorie a ideilor politice) doar la nivelul gândirii organizate, rational constituite și logic conduse, ci are o definită orientare spre imaginul politic, prin manifestările sale „periferice” (romane populare, manifeste, jurnale etc.).

Demersul întreprins de Raoul Girardet (așa cum ne mărturisește chiar autorul) este unul jalonat de numeroase piedici. Unul dintre

obstacolele cu care se confruntă o analiză a mitologiei politice îl reprezintă ambiguitatele lingvistice ale termenului de mit. În primă linie, se disting trei concepții asupra mitului. Pentru antropologul și istoricul sacrului, el reprezintă o povestire ce păstrează o valoare explicativă prin excelență cu referire la trecut, pentru alții mitul se confundă cu mistificarea, ca un ecran ce se interpune între adevărul faptelor și exigențele cunoașterii, iar în fine (așa cum este prezentat de Georges Sorel în *Reflecții asupra violenței*), mitul mai poate fi văzut și ca energie creatoare, stimulator al unor acțiuni de o putere nebănuită.

În opinia autorului, nici unul dintre aceste concepție nu poate epuiza sau contura conținutul mitului. Deopotrivă fabulație, mistificare și exercițind o funcție explicativă, mitul nu se dezvăluie ca fiind, în opinia lui Girardet, o grilă capabilă să ordoneze haosul tulburător al faptelor și evenimentelor. (p. 4)

Oțind pentru analiza punctuală, autorul distinge, dincolo de ambivalența și de fluiditatea discursului mitologic, patru teme ce apar cu precădere în Franța în ultimele două secole, teme pe care le denumește „mari ansambluri mitologice”. Conspirația, Vîrsta de aur, Salvatorul și Unitatea. Bulversările ce caracterizează ultimele două secole ale istoriei politice franceze au fost marcate de o neobosită efervescență mitologică, efervescență care s-a cristalizat în jurul acestor mari patru teme.

Mitul Conspirației (sub cele trei forme ale sale: ale complotu-

lui iudaic, iezuit sau masonic) are în centru său imaginea însărcinată a *organizației secrete* care luptă cu mijloace perfide pentru dominația universală. Fidel grilei de interpretare schițate, Girardet analizează acest mit așa ca mit mobilizator (în terminologie soreiană), ca expresie a unor fundamente obiective, și în final ca modalitate de intoxicare și manipulare. Mitologia Conspirației îl apare astfel autorului ca fiind „o percepție negativă a unor aspirații tăcute, ca expresie inversată a dorințelor mai mult sau mai puțin conșiente, dar întotdeauna nesatisfăcute. (p. 45).

Mitul Salvatorului se prezintă diversificat, în patru arhetipuri ale conducerii: Avându-l ca model fie pe Cincinatus ca expresie a venerabilității și a experienței, pe Alexandru cel Mare ca erou inspirat, pe Solon ca fondator al unei noi ordini sau pe Moise ca arhetipul profetului, acest mit se manifestă în funcție de diferite variații istorice. Întotdeauna pe fondul unei crize de legitimitate, mitul Salvatorului poate reprezenta lantul între „o legitimitate tradițională” dezagregată și înlocuită, și un sistem nou, insuficient acceptat. În viziunea autorului, mitul permite recunoașterea spontană a ordinii stabilite, acceptare nu atât la nivelul deciziilor, ci mai ales la nivelul cadrului, al legitimității la care se iau decizii, ca „agent al socializării suflătorilor”. (p. 69)

Mitul Vîrstei de aur, în relație directă cu noțiunea căderii, acest vis al unui trecut luminos se structurează în raport cu două valori

esențiale: pe de o parte, cele ale inocenței și purității, pe de altă parte, cele ale solidarității. Astfel, nostalgia sau căutarea va fi dublu orientată împotriva unei modernități care corupe, grăbind distrugerea obiceiurilor de altă dată. Ca reacție la situații sociale în care vechile echilibre sănătoase și amenințătoare manifestările acestui mit iau adesea formele unor subculturi (cum ar fi mișcările puritaniste, ecologiste, chiar *science-fiction*-ul și-a.m.d. – aşa cum a arătat și Mircea Eliade în *Sacru și profan*). Ca o observație interesantă, autorul relevă faptul că în arierplanul unui astfel de discurs, ce se vrea generalizator, sănătoase și amețătoare perceptibile referințele autobiografice într-o confruntare a unei duble nostalgie: cea a trecutului individual și a timpului revoluției istorice. (p. 106) Mitologile politice ale Vîrstei de aur oscilează între tristețea pierderii iremedabile a ceea ce a fost și speranța ce o păstrează într-o amintirea prin ambiția regăsirii.

Mitul Unității pare a fi unul dintre cele mai dificile prin "eclectismul" său, el jucând un rol central în disputa din timpul Revoluției franceze, pe care autorul o evocă, între autonomia individualului și capacitatea de a decide singur asupra sa, pe de o parte, și voința de a uni și de a contopi totul potrivit imaginii unei societăți omogene și coerente, pe de altă parte. Este vorba, în esență, de două moduri de a vedea destinul comun. Aceste două atitudini se regăsesc de atunci, susține Girardet, și în privința separării sistemului teologic de cel politic și în privința con-

cepțiilor istorice comune privind unitatea și coerența Franței.

Deși are o aplicare rigurosă limitată la un context istorico-geografic, carteia lui Raoul Girardet nu poate să nu surprindă cititorul român prin analogiile cu realitatea românească pe care le provoacă această lectură. Aceste analogii ar putea reprezenta o probă în plus adusă unei teze pe care autorul doresc să o avanseze (dar insuficient susținut și argumentat), și anume ideea că imaginariul politic este compatibil cu o perspectivă de reflecție mai generală, universală chiar. (p. 140) Susținută de teorii ce au la bază observații psiho-sociologice, carteia subliniază caracterul dublu al mitului politic: cel de determinat și determinant al relației sociale.

Mituri și mitologii politice a lui Raoul Girardet reprezintă o lectură ce are darul de a incita o sferă largă de cititori (prin abordările complexe și neconvenționale), constituindu-se în același timp ca o provocare către o cercetare similară a imaginariului politic românesc.

Radu VOICU

Statul: o etapă istorică?

Se poate imagina o societate umană lipsită competență de orice formă de coerciție, relații de putere, autoritate ori influență, o societate în care mitul "bunului să-

batic" să-și găsească împlinirea? Este valid demersul gînditorilor utopici care întrevăd sfîrșitul organizării sociale de tip modern și întoarcerea societății umane la punctul inițial al dezvoltării sale, la o stare genuină a relațiilor interumane sau doar existența statului, ca singură formă ratională de organizare politico-socială, poate asigura dezvoltarea normală a unei societăți care să elimine pericolul entropiei și supraviețuirea comunității?

La toate aceste întrebări încearcă să răspundă Jean William Lapierre în carteia sa, care constituie o replică extrem de pertinentă la încercările unor autori utopici de a considera statul o etapă istorică ce urmează să depășească.

Viața fără stat constituie o luară de poziție a autorului vizavi de un eseu celebru al lui Pierre Clastres, *Societatea contra statului*. Bazându-se pe numeroase studii antropologice, sociologice sau istorice, Lapierre încearcă să demonstreze absurditatea unei asemenea concepții asupra statului, totul fiind dublat de o impresionantă erudiție în acest domeniu.

Două aspecte îl preocupă în principal pe autor, ambele deosebit de importante pentru demersul științific al eseului: primul este reprezentat de natura puterii politice într-o societate (există putere politică în orice comunitate, indiferent de stadiul dezvoltării sale sociale sau regăsim conceptul numai în cadrul grupurilor umane care au atins o anumită etapă istorică?);

* Jean William Lapierre, *Viața fără stat?*, traducere de Gabriela Scurtu-Iovan, Editura Institutul European, 1997

cel de-al doilea îl constituie rolul pe care inovația socială îl are în cadrul evoluției umane.

Unii antropologi au considerat că există o analogie între puterea politică existentă în cadrul grupurilor umane și relațiile de dominare/supunere care se instituează în lumea animală și, ca atare, relațiile sociale se nasc spontan, fiecare individ încercând să-și impună dominația asupra celorlăți. Lapierre respinge această vizionă structuralistă în special din pricina premisi de la care pornește. În cazul grupurilor de animale, relațiile dintre indivizi sunt esențialmente relații de dominație/supunere, bazate în primul rînd pe forță fizică (prin care se realizează coerciția), în timp ce relațiile dintre subiecții umani sunt de tip comandă/ascultare, care au o foarte puternică componentă psihologică ce nu poate apărea în cazul altor specii, și anume o credință a individului că autoritatea celui care decide este legitimă și chiar benefică pentru grupul social din care face parte.

De asemenea, deși între indivizi din cadrul unui grup de animale sau insecte se instituează o anumită ierarhie și unele relații de putere, spre deosebire de grupul uman, nu există un instrument coercitiv la care individul dominant să facă apel în ipoteza contestării autorității sale în afara forței sale fizice.

Într-o societate umană, relațiile de autoritate sau de putere sunt mult mai complexe. Pentru a pune în evidență gradul diferit de complexitate a puterii politice în interiorul diferențelor organizării sociale, autorul pleacă de la două premise majore:

- 1 – aranjarea diferențelor grade ale puterii politice de la nivelul minim de complexitate la cel maxim nu implică o evoluție obligatorie a societății;
- 2 – identificarea acestor grade ale puterii nu reprezintă o judecată de valoare asupra fericirii pe care aceasta o implică asupra oamenilor care trăiesc într-o societate.
- Având în vedere aceste ipoteze, Lapierre identifică nouă tipuri de societate, în funcție de gradul de complexitate a puterii politice și a sistemului politic:
  1. societăți cu reglare imediată și putere politică nediferențiată;
  2. societăți cu reglare prin mediere și putere politică nediferențiată;
  3. societăți cu reglare prin autoritate individualizată și putere politică;
  4. societăți cu reglare prin autoritate individualizată și putere politică diferențiată, dar fractio-nată;
  5. societăți cu putere politică concentrată și specializată într-un consiliu sau un șef;
  6. societăți cu putere politică organizață în mai multe consilii sau șefi suprapuși sau ierarhi-zati;
  7. societăți cu putere politică individualizată și foarte diferențiată;
  8. societăți cu putere politică insti-tuționalizată și exercitată prin rețea de relații clientelare;
  9. societate cu putere politică insti-tuționalizată și exercitată de o administrație specializată și ierarhizată.

Lapierre este preocupat în mod deosebit de rolul inovației sociale în dezvoltarea unei comunități. Pentru el, o societate care evită să inoveze social este condamnată la dispariție, deoarece procesul de dezvoltare este astfel stopat. Iată definiția pe care o dă inovației sociale: "Inovația socială reprezintă transformarea raporturilor sociale și de grup care tind să distrugă cadrele sociale stabilite prin transformarea organizării sistemului social".

Prin urmare, inovația socială reprezintă o revoluție pentru raporturile sociale care există într-o societate, configurând acesteia o dinamică ce îi permite să evolueze în raport cu necesitățile sale. Acest proces de inovare este propriu societății umane (ea este obligată în mod continuu la reamenajări în raporturile sociale) și foarte puțin prezentă în lumea animală, acolo unde homeostasia acționează în mod natural pentru menținerea echilibrului în interiorul grupului. Prin inovație socială se formează clase sociale noi, raporturi noi, incompatibile cu structura socială deja existentă; prin urmare, aceasta este înlocuită cu una nouă, capabilă să integreze noile relații apărute.

Apariția acestei cărți cu un puternic mesaj antiutopic nu înseamnă în mod automat că disputa societate-stat este încheiată, că s-a spus astfel ultimul cuvînt. Însă, orice luate de poziție posterioară va trebui în mod necesar să ia în considerare argumentele aduse de Jean William Lapierre în acest ese.

Răzvan GRECU

DAN PAVEL
Cine, ce și de ce?
Interviuri despre politică și alte tabuuri
Iași, Editura Polirom, 1998
pag. 210, preț neprecizat

După *Bibliopolis* și *Etica lui Adam*, Dan Pavel propune acum o carte de o cu totul altă factură, o culegere de interviuri extrem de interesante, apărute inițial în publicațiile 22 și *Sfera Politicii*. Autorul oferă o abordare a jurnalismului inedită pentru spațiul românesc, bazată pe respectarea sistemului clasic de coordinate ale calității unui articol – stilul caracteristic gazetarilor de peste ocean. Această aderență la stilul american este exprimată sintetic în titlul cărții, bazat pe formula *5W + H*, adică cele șase întrebări la care un articol de calitate trebuie să răspundă: *what, who, when, where, why și how* (ce, cine, când, unde, de ce și cum). Prefața volumului este semnată de reputatul politolog Vladimir Tismaneanu, Dan Pavel fiind unul dintre puținii inteligențiali români care se bucură de interesul susținut și de aprecierea acestuia. Interviurile sunt aranjate în funcție de apartenența interlocutorilor, cele trei părți ale cărții purtând titlurile: "Români" (Corneliu Coposu, Radu Câmpeanu, Ion Caramitru, Antonie Plămădeală, Constantin Galea, Gabriel Liiceanu),

"Americanii" (Francis Fukuyama, Stansfield Turner, Charles Fairbanks jr., Agnes Heller, Ferenc Fehér și Ken Jowitt) și "Un american român" (Vladimir Tismaneanu). Pe lîngă această structură tripartită, care încearcă o încladare a unui dialog intelectual româno-american – în care un rol important îl au gîndurile politologului Vladimir Tismaneanu, mediumul acestui schimb de idei – descoperim o altă schemă, mai subtilă, avînd ca elemente experiențele românească și americană ale autorului, precum și conținutul ideatic al acestei dialectici, descoperit în întrebările puse de Dan Pavel.

HENRI-IRENÉE MARROU
Istoria educației în Antichitate

București, Editura Meridiane, 1997, vol. 1 și 2
lei 18.000

Concepță într-o perioadă critică, caracterizată de criza modelelor – cel de-al doilea război mondial, lucrarea istoricului francez H.I. Marrou, se dorește a fi "o operă de știință" și în același timp "o operă de artă". Devenit – după propria afirmație" – avocatul sistemului antic de educație", Marrou, încearcă să găsească legăturile dintre pedagogia contemporană și cea antică, aceasta din urmă furnizînd modele pentru ceea ce astăzi generic numim educație. Analiza întreprinsă de autor, construită pe baza a două coordonate – etică,

multitudinii de precizări cu caracter autobiografic care ne permit intrarea în spațiul intim al autorului. Jose Ortega y Gasset își concentreză atenția pe relația dintre rationalism și vitalitate, oferind o nouă imagine: cea a hoitarului unde puterea rațiunii ia sfîrșit. Cartea își invită cititorii să mediteze asupra unui concept inedit – "rationalism" –, care este definit chiar de Ortega y Gasset ca fiind o "misiune a vremii noi" ce trebuie" a arăta că, dimpotrivă, cultura, rațiunea, arta, etica sunt datoare să slujească viață".

JOSÉ ORTEGA Y GASSET
Teama vremii noastre

București, Editura Humanitas, 1997
pag. 228, preț neprecizat

Scrisă la începutul anilor '20 și completată mai tîrziu cu încă cîteva eseuri și articole filosofice, carteau lui y Gasset reprezentă o lucrare de referință în domeniul filosofiei politice. Un moment inedit în această lucrare îl constituie "Prefața pentru germani", prin care scriitorul spaniol încearcă să explică anumite idei, interpretate uneori greșit la publicarea edițiilor anterioare ale operei de față. Totodată, acest pasaj este o pată de culoare, grație

respectiv *educație* – se întinde pe o perioadă de 15 secole, interval caracterizat de permanente schimbări și ajustări. De la educația homerică, specifică Greciei antice, căreia îi corespunde o etică de tip cavaleresc, eroică și pesimistă, trecînd prin educația spartană, conservatoare și reacționară, cu o etică totalitară, se ajunge la analiza spațiului atenian unde se definitivează trecerea de la educația militară la cea spirituală, respectiv civilă. Henri-Irenée Marrou reușește să surprindă toate elementele care au contribuit la conturarea unei pedagogii originale și fertile: sofistica, retorica, dialectica, anumite obiceiuri (cum ar fi echitația, atletismul și vînătoarea) și, poate în primul rînd, gîndirea filosofică reprezentată de Socrate, Platon și Aristotel.

2. Editorial	Dan Pavel	Preliminaries to Multinational-State
6. <i>On the Look-out for Identity</i>	Nicolae Gheorghe	Elementaries Forms of the Harm and pre-Racialist Speech
13.	Dan Oprescu	What is to be done?
18.	Iulius Rostăș	Modalities to Approach
21.	István Aranyosi	The Roma from Hungary
25. <i>The Archives of Sfera Politicii</i>	Ion Varlam	Reply
28.	Document	The Death of Gheorghe Gheorghiu-Dej
34. <i>Debates</i>	Valentin Protopopescu	A Survey on Psychoanalysis in Romania
39. <i>Up-to-Date</i>	Romulus Brâncoveanu	TV Strategies and Political Life
45. <i>International Politics</i>	Doru C. Frunzulică	Western Powers and the European Integration (II)
50.	Marian Zulean	American Interests in Balkans
54.	Anamaria G. Dutceac	Kosovo: The Tragic Exploitation of a Historical Myth
58. <i>Book Reviews</i>	Andrei Roth	Victor Neumann, <i>Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului</i> Liviu Chelcea, <i>Naționalism și regionalism în Banat în perioada interbelică: competiție pentru resurse, elite și discursuri culturale</i>
60.	Radu Voicu	Raoul Girardet, <i>Mituri și mitologii politice</i>
62.	Răzvan Grecu	Jean William Lapierre, <i>Viața fără stat?</i>